

1/2020

Rapporta/Rapport

Samiske tall forteller 13

Kommentert samisk statistikk 2020

Sámi allaskuvla
Sámi University of Applied Sciences

norden

Čujuhus: Hánnoluohkká 45, NO-9520 Guovdageaidnu
Telefuvdna: +47 78 44 84 00
postmottak@samiskhs.no
www.samiskhs.no

Raporttat-čálaráidu ásahuvvui Sámi Instituhta raporttaid almmuheami várás. Sámi Instituhta laktojuvvui Sámi allaskuvlii 2005:s. Sámi allaskuvla vuodđuduvvui 1989:s, ja dat lea oahpahuš- ja dutkanásahuš man ulbmil lea seailuhit ja ovddidit sámi giela, kultuvrra ja servodateallima buotsámi perspektiivvas.

/

Denne skriftserien ble etablert for å formidle Nordisk Samisk Institutt (NSI) forskningsresultater. NSI ble tilknyttet Sámi allaskuvla / Sámi University College i 2005. Sámi allaskuvla ble etablert 1989. Sámi allaskuvla er en institusjon for høyere utdanning og har som formål å styrke og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv sett i et allsamisk perspektiv.

/

Reports series was established in order to publish research findings of the Nordic Sámi Institute, which was affiliated with Sámi allaskuvla / Sámi University College in 2005. Sámi University College was established in 1989. It is an institution of high education and research. Sámi University College's purpose is to strengthen and develop the Sámi language, society and culture.

Raporta/Rapport 1/2020

Namma/Tittel/Title: *Sámi logut muitalit 12. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2019 / Samiske tall forteller 12. Kommentert samisk statistikk 2020*

Olggošgovva/Omslagsbilde/Cover: Sámi allaskuvla

Hábmen/Utforming/Layout: Sámi allaskuvla

Jorgaleaddji/Oversetter/Translator: Ellen Sara Eira Buljo

Korrekturlohkki/Korrekturleser/Proofreader: Aud Søyland

ISBN 978-82-7367-047-2 [PDF norsk utg.]

© Sámi allaskuvla 2020

Rapporta/Rapport 1/2020

Samiske tall forteller 13

Kommentert samisk statistikk 2020

Forord	9
Sammendrag og tilrådninger	11
- Samisk statistikk – om å telle på norsk eller på samisk	11
- Med et tastetrykk. Bruk av digitale ressurser for samiske språk	12
- Samisk språktilbud i barnehagen	14
- Samiske bokutgjevingar i Noreg – eit uttrykk for norsk samepolitikk?	15
1 Mandat og grunnlag	17
1.1 Analysegruppas mandat.....	17
1.2 Konsultasjonene mellom statlige myndigheter og Sametinget	18
1.3 Behov for et kunnskapsgrunnlag	18
1.4 Faglig analysegruppe for samisk statistikk 2016-2020.....	19
2 Samisk statistikk – om å telle på norsk eller på samisk	21
2.0 Sammendrag	21
2.1 Innledning	22
2.1.1 Behov for samisk statistikk	22
2.1.2 Statistikk og samfunn	23
2.1.3 Internasjonal urfolksstatistikk og samisk statistikk.....	23
2.2 Urfolksstatistikk.....	24
2.2.1 Urfolksstatistikk i majoritetssamfunnet	24
2.2.2 Urfolks datasuverenitet	25
2.3 Samisk statistikk – samisk virkelighet	26
2.3.1 Synliggjøring og usynliggjøring	26
2.3.2 Sammenlikning med majoritetsbefolkning	26
2.3.3 Samisk kunnskap og samisk kulturell mening i statistikk	27
2.4 Noen temaer for samisk statistikk	28
2.4.1 Samiske språk	28
2.4.2 Helse og livskvalitet	29
2.4.3 Diskriminering	30
2.4.4 Reindrift.....	30
2.4.5 Annen samisk utmarksbruk	31
2.4.6 Internasjonal rapportering	32
2.5 Hvem skal telles?	33
2.5.1 Samer i folketellingen	33
2.5.2 Etnisk identitet i statistikk	34
2.5.3 Etnisk registrering.....	35
2.5.4 Statistikk over samiske reindriftsutøvere	35

2.6	Nytteverdien av samisk statistikk	36
2.7	Konklusjoner og utfordringer	37
2.8	Tilrådinger	37
2.9	Referanser	38
3	Med et tastetrykk. Bruk av digitale ressurser for samiske språk	43
3.0	Sammendrag	43
3.1	Innledning	44
3.2	Bakgrunn	44
3.2.1	Digitalisering og språk	44
3.2.2	Språkteknologi	45
3.2.3	Åpen kildekode	45
3.3	Samisk språkteknologi	46
3.3.1	Oppstarten for samisk språkteknologi.....	46
3.3.2	Samiske kodetabeller.....	46
3.3.3	Regelbasert språkteknologi	47
3.4	Språkteknologiske verktøy og bruken av dem	47
3.4.1	Tastatur	47
3.4.2	Ordretteprogram	49
3.4.3	Ordbøker.....	50
3.4.4	Samiske tekstsamlinger på nett (SIKOR i Korp).....	57
3.4.5	Oversettingsverktøy.....	58
3.4.6	Syntetisk tale og talegjenkjenning.....	62
3.4.7	Bruk av samisk språkteknologi på andre områder	62
3.4.8	Utviding til andre språk	63
3.5	Drøfting og konklusjon	63
3.6	Framtidsperspektiver	65
3.7	Referanser	66
4	Samisk språktilbud i barnehagen	69
4.0	Sammendrag	69
4.1	Innledning	70
4.2	Historikk.....	70
4.3	Samiske barnehagers betydning for identitets- og kulturutvikling.....	74
4.4	Kvantitativ utvikling av samiske barnehager og barnehager med samisk språktilbud.....	75
4.5	Kvantitativ utvikling av antall barn i samiske barnehager og i barnehager med samisk språktilbud	77
4.6	Behovet for et rekrutteringsløft.....	80

4.7 Metodisk tilnærming for effektiv språkopplæring	81
4.8 Konklusjon.....	82
4.9 Tilrådinger	83
4.10 Referanser	84
5 Samiske bokutgjevingar i Noreg – eit uttrykk for norsk samepolitikk?	85
5.0 Samandrag	85
5.1 Innleiing	85
5.2 Bokutgjevingar på nordsamisk.....	86
5.2.1 Perioden før Bergsland-Ruong-rettskrivinga	87
5.2.2 Perioden med Bergsland-Ruong-rettskriving (1947–78)	91
5.2.3 Perioden med den noverande rettskrivinga	95
5.3 Det materielle grunnlaget for samisk bokproduksjon	98
5.4 Konklusjon.....	98
5.5 Tiltak.....	99
5.6 Referansar	100
6 Samiske tall – faste tabeller	103
6.1 Innledning	103
6.2 Noen kommentarer til tabellene	104
6.3 Tabeller og figurer.....	106

Forord

Faglig analysegruppe for samisk statistikk har nå gleden av å publisere *Samiske tall forteller 13*. I denne utgaven skriver Snefrid Møllersen og Iulie Aslaksen om bruk av samisk statistikk i et overordnet perspektiv. Lene Antonsen og Trond Trosterud skriver om bruk av digitale ressurser for samisk språk. Trosterud skriver i tillegg om samiskspråklig litteratur utgitt i Norge. Undertegnede ser på situasjonen for samisk språk i barnehagen og Anders Sønstebo skriver det årlige kapitlet om samiske tall.

Både årets artikler og alle artikler fra tidligere utgaver av *Samiske tall forteller* er lett tilgjengelig på norsk og samisk på www.samisketallforteller.no

Analysegruppa vil takke oppdragsgiverne våre, Sametinget og Kommunal- og moderniseringsdepartementet for godt samarbeid i alle år. Vi vil også takke oversetterne Lene Antonsen (kap. 3) og Ellen Sara Eira Buljo (øvrige kapitler), samt korrekturleser Aud Søyland.

Bådådjo, 11.september 2020

Kevin Johansen (leder)

Snefrid Møllersen (nestleder)

Iulie Aslaksen

Per Tovmo

Torkel Rasmussen

Sammendrag og tilrådninger

- Samisk statistikk – om å telle på norsk eller på samisk

Statistikk har flere roller i samfunnet. Myndighetene har behov for statistikk i politiske prosesser og for å evaluere statens innsats for å ivareta befolkningens rettigheter. I samisk sammenheng trengs det statistikk for å evaluere om staten følger opp folkerettslige forpliktelser. Forskningen bruker statistikk for å presentere ny kunnskap. De samiske samfunn, institusjoner, grupper og fagmiljø har behov for statistikk for å dokumentere kunnskap om egne liv, levekår, livsgrunnlag, rammebetingelser, levesett, kultur, utfordringer og rettigheter, som grunnlag for tiltak for å utvikle samisk samfunnsliv. Dette er viktig for å forstå konsekvensene av kolonisering og fornorsking, som fortsatt preger den samiske befolkningen, og for å kunne tilrettelegge for livsbetingelser med forankring i samisk kultur. Kvaliteten på de data som statistikk bygger på, og hvordan statistikk brukes i politiske beslutningsprosesser, er sentrale tema i debatten om utvikling av samisk statistikk og konsekvenser av bruk av statistikk i politiske beslutningsprosesser.

Diskusjonen om fremtidig samisk statistikk, inklusive samisk etnisitet i befolkningsregistre, bør inkludere drøftelser av prinsippene som er nedfelt i urfolksstatistikk (*Indigenous statistics*) og urfolks datasuverenitet (*Indigenous data sovereignty*). Statistikk som tar utgangspunkt i samisk kunnskap og samisk forståelse av utfordringer, behov og problem, er nødvendig for å kunne følge opp folkerettslige bestemmelser som Norge har forpliktet seg til. Det krever en utvikling av indikatorer som synliggjør om og hvordan samfunnet tilrettelegger for å oppfylle folkerettslige forpliktelser, og effekten av eventuelle virkemidler. I tråd med FNs erklæring om urfolks rettigheter, artikkel 3 og 4 om egeninnflytelse og selvbestemmelse, er det viktig at den samiske befolkningen gis en aktiv rolle i å identifisere kunnskapshull og prioritere områder som statistikken skal dekke.

Tilrådninger

1. Diskusjonen om fremtidig samisk statistikk, inklusive samisk etnisitet i befolkningsregistre, bør inkludere drøftelser av om og hvordan prinsipper nedfelt i urfolksstatistikk (*Indigenous statistics*) og urfolks datasuverenitet (*Indigenous data sovereignty*) vil kunne gi «gode data» for beskrivelse av samisk virkelighet, selvdefinerte problem, behov og utfordringer.
2. I tråd med FNs erklæring om urfolks rettigheter (artikkel 3 og 4) om egeninnflytelse og selvbestemmelse må samisk befolkning gis en aktiv rolle i identifisering og prioritering av kunnskapshull som statistikken skal omfatte.
3. I debatten om fremtidig samisk statistikk er det viktig å ikke tilsløre statistikkens ulike roller i samfunnet, og ha tydelighet omkring hvem som er bestiller av statistikk på tema som berører samisk befolkning: a) politiske eller forvaltningsmessige myndigheter, b) forskningsinstitusjoner og forskere, eller c) samiske organisasjoner, institusjoner og miljøer.

4. For å redusere feiltolkninger av samiske data og statistiske resultater er det nødvendig å finne frem til prosedyrer som sikrer at datainnsamling, dataanalyser og presentasjon av statistikk er forankret i samisk virkelighetsforståelse og samisk kunnskap.
5. Dersom samisk statistikk skal ha overføringsverdi til mangfoldet av samisk virkelighetsforståelse og praksis, trengs statistiske indikatorer som gir mening sett fra det samisk ståsted som statistikken henter dataene fra.

Behovet for samisk statistikk går utover det generelle behovet for offisiell og forskningsbasert statistikk fordi Norge ennå har en vei å gå når det gjelder å innfri de folkerettslige bestemmelsene som særskilt berører samisk befolkning og kultur. Det er derfor nødvendig å være åpen for alternative tilnærminger og metoder som urfolk i andre land har positive erfaringer med.

- Med et tastetrykk. Bruk av digitale ressurser for samiske språk

Digital kommunikasjonen mellom myndigheter og brukere blir stadig mer utbredt, og mange offentlige etater forventer at brukerne skal ta kontakt via digitale kanaler. Det arbeides nå for at også samiske brukere skal kunne bruke sitt eget språk i slik kommunikasjon. I denne artikkelen ser vi på hva som finnes av skriveverktøy og annen programvare til hjelp i skrive- og leseprosessen for samiske språk. I dag står de samiske språka relativt sterkt i digital sammenheng, men det var langt fra opplagt at det skulle gå slik. For nordsamisk skjedde innføringa av ei ny felles rettskriving, innføring av samisk skriftspråk i offentlig sammenheng og begynnelsen på dataalderen omtrent samtidig. Denne artikkelen viser hvorfor de samiske språka trass i et vanskelig utgangspunkt står såpass sterkt i digital sammenheng som de gjør, og hvilke konsekvenser dette har fått for den samiske språksituasjonen. Vi har også henta inn statistikk over bruk av en del digitale samiske språkverktøy.

Samisk språkteknologi endrer folks atferd. Internasjonal standardisering gjorde det mulig å få samisk på internett på 1990-tallet. Samiske retteprogram har blitt en del av hverdagen for de aller fleste som skriver samisk. Innføringa av samiske tastatur på mobiltelefonen økte kvaliteten på samisk tekst på Facebook drastisk. Da maskinoversetting ble tilgjengelig, forsvant store deler av diskusjonen om hvorvidt det skulle være lov til å skrive på samisk i nettdiskusjoner. Nettordbøker med grammatikk og lenke til autentisk samisk tekst går et langt steg i å kompensere for den svake posisjonen samiske språk har i samfunnet som helhet.

Oversetting av tekst til samisk utgjør en flaskehals i svært mange sammenhenger, særlig når det gjelder skolebøker og sakprosa, så mer effektive rutiner for oversetting vil ha stor innflytelse på tilgang til samisk tekst. Bruk av oversettingsminne og automatisk oppslag av fagtermer vil også gjøre det lettere for oversetterne å få en mer konsistent terminologi. Til slutt drøfter vi utviklinga av språkteknologiske løsninger framover, og hva det innebærer for arbeidet med å styrke bruk av samiske språk på ulike samfunnsområder.

Framtidsperspektiver

Hvis vi ser på framtidsperspektiva for samisk språkteknologi, peker disse punkta seg ut som naturlige satsingsområder:

- Store deler av den samiske skriftkulturen, framfor alt skjønnlitteraturen, er fremdeles ikke tilgjengelig for språkteknologisk forskning og utvikling, men det bør den bli. Samiske språk kan ikke henge med i språkteknologisk utvikling framover uten store tekstsamlinger.
- Det trengs målretta arbeid med å forbedre ordboksressursene for samisk, særlig enspråklige samiske ordbøker og fagspesifikk terminologi, men også ordbøker de samiske språka imellom. Alle de nordiske nasjonalspråka har det til felles at de trenger gode leksikografiske ressurser, samtidig som de nordiske språksamfunna er for små til å finansiere dette arbeidet på kommersiell basis. For å løse dette har samtlige nordiske land oppretta egne leksikografiske institusjoner. For norsk er den lagt til Universitetet i Bergen. Selv med færre talere har de samiske språka det samme behovet for å strukturere og utvikle ordforrådet sitt. Det trengs med andre ord et «Samisk leksikografisk institutt».
- Språkmodellene som alt språkteknologisk arbeid hviler på, må bli bedre. Alle samiske språk bør opp på det samme nivået som nordsamisk.
- Det er mulig å lage langt bedre og mer intelligente skrivestøtteprogram enn det de samiske språka rår over i dag. Slike program vil styrke den samiske skriftkulturen.
- Samisk taleteknologi er med dagens syntetiske tale for nordsamisk så vidt kommet i gang. Neste steg her er syntetisk tale for de andre samiske språka, og system for å kjenne igjen samisk tale.
- Arbeidet som blir gjort for samiske språk, er relevant for alle morfologisk komplekse språk uten kommersielt potensial, dvs. for brorparten av språka i verden. Også i dette perspektivet er samisk språkteknologi et viktig satsingsområde.

Oppsummeringsvis er de viktigste erfaringene etter tjue år med samisk språkteknologi at gode språkteknologiske løsninger er viktige for alle språksamfunn, og viktigere jo færre talere et språk har. Sentrale verktøy som ordretteprogram og maskinoversetting gjør det lettere å bruke samisk; for mange språkbrukere ville det ha vært umulig å uttrykke seg skriftlig på samisk uten disse programma. Den målretta satsinga på samisk språkteknologi har ikke bare styrka den samiske skriftkulturen, den har også gitt opphav til en språkteknologisk infrastruktur som blir tatt i bruk for flere og flere språk, særlig språk med typologiske trekk felles med samisk. Samtidig er det nok av utfordringer å ta fatt på. Bare et kontinuerlig og målretta arbeid kan videreutvikle og forbedre dataprogram for samiske språk og andre minoritetsspråkssamfunn, og dermed gi dem tilgang til den samme hjelpa datateknologien kan tilby majoritetsspråkssamfunna.

- Samisk språktilbud i barnehagen

Artikkelen handler om samiske språktilbud i barnehagene og hvordan dette har utviklet seg over tid. Det har vært ei rivende utvikling fra den første samiske barnehagen i Kautokeino i 1969 til man i dag har samiske språktilbud i barnehagene i både nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk område og i mange byer. Med barnehageloven i 1996 ble samiske barnehagetilbud løftet ytterligere ved at de ble juridisk innlemmet i lovverket. Språktilbud i barnehagen blir av mange pekt på som det aller viktigste tiltaket for å styrke og utvikle samiske språk. Derfor er det viktig at de samiske barnehagetilbudene finnes der det er behov for dem. Det er uheldig at det er betydelige ventelister for å få plass i flere av de samiske barnehagene.

I tillegg til samisk språkutvikling er samiske barnehagetilbud viktige for å fremme samisk kultur og gjøre barna trygge på egen identitet. I et lengre perspektiv ser vi at det er flere som har samiske barnehagetilbud i dag, og ikke minst er det blitt flere for lulesamisk og sørsamisk. Når vi for de siste årene ikke ser ei økning i nordsamisk område, har det blant annet med kullnedgang å gjøre, og hvordan man teller. Det er tidligere påpekt at det bør bli tydeligere registreringer av innholdet i samiske barnehagetilbud, slik at man kan vurdere om man oppnår målsettingen med tilbudet.

I hovedsak ser vi at antall barn som faktisk får tilbudet, avgjøres av hvor tilbudene er, og hvor mange samiske barnehagetilbud som eksisterer. Tallene er altså tilbudsbestemt og ikke etterspørselsbestemt. Dette har sin årsak i mangel på samisktalende barnehagelærere, noe som gjør at et rekrutteringsløft må til på fagområdet.

Tilrådinger

- I språkområder med få samiske barnehager er det hensiktsmessig å jobbe i nettverk for å sikre fagutvikling for de samiske barnehagene. Slike nettverk bør finansieres utenfor rammeoverføringene til kommunene.
- Det må vurderes å innføre en individuell rett til et samisk språktilbud i barnehagene, slik man har i skolen.
- Rekruttering av flere samiskspråklige barnehagelærere må styrkes vesentlig. Incitament som styrker rekrutteringen, bør innføres, ikke minst målrettede motivasjonskampanjer overfor potensielle kandidater. Dette gjelder for både nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk.
- Det bør utvikles ei egen lulesamisk og sørsamisk barnehagelærerutdanning ved Nord universitet.
- Det bør gjennomføres målrettede rekrutteringstiltak for å ansette flere menn i barnehagene.
- Lange ventelister ved en rekke samiske barnehager viser at det er stor etterspørsel etter barnehager som tilbyr samisk språk. Tilbudene må styrkes for å dekke etterspørselen, spesielt i byene er behovet økende.
- Kategorisering av samiske barnehager basert på språklig fokus og innhold vil være en fordel for å få bedre kunnskap om den reelle språksituasjonen i barnehagene.
- Målrettet og strategisk satsing på effektiv språkmetodikk i barnehagen bør styrkes.

- Samiske bokutgjevingar i Noreg - eit uttrykk for norsk samepolitikk?

Artikkelen gjev ein ny innfallsvinkel til analysen av samisk språkpolitikk i Noreg. Talet på bokutgjevingar på nordsamisk frå år til år kan vere ein konkret indikator på dei politiske vilkåra for den samiske skriftkulturen, og dermed på samisk kultur og samfunnsliv i det heile. Særleg med så få utgjevingar som det er på samisk, vil statistikken til ein viss grad vere prega av tilfeldige svingingar og produktive tiår for visse forfattarar. Samtidig har samiske utgjevingar alltid vore regulert politisk, både i den tida då stat og kyrkje var to sider av same sak og kyrkja gav det ideologiske grunnlaget for stat og kultur, vidare gjennom fornorskingsperioden, og i seinare periodar via ulike val i den statlege språkpolitikken for publisering av og tilskott til både skolebøker, offentleg informasjon, skjønnlitteratur og sakprosa.

Tiltak

- Eit skoleverk der størstedelen av undervisninga er på nordsamisk og med nordsamiske læremiddel gjev no for første gong på hundre år ein generasjon samar som er meir heime i morsmålet sitt enn i norsk, også som skriftspråk. Dette bør få konsekvensar for den samiske bokproduksjonen.
- Satsinga på nordsamisk lærebokproduksjon dei siste tiåra må halde fram. Det trengst framleis nye titlar, og kontinuerlege læreplanrevisjonar krev også nye lærebøker.
- Lærebøker i historie, religion og samfunnsfag som originalt er skrivne på nordsamisk, har gjort det mogleg å gje undervisninga eit innhald som er relevant for dei samiske elevane. Når den sør- og lulesamiske skolen etter kvart blir styrkt, vil det vere naturleg å omsetje og tilpasse desse lærebøkene heller enn å omsetje tilsvarende lærebøker frå norsk.
- Å få eitt samla nordsamisk skriftspråk viste seg å vere ein styrke for den samiske skjønnlitteraturen. Dette samarbeidet bør halde fram. Sjølv om ulike læreplanar i dei ulike landa gjer det vanskeleg å bruke same lærebøker i fleire land, bør lærebokforfattarar og forlag i dei ulike landa i større grad dra nytte av kvarandre.
- Fleire sentrale tekster, som *Veien til førerkortet* og *Jegerprøveboka*, eksisterer ikkje på samisk. Slike publikasjonar trengst for å kunne få eit funksjonelt samiskspråkleg samfunn. Faglitteratur ut over pensumlitteratur for skoleverket er i det heile eit svakt punkt for den nordsamiske litteraturen.
- Attom den samiske skjønnlitteraturen står det framleis ganske få forfattarar. Å få fram fleire forfattarar krev tiltak som samiskspråkleg forfattarskole og målretta forfattarstipend.
- Samisk tekst er ein svært verdifull ressurs, og det bør vere gode rutinar for å gjere alle samiske publikasjonar tilgjengelege for språkteknologisk forskning og utvikling, til nytte for heile det samiske språksamfunnet.

1 Mandat og grunnlag

Retningslinjer for Faglig analysegruppe for samisk statistikk er fastsatt av Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 12. september 2011 i medhold av Prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget av 11. mai 2005, fastsatt ved kongelig resolusjon 1. juli 2005. Formålet med vedtaket var å styrke faktagrunnlaget for vurderinger og beslutninger i konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget.

1.1 Analysegruppas mandat

Faglig analysegruppe skal innen 1. oktober hvert år legge fram en rapport til Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet og Sametinget. Rapporten skal, så langt mulig, gi oversikt over og analyse av situasjon og utviklingstrekk i det samiske samfunnet i Norge. Rapporten legges til grunn for det årlige budsjettarbeidet og for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget.

Analysegruppen kan drøfte og formidle sine funn gjennom faglige artikler og kronikker, og gruppen kan invitere til og delta i faglige konferanser, seminarer og lignende.

Analysegruppen har ansvaret for å utvikle og jevnlig forbedre metoder for presentasjon av oversikter og analyser i de årlige rapportene. Rapporten bør i størst mulig grad være sammenlignbar fra en periode til en annen.

Utarbeidelsen av rapporten skal ta utgangspunkt i foreliggende statistikk og/eller annen relevant data og informasjon fra evaluerings-, utrednings- og forskningsarbeid. Analysegruppen har ansvaret for å fremskaffe foreliggende statistikk og nødvendig data og informasjon for utarbeidelse av rapporten.

Analysegruppen bestemmer selv hvilke temaer som behandles i de årlige rapportene. Blant temaer som kan være aktuelle å behandle er:

- Språk
- Oppvekst, utdanning og forskning
- Likestilling
- Helse og sosial, herunder befolkningsutvikling, demografi, inntekt
- Næringer, herunder sysselsetting, næringsstruktur, tradisjonelle næringer
- Miljø- og ressursforvaltning, endringer i det materielle kulturgrunnlaget, deltakelse og innflytelse
- Kulturarbeid og allmennkultur, herunder kunstuttrykk, media
- Sivile samiske samfunn, herunder organisasjons- og institusjonsutvikling

Analysegruppen kan påpeke mangel på kilde- og kunnskapsgrunnlag og behov for utvikling av statistikk innen temaer gruppen anser for relevante.

Analysegruppen kan bli bedt om utfyllende vurderinger og eventuelt nærmere bearbeidelse av deler av materialet i forhold til særlige behov som Regjeringen og Sametinget måtte ha.

1.2 Konsultasjonene mellom statlige myndigheter og Sametinget

Som urfolk har samene rett til å bli konsultert i saker som kan få direkte betydning for dem. Denne retten er nedfelt i *ILO-konvensjonen nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater* artikkel 6. Formålet med prosedyrene er å:

- Bidra til en praktisk gjennomføring av statens forpliktelse til å konsultere med urfolk
- Søke å oppnå enighet mellom statlige myndigheter og Sametinget når det overveies å innføre lover eller tiltak som kan påvirke samiske interesser direkte
- Legge til rette for utvikling av et partnerskapsperspektiv mellom statlige myndigheter og Sametinget som virker til styrking av samisk kultur og samfunn
- Utvikle felles forståelse for situasjonen og utviklingsbehovet i samisk samfunn

I prosedyrer for konsultasjon mellom statlige myndigheter og Sametinget heter det videre i paragraf 5 om de faste møtene:

- Det skal avholdes faste halvårslige politiske møter mellom statsråden for samiske saker og Sametingspresidenten. Fagstatsråden deltar på disse møtene etter behov. I de faste halvårslige politiske møtene skal en ta opp situasjonen og utviklingsbehovene for samfunn, saker av grunnleggende prinsipiell karakter og pågående prosesser.
- Det skal avholdes faste halvårslige møter mellom Sametinget og det interdepartementale samordningsutvalget for samiske saker. I møtene skal det blant annet redegjøres for aktuelle samepolitiske saker i kommende periode.

1.3 Behov for et kunnskapsgrunnlag

I prosedyrer for konsultasjon mellom statlige myndigheter og Sametinget behandler paragraf 8 behov for utredninger og kunnskapsgrunnlag. Den sier følgende om kunnskapsgrunnlaget:

- Kommunal- og regionaldepartementet og Sametinget nedsetter i fellesskap en faglig analysegruppe som blant annet på bakgrunn av samisk statistikk årlig avlegger en rapport om

situasjon og utviklingstrekk i det samiske samfunn. Rapporten legges til grunn for konsultasjoner i konkrete saker og for konsultasjoner om utviklingsbehov for samiske samfunn i ett av de halvårlige møtene mellom statsrådene for samiske saker og Sametingspresidenten.

- Når statlige myndigheter eller Sametinget mener det er behov for utredninger for å styrke faktagrunnlaget eller det formelle grunnlaget for vurderinger og beslutninger skal dette tilkjennegis så tidlig som mulig, og partene skal bringe spørsmål knyttet til mandat for eventuelle utredninger inne i konsultasjonsprosessen. Staten og Sametinget skal søke å oppnå enighet om både mandat, og hvem som skal stå for et eventuelt utredningsarbeid. Staten og Sametinget har plikt til å bistå med nødvendige opplysninger og materiale som det er behov for ved gjennomføringen av utredningsarbeidet.

Det nedsettes en analysegruppe til å komme med en årlig rapport.

1.4 Faglig analysegruppe for samisk statistikk 2016-2020

Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Sametinget er blitt enige om i fellesskap å oppnevne leder, nestleder og tre medlemmer til Faglig analysegruppe for samisk statistikk, dette med en funksjonstid på fire år. Disse er oppnevnt i perioden 2016 – 2020:

- **Kevin Johansen** (leder), Nordlaanten Fylhkeálma / Fylkesmannen i Nordland
- **Snefrid Møllersen** (nestleder), Samisk nasjonal kompetansetjeneste for psykisk helsevern og rus (SANKS), Sámi klinihkka, Finnmarkssykehuset HF
- **Iulie Aslaksen**, Statistisk sentralbyrå
- **Torkel Rasmussen**, Sámi allaskuvla / Samisk høgskole.
- **Per Tovmo**, NTNU – Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Institutt for samfunnsøkonomi

Prosjektleder er Torunn Pettersen, som er ansatt i halv stilling ved Sámi allaskuvla / Samisk høgskole.

2 Samisk statistikk – om å telle på norsk eller på samisk

Snefrid Møllersen, psykologspesialist, dr.psychol., Samisk nasjonal kompetansetjeneste for psykisk helsevern og rus (SANKS), Sámi klinihkka, Finnmarkssykehuset HF

Iulie Aslaksen, forsker, dr.polit., Statistisk sentralbyrå (SSB)

Det rettes en spesiell takk til samiske informanter som fra sine ulike ståsteder har delt egne erfaringer og perspektiver og gitt verdifulle innspill om ønsker og forventninger til samisk statistikk.

2.0 Sammendrag

Statistikk har flere roller i samfunnet. Myndighetene har behov for statistikk i politiske prosesser og for å evaluere statens innsats for å ivareta befolkningens rettigheter. I samisk sammenheng trengs det statistikk for å evaluere om staten følger opp folkerettslige forpliktelser. Forskningen bruker statistikk for å presentere ny kunnskap. De samiske samfunn, institusjoner, grupper og fagmiljø har behov for statistikk for å dokumentere kunnskap om egne liv, levekår, livsgrunnlag, rammebetingelser, levesett, kultur, utfordringer og rettigheter, som grunnlag for tiltak for å utvikle samisk samfunnsliv. Dette er viktig for å forstå konsekvensene av kolonisering og fornorsking, som fortsatt preger den samiske befolkningen, og for å kunne tilrettelegge for livsbetingelser med forankring i samisk kultur. Kvaliteten på de data som statistikk bygger på, og hvordan statistikk brukes i politiske beslutningsprosesser, er sentrale tema i debatten om utvikling av samisk statistikk og konsekvenser av bruk av statistikk i politiske beslutningsprosesser.

Diskusjonen om fremtidig samisk statistikk, inklusive samisk etnisitet i befolkningsregistre, bør inkludere drøftelser av prinsippene som er nedfelt i urfolksstatistikk (Indigenous statistics) og urfolks datasuverenitet (Indigenous data sovereignty). Statistikk som tar utgangspunkt i samisk kunnskap og samisk forståelse av utfordringer, behov og problem, er nødvendig for å kunne følge opp folkerettslige bestemmelser som Norge har forpliktet seg til. Det krever en utvikling av indikatorer som synliggjør om og hvordan samfunnet tilrettelegger for å oppfylle folkerettslige forpliktelser, og effekten av eventuelle virkemidler. I tråd med FNs erklæring om urfolks rettigheter, artikkel 3 og 4 om egeninnflytelse og selvbestemmelse, er det viktig at den samiske befolkningen gis en aktiv rolle i å identifisere kunnskapshull og prioritere områder som statistikken skal dekke.

2.1 Innledning

2.1.1 Behov for samisk statistikk

Statistikk har flere roller i samfunnet. Myndighetene har behov for statistikk i politiske prosesser og når de skal evaluere om den politiske innsatsen er i overensstemmelse med myndighetenes forpliktelser. I samisk sammenheng er det behov for å evaluere oppfølging av folkerettslige forpliktelser. Forskningsmiljøene har behov for å måle, sammenlikne og presentere kunnskap i form av statistikk. De samiske samfunn, institusjoner, grupper og fagmiljø har behov for statistikk for å dokumentere kunnskap om egne liv, levekår, livsgrunnlag, rammebetingelser, levesett, kultur, utfordringer og rettigheter, som grunnlag for å videreutvikle samisk samfunnsliv og nå målet om likeverdige levekår for samisk befolkning. Statistikkens ulike roller kan være sammenfallende, men ikke alltid. Det samme gjelder for statistikkens formål. Under hele prosessen med å tallfeste kunnskap vil statistikkens formål styre valg av tema og kategorier og forme resultatene.

Tilgang til relevante og meningsfulle data om samisk befolkning, samfunnsliv og levekår er av grunnleggende betydning for å forstå konsekvensene av kolonisering og fornorsking, som fortsatt preger den samiske befolkningen, og for å kunne tilrettelegge for livsbetingelser med forankring i samisk kultur. De siste årene har det vært økende publisering av tallbasert kunnskap om samiske forhold. Etter initiativ fra Sametinget ble det i 2003 startet et arbeid ved Statistisk sentralbyrå (SSB) i samarbeid med Sámi Instituhtta / Nordisk samisk institutt for å utarbeide offisiell samisk statistikk. Siden 2006 har SSB hvert annet år gitt ut rapportserien Samisk statistikk¹. I 2008 ble Faglig analysegruppe for samisk statistikk etablert. Hovedoppgaven for gruppa har vært å publisere en årlig utgave av Samiske tall forteller², en rapportserie med artikler som kvantifiserer kunnskap om samiske samfunnsforhold i Norge. De siste årene har også forskningsmiljøene økt omfanget av data om samiske forhold betraktelig, ikke minst innen helseforskning. Erkjennelsen av kunnskapshull er med dette blitt tydeligere, og man har i økende grad stilt spørsmål ved hvilken type statistikk som har relevans for samiske forhold og ikke.

Et sentralt formål med samisk statistikk er å beskrive og undersøke forhold som har betydning for samisk befolkning og samfunnsliv, og sikre nødvendig tallgrunnlag, slik at administrative, juridiske og politiske beslutninger blir i tråd med samiske rettigheter forankret i folkeretten. Det er behov for kunnskap om hva som fremmer eller hemmer mulighetene for at folkerettslige prinsipper blir gjennomført i ulike deler av samfunnslivet (Norges institusjon for menneskerettigheter, 2019). Samisk statistikk bør ikke bare være kunnskap om samer, men kunnskap for samer.

I Norge inngår ikke etnisitet i folkeregisteret, og offisiell samisk statistikk bruker andre tilnærminger for å belyse samiske forhold. Offisiell samisk statistikk fra Statistisk sentralbyrå

¹ <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/samisk-statistikk>

² <http://samilogutmuitalit.no/nb>

er basert på data fra virkeområdene for Sametingets tilskuddsordning til næringslivet (STN-området). Data basert på etnisitet hentes inn i forbindelse med enkelte undersøkelser, som ved Senter for samisk helseforskning sine helseundersøkelser (SAMINOR). I 2018 vedtok Sametinget å utrede muligheten for å registrere samisk etnisitet i helseregistre³, som et mulig verktøy for bedre kunnskap om samers helse.

2.1.2 Statistikk og samfunn

Kunnskap som presenteres i form av tall og statistikk, har stor dokumentasjonsverdi i dagens samfunn, som grunnlag for politiske, forvaltningsmessige og juridiske beslutningsprosesser. Statistikk er ikke nøytral kunnskap, i og med at statistikkens kategorier tar form etter trender i tiden og interesser i samfunnet. Verdier, normer og behov styrer valget av hva som telles og ikke telles, og hvordan statistiske resultater fortolkes, og blir avgjørende for nytteverdien av statistikken, både for myndighetene og for befolkningsgruppen som statistikken omhandler. Når verdier, normer, praksis og rammebetingelser er forskjellige i norsk og samisk virkelighet, kan det bli misvisende eller feilaktig å anvende samme type informasjon for å belyse et tema.

Kunnskap om samiske verdier, normer, levesett og livsbetingelser er nødvendig for å kunne velge informasjon som trengs for å beskrive, forstå sammenhenger og belyse årsaksforhold som gjenspeiler samisk virkelighet. Behovet for statistikk, hva som er relevant å få beskrevet, og definisjoner på hvilke data som gir «sanne» beskrivelser, vil variere avhengig av ståstedet til oppdragsgiveren og til dem som utarbeider statistikken. I tråd med FNs erklæring om urfolks rettigheter⁴, herunder retten til selvbestemmelse og til å delta i beslutningsprosesser i saker urfolket berøres av, trengs systemer som ivaretar at statistikk om samiske forhold tar utgangspunkt i og gjennomføres i tråd med samisk virkelighetsforståelse, kunnskapsgrunnlag og prioriterte behov for utvikling av samisk samfunnsliv, økonomisk, sosialt og kulturelt.

2.1.3 Internasjonal urfolksstatistikk og samisk statistikk

Internasjonalt har det vokst frem en større debatt om hva som kjennetegner god urfolksstatistikk som er i samsvar med folkerettslige bestemmelser. Sentrale begreper er *Indigenous Statistics* (urfolksstatistikk) og *Indigenous Data Sovereignty* (urfolks datasuverenitet, autoritet over data) dvs. urfolks eierskap til og selvråderett over data (Walter & Andersen, 2016; Kukutai & Taylor, 2016, Maiam nayri Wingara, 2018, Australian Indigenous Governance Institute, 2018). Forskning fra disse fagmiljøene peker på at tilgjengelig statistikk ofte er utilstrekkelig for å rapportere på FNs erklæring om urfolks rettigheter (Griffiths, 2018, Madden mfl., 2016).

³ <https://www.sametinget.no/Nyhetsarkiv/Utreder-muligheten-for-registrering-av-samisk-etnisitet>

⁴ United Nations (2007): United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP), artikkel 3 og 4, <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples.html> Norge hadde en aktiv rolle i utarbeidelsen av erklæringa, og har bl.a. internasjonalt fulgt opp med en veileder for utenriksstjenesten (Utenriksdepartementet 2013).

I dette kapitlet vil vi drøfte tema fra den internasjonale debatten om urfolksstatistikk i forhold til statistikk om samiske forhold. Det ligger utenfor mandatet til Faglig analysegruppe for samisk statistikk, som ansvarlig for *Samiske tall forteller*, å utvikle nye metoder for produksjon av samisk statistikk. Vi oppfatter det likevel som viktig å rette søkelyset mot potensielle forbedringsområder. Spesielt i en tid med stort engasjement for å øke omfanget av samisk statistikk kan det være hensiktsmessig å vurdere om andre urfolks erfaringer kan bidra til å styrke kvaliteten på samisk statistikk, f.eks. at de som er berørt av statistikken, trekkes med i prosessen allerede ved valg av tema.

I arbeidet med dette kapitlet har forfatterne hatt samtaler med personer fra ulike deler av de samiske samfunnene om deres erfaringer med, tanker om og behov for statistikk om samiske forhold. Vår tilnærming og valg av tema og eksempler er påvirket av det som kom frem i disse samtale. Kapitlet er ingen fullstendig gjennomgang av kunnskapshull og potensielle forbedringsområder. Det er en presentasjon av noen alternative perspektiver, som kan bidra til å utvide fagfeltet samisk statistikk, dels hentet fra litteratur om internasjonal urfolksstatistikk, og dels fra personer som er berørt av og har erfaring med bruk av statistikk, og mangel på statistikk, om samers liv og leveforhold.

2.2 Urfolksstatistikk

2.2.1 Urfolksstatistikk i majoritetssamfunnet

Mye av den statistikken som beskriver urfolk, er basert på data som følger nasjonale føringer og sammenlikner urfolk med majoritetsbefolkninga. Variasjoner innenfor urfolksgrupper blir ofte ignorert, og data og fortolkninger er ofte løsrevet fra den kulturelle sammenhengen som dataene er hentet ut fra, så som historien til urfolket og de sosiale og materielle livsbetingelsene. Beskrivelsene trekker ofte frem problem og negative sider ved urfolkets situasjon, for eksempel når det gjelder sosioøkonomiske og helserelevante forhold (Walter, 2016).

Sentrale spørsmål i internasjonal debatt om urfolksstatistikk er hvordan det produseres statistikk som er relevant og meningsfull for urfolket selv, dvs. statistisk kunnskap som er gjenkjennelig i urfolkets virkelighet og kunnskapsverden og er nyttig i urfolkets eget arbeid for å utvikle sin kultur og sine livsforhold. Urfolksstatistikk omfatter derfor enhver form for data, informasjon eller kunnskap som omhandler eller kan påvirke urfolk, kollektivt eller individuelt. Det kan være data om urfolks ressursgrunnlag, historie og nåværende omgivelser, data om demografiske, sosiale, juridiske, helsemessige og utdanningsmessige forhold, eller data hentet fra urfolks kultur, tradisjonskunnskap, arkivmateriale og muntlige beretninger. Boka *Indigenous Statistics* (Walter & Andersen 2016) går gjennom kvalitative og kvantitative sider ved urfolksstatistikk og viser hvordan tall som gir mening for urfolket, «gode tall», benevnt *Nayri kati*⁵, kan synliggjøre forutsetninger og muligheter for utvikling i samsvar med urfolkskulturen.

⁵ *Palawa*, språk i Tasmania.

Sentrale elementer i arbeidet med urfolksstatistikk er at urfolks kunnskap og innflytelse skal ha en tydelig plass når det utarbeides tallbasert dokumentasjon av forhold som berører urfolk.

2.2.2 Urfolks datasuverenitet

Datasuverenitet (*Data Sovereignty*) omhandler de lover og strukturer data er underlagt, som berører eierskap til data, og etikken rundt innsamling og bruk av data. Dette er noe annet enn datasikkerhet (*Data Safety*), som handler om juridisk og teknisk datasikkerhet for å beskytte mot utilsiktet innsyn og anvendelse. Urfolks datasuverenitet betegner en fremgangsmåte som sikrer kvaliteten på data, ved at urfolket har en autonom rett til å bestemme hva slags data som skal samles inn, hvordan og hvorfor data skal samles inn, hvem som skal ha adgang til data, hvem som skal kunne bruke dem, og hva de kan brukes til. Formålet med urfolks datasuverenitet er å sørge for at data som omhandler urfolk og de samfunnsforhold urfolk berøres av, ivaretar urfolkets verdier, kultur, livssyn, mangfold og interesser. Viktige prinsipper er eierskap til egne data i form av innflytelse på og kontroll med utarbeidelse, innsamling og tilgang til data, og analyse, fortolkning, formidling, bruk og gjenbruk av data (Kukutai & Taylor, 2016). Data må forvaltes slik at de beskytter urfolks integritet, både individuelt og kollektivt.

CARE (*Collective benefit, Authority to control, Responsibility, Ethics*), og *FAIR* (*Findable, Accessible, Interoperable, Reusable*) (Global Indigenous Data Alliance, 2019) er to rammeverk utarbeidet på grunnlag av urfolks erfaringer med statistikk i flere land. Her fremheves betydningen av at statistikken skal være i overensstemmelse med urfolkets etiske normer, ha nytteverdi for urfolket, være åpen for innsyn og kontroll fra urfolket, samt at data som engang er innsamlet om/fra urfolk, må være tilgjengelige for gjenbruk etter urfolks ønske. Denne type styring og forvaltning av data er viktig for produksjon av statistikk med nødvendig kulturell sensitivitet, der urfolk har en aktiv rolle i å definere egen virkelighet og egne utfordringer.

Urfolks suverenitet over egne data er en videreføring av arbeidet med etiske retningslinjer for forskning som omhandler urfolk og urfolkstema. Prinsippet er at urfolksgrupper som leverer data til forskning, også gis eierskap, innflytelse og kontroll over data slik at forskningsprosessen kan gjennomføres på en respektfull måte, at formålet med forskningen ivaretar gruppens egne behov, og at resultatene deles med gruppen (Canadian Institute for Health Research CIHR, 2007, National Health and Medical Research Council NHMRC, 2018). Etiske retningslinjer for urfolksforskning har vært praktisert bl.a. i Canada, Alaska, New Zealand, og Australia i flere tiår. Sametinget vedtok i 2019 «Etiske retningslinjer for samisk helseforskning»⁶, der samisk selvbestemmelse, kunnskap, medinnflytelse, krav om respekt og kollektivt samtykke er viktige momenter.

⁶https://innsyn.onacos.no/sametinget/mote/norsk/wfinnsyn.ashx?response=journalpost_detaljer&journalpostid=2019012947&

2.3 Samisk statistikk – samisk virkelighet

2.3.1 Synliggjøring og usynliggjøring

Offentlig statistikk tar ofte for seg temaer som er viktige for staten og majoritetssamfunnet, og benytter kategorier og kjennetegn som gir mening på nasjonalt nivå. Statistikk om samiske forhold kan dermed komme til å reflektere majoritetskulturens livsverden og majoritetskulturens antakelser om samisk virkelighet. Dette blir fort et uheldig samspill mellom statistikk og maktforhold, slik man også har eksempler på fra andre samfunnsgrupper (Waring, 1991).

Samiske tema som har vært og fortsatt er fortiet eller usynliggjort, fratras relevans, omtales som tilhørende fortiden eller som om de aldri har eksistert. Den forsvunne kystsamiske befolkninga er et eksempel på dette (Hermanstrand, 2018; Hansen, 2011). Eksklusjon av den kystsamiske befolkninga fra statistikken har pågått over flere generasjoner, sjøsamisk kultur er bortgjemt på museene, og forskninga på denne delen av den samiske befolkninga er svært lavt prioritert (Nilsen, 2009). Den offentlige utredningen *Retten til fiske i havet utenfor Finnmark* (NOU 2008:5) medvirket til å synliggjøre sjøsamisk levesett og kystfiskets betydning for sjøsamisk kultur (Andersen 2009). Statistikk legitimerer antakelser om hva som fins og hva som ikke fins, hva som har betydning og ikke, og påvirker både majoritetsbefolkninga og samisk befolkning sin oppfattelse.

Samiske kjennetegn (materielle og immaterielle) varierer med geografiske, sosiale, næringsbetingede og historiske forhold. Beskrivelser av samisk befolkning, leveforhold, behov, utfordringer og rettigheter må forholde seg til disse variasjonene dersom resultatene skal ha nytteverdi for samer. Resultater fra forskning på avgrensede deler av samisk samfunnsliv og kultur har gjerne blitt presentert eller anvendt som gjeldende for alle samer. Eksempelvis har resultater fra forskning i samiske kjerneområder i Finnmark blitt generalisert til å gjelde også for samer utenfor dette området, selv om man ikke har dokumentasjon som bekrefter det.

2.3.2 Sammenlikning med majoritetsbefolkning

Sammenlikning av samisk befolkning med majoritetsbefolkninga, for eksempel når det gjelder helserelaterte, utdanningsrelaterte eller økonomiske forhold, er ofte styrt av statens eller forskeres behov for kunnskap. Behovet for å benytte ens kategorier og benevnelser for begge gruppene styrer valg av informasjon. Akademisk forskningsmetode med forankring i vestlig kultur er et iboende førstevalg i prosessen med å velge ut og omforme innsamlet informasjon til tall. Når samisk informasjon oversettes til majoritetskulturens begreper og kategorier, kan det føre til skjevheter i resultatene.

Statistikk skaper virkelighet, misvisende statistikk skaper feil virkelighet. Et eksempel er når Riksrevisjonen (2019) påpeker at utdanningsstatistikk, bl.a. nasjonale prøver, inneholder svakheter ved måling av grunnleggende ferdigheter i lesing på samisk, og svakheter når det

gjelder hvem som velges ut til å gjennomføre prøven⁷. Rapportene fra nasjonale leseprøver for samisk får derfor betydelig redusert pedagogisk anvendbarhet i forhold til rapportene fra nasjonale leseprøver for norsk. Allerede i 2006 gjorde Todal oppmerksom på at det er store forskjeller på situasjonen som de samiske og de norske lese- og skriveprøvene blir til i (Todal, 2006). Krav om tospråklighet for samiske elever reiser f.eks. spørsmål som er uaktuelle for majoriteten i norsk skole, og det gjenstår mye forsknings- og utviklingsarbeid for å forstå hva som skal til for å gi samiske elever prøver som måler samme type ferdigheter som norske prøver måler.

Et annet eksempel er flytte- og bostedsmønstre, som de siste 40 år har vist en tydelig sentralisering, med flytting fra bygd til by og bynære områder, med økonomi og arbeidsmarked som hovedforklaring. Imidlertid er utflyttingen i bygder med høy samisk befolkningstetthet mindre (23 % i Indre Finnmark) enn i bygder med lav/ingen samisk befolkning (ca. 36 %) (Broderstad og Sørli 2012). Det reiser spørsmål om bolyst reguleres av andre verdier i samiskdominerte bosettingsområder: nærhet til egen etnisk gruppe og språk, tilhørighet til området, tilgang til naturen (Skålnes, 2014).

I sammenliknende statistikk er formålet å se på forskjeller og likheter. Det kan være nødvendig å benytte andre design for å identifisere, begrepsfeste og beskrive forhold som har betydning for samisk befolkning og ulike samiske samfunn. Fra majoritetssamfunnets ståsted betraktes gjerne samer som én relativt homogen gruppe. Fra samisk ståsted er det store forskjeller innad i gruppa samer, f. eks. om man hører til nordsamisk, sørsamisk og lulesamisk språkområde, om man er reindriftssamer, fastboende same i samiske kjerneområder, i kystnære bygder, bosatt utenfor Sápmi eller i storbyen. En forutsetning for at samiske tema blir seriøst håndtert, er at forskeren har tilgang til og tar i bruk relevant kunnskap om samiske forhold.

Statistikk teller enkeltelementer fra virkeligheten, og den kulturelle sammenhengen disse hører hjemme i, er ikke synlig i selve statistikken. Når tallene tolkes og tas i bruk, mangler ofte kunnskapen om den kulturelle sammenhengen tallene hører hjemme i. For å unngå fellene som fører til usynliggjøring og stereotypisering av samiske forhold og feiltolkning av statistisk kunnskap trengs rammeverk og verktøy som sikrer samsvar mellom tallene som presenteres i samisk statistikk og samisk virkelighet. De internasjonale rammeverk for urfolks datasuverenitet, CARE og FAIR, er eksempler på retningslinjer for kulturelt ivaretagende bruk av data om urfolk.

2.3.3 Samisk kunnskap og samisk kulturell mening i statistikk

Statistikk er en måte å forenkle og spisse beskrivelser av virkeligheten på. Det er nyttig når man trenger å få oversikt over kompliserte situasjoner, og trenger å sortere det viktige fra det mindre viktige. Statistikk speiler kunnskap om virkeligheten, og den konstruerer virkeligheten.

⁷ Tospråklige elever får ikke leseprøven, de samiske prøvene er ikke kvalitetssikret på samme måte som de norske prøvene, og resultatene presenteres til dels forskjellig (Riksrevisjonen, 2019).

Kunnskap er lærdom med relevans for det livet man lever, og er således uløselig knyttet til kultur⁸.

Kunnskap henger sammen med den forståelsen en gruppe har av seg selv og omgivelsene, av hva som er viktig, hva som er logisk og hensiktsmessig. Majoritetssamfunnet har hatt og har fortsatt vanskelig for å anerkjenne urfolks kunnskap (Walter & Andersen, 2016).

Når statistikk forankres i samisk kunnskap, erfaringer og praksiser, øker muligheten for at statistikken får frem det som definerer utfordringer, behov og problem fra et samisk ståsted. Kulturelt forankret statistikk forutsetter at det anvendes tema og variabler, karakteristika og kvaliteter som gir mening i samisk sammenheng, uavhengig av om det gir mening i norsk sammenheng. Kunnskap fra andre kulturer bør selvsagt integreres i det statistiske arbeidet, når det bidrar til å supplere og utvide forståelse.

2.4 Noen temaer for samisk statistikk

Samisk-spesifikke tema spenner vidt, fra samiske språk, samisk historie, samisk reindrift, samiske anvendelse av naturressurser, *duodji* (tradisjonelt håndverk), joik og andre tradisjonelle og moderne samiske kulturuttrykk, samiske sosiale nettverk og medier, til helseutfordringer og behov for velferdstjenester som er integrert i samisk levesett. Det er betydelige kunnskapshull når det gjelder ulike former for diskriminerende handlinger rettet mot samer, samisk levesett og samiske rettigheter, og når det gjelder forholdet til majoritetssamfunnet både på det kollektive og individuelle plan.

2.4.1 Samiske språk

Utredningen *Hjertespråket* NOU (2016:18) gir anbefalinger om registrering av samiske språkbrukere og tiltak for å styrke opplæring og bruk av samiske språk. Det føres statistikk over barn som har samiskundervisning, og skoler i Norge som har iverksatt samiskundervisning. Riksrevisjonen (2019) påpeker imidlertid at svakhetene ved samiske elevers rett til opplæring på og i samisk, er at tilbudet ikke er godt nok kjent i befolkningen, at det mangler ressurser, og at tiltakene kan være dårlig organisert. Det er ingen statistikk over skoler med nødvendige og mangelfulle ressurser for samiskundervisning, eller hvilke kommuner og skoler som informerer elever og foreldre om tilbudet.

⁸ I NOU 1984:18 defineres kultur som en totalitet av basale normer, grunnleggende verdier, rammen for adferdsmønstre og felles forestillinger som en gruppe / et samfunn har om livet og verden, seg selv og andre. Den multikulturelle veilederen til American Psychological Association (2002) sier at kultur kan forstås som lærte og overførte antakelser, verdier og praksiser, resultater av en gruppes tilpasninger til fysiske og sosiale omgivelser.

Samisk språkopplæring kan dra nytte av alternative opplæringsmetoder, som fjernundervisning, og effekten av disse må dokumenteres, både for nordsamisk, sørsamisk og lulesamisk (Johansen, 2017). Organisering og gjennomføring av fjernundervisninga spriker, og det trengs systematisk kartlegging for å evaluere undervisningsformen og utvikle strukturer som sikrer at slike alternative opplæringsmuligheter kommer flest mulig samiske elever til gode (Riksrevisjonen, 2019).

Det mangler oversikter over mulighetene for å anvende samisk i det offentlige rom, for eksempel i møtet med offentlige tjenester og forvaltningsapparatet innenfor og utenfor samisk språkforvaltningsområde. Registrering av effekten av kommunale virkemidler og av å etablere samiske språk som likeverdig språk i språkforvaltningsområdene kunne gi nyttig lærdom for det videre arbeid med å oppfylle samelovens språkregler⁹.

Det er generelt sparsomt med statistikk på samiskspråklig kulturproduksjon og samiskspråklige medier (Kalstad, 2010; Rasmussen, 2016; Graff, 2017; Jürgensen, 2017; Mecsei, 2018).

2.4.2 Helse og livskvalitet

Helse henger sammen med både individuelle faktorer, det sosiale og kulturelle miljøet og de samfunnsmessige rammebetingelsene. Samer kan ha en annen oppfatning av helse og livskvalitet enn det som er vanlig i majoritetsbefolkninga (Nergård 2006). Rammebetingelsene definerer de muligheter enkeltmennesket og grupper har for å gjøre helsefremmende valg i overensstemmelse med det som er kulturelt meningsfullt. Det hentes inn bred kunnskap om samers helsestatus på gruppenivå, bl.a. gjennom SAMINOR-undersøkelsene. Kunnskap om de sosiale, kulturelle og samfunnsmessige rammebetingelsene som har spesifikk betydning for helse og livskvalitet i ulike deler av samisk befolkning, krever imidlertid at det blir utviklet samisk-spesifikke indikatorer, og er langt mindre utforsket. Forskningsprosjektet «Reindriftas hverdag» (Møllersen, Stordahl, Tørres, Eira-Åhrén, 2016) er et eksempel på hvordan spesifikke indikatorer på helsebelastninger ble utviklet i samarbeid med reindriftsutøverne, basert på reindriftsutøvernes egen kunnskap om egne helseforhold. Mange av disse indikatorene har liten eller ingen relevans for majoritetsbefolkninga. Rovviltforliket utgjør for eksempel en betydelig fysisk og psykisk stress for de aller fleste i reindrifta. Tilrettelegging for friluftsliv med utfart til ubebodde områder har stor positiv betydning for livskvalitet for mange i majoritetsbefolkninga, mens det fører til merarbeid og psykisk press i reindrifta.

For å kunne følge opp og evaluere Norges evne til å etterleve nasjonale og internasjonale forpliktelser¹⁰ og retningslinjer i forhold til likeverdige helserelaterede levekår er det spesielt viktig at samisk helsestatistikk tar mål av seg til å synliggjøre og beskrive helserelaterede forhold med spesifikk relevans for ulike deler av samisk befolkning.

⁹ <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/samiske-sprak/samelovens-sprakregler-og-forvaltningsom/id633281/> og Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2020)

¹⁰ United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP), ILO 169, Grunnloven paragraf 108, likestillings- og diskrimineringsloven (2017)

2.4.3 Diskriminering

Det er dokumentert at omfanget av diskriminering mot samer i Norge er større enn for majoritetsbefolkninga (Hansen, 2012; Midtbøen & Lidén, 2015), samt at reindriftsutøverne er ei samisk gruppe som utsettes for særskilt stort omfang av diskriminerende ytringer og handlinger fra omgivelsene (Møllersen, Stordahl, Tørres, Eira-Åhrén, 2016). Dette strider mot nasjonal lovgivning (likestillings- og diskrimineringsloven, 2017) og mot internasjonale konvensjoner (FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, artikkel 27 (SP 27) og ILO-konvensjon 169) som Norge har ratifisert¹¹. Det fins ingen oversikt over hvor og hvordan diskriminerende hendelser foregår, og hvilke samfunnsreaksjoner slike hendelser utløser.

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) sin femte rapport, med gjennomgang og vurdering av forholdene i Norge, anfører som én av to anbefalinger med særskilt oppfølgingsprosedyre at myndighetene etablerer et IT-basert system til å journalføre og overvåke rasistiske hendelser og prosessering av disse gjennom rettssystemet (European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) 2015, s. 33). Denne anbefalingen er et eksempel på at samisk statistikk ikke må begrenses til statistikk over samer, men også må omfatte registrering av *rammebetingelsene* for samisk liv.

Statistikk på urfolk som utsettes for forskjellsbehandling, viser at urfolks livssituasjon (helse, utdanning, økonomi osv.) har gjennomsnittlig lavere standard enn livssituasjonen for majoritetsbefolkninga. Dette har ofte blitt tolket som negative kjennetegn ved urfolket og bidratt til videreføring av gamle fordommer (Walter & Andersen, 2016). Når man registrerer kildene til forskjellsbehandlingen, får man en annen type kunnskap om diskriminering som gir et langt bedre utgangspunkt for å overvåke diskriminerende strukturer og handlinger og ta i bruk målrettede virkemidler mot diskriminering.

2.4.4 Reindrift

I formålsparagrafen i lov om reindrift heter det at «loven (skal) legge til rette for en økologisk, økonomisk og kulturelt bærekraftig reindrift med basis i samisk kultur, tradisjon og sedvane til gagn for reindriftsbefolkningen selv og samfunnet for øvrig» (Landbruks- og matdepartementet 2007). Det fremheves at «Reindriften skal bevares som et viktig grunnlag for samisk kultur og samfunnsliv», og at loven skal «bidra til sikring av reindriftsarealene i det samiske reinbeiteområdet som reindriften viktigste ressursgrunnlag». Offentlig reindriftsstatistikk handler hovedsakelig om kjøttproduksjon, produksjonsdyr og årsverk, etter mål av norsk bedriftskultur. Det fins lite tallfestet kunnskap som viser hvordan kulturell bærekraft er ivarettatt, om forutsetninger og iverksatte tiltak oppfattes som en styrking av samisk kultur og samfunnsliv og gagnlige av reindriftsbefolkninga. Systematisk kunnskap om sikring av reinbeiteområdene er heller ikke tilgjengelig. En undersøkelse av levekår i reindriften indikerer

¹¹ SP 27: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/iccpr/id88149/>

ILO 169: <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtpalte/ilokonvensjon-nr-169-om-urbefolkninger-o/id451312/>

imidlertid at samiske reindriftsutøvere opplever rammebetingelsene for den samiske reindriften som en materiell og helsemessig påkjenning (Møllersen, Stordal, Tørres, Eira-Åhrén, 2016).

Arealstatistikk er et verktøy som beskriver arealforvaltning, en kvantitativ indikator som tallfester inngrep og påvirkningssoner. Her har SSB nylig påbegynt et arbeid med å tallfeste inngrep og påvirkningssoner i de samiske reinbeiteområdene i Norge (Engelien og Aslaksen 2019). Denne type statistikk inneholder en helhetlig oversikt over ulike typer inngrep og det som gjenstår av påvirkningsfrie områder. Med slik statistikk blir det enklere for beslutningstakere og reindriftsutøvere i fellesskap å vurdere tålegrensen for nye inngrep. I videre arbeid med arealstatistikk trengs reindriftsfaglig kunnskap om hvordan reinens adferd blir påvirket av ulike typer inngrep i ulike typer landskap, sett i sammenheng med reinens årssyklus.

Reindriftsfaglig kunnskap er i dag ikke tilstrekkelig lagt til grunn i forvaltningen (Turi, 2017, Turi og Gaup Eira, 2016). Reindriftsbefolkningas egne beskrivelser av utfordringene med å opprettholde samisk reindrift som livsmønster og næringsvei får liten tyngde i forhold til andre aktørers argumenter når det planlegges inngrep for industrielle, transportmessige eller rekreative formål. Sametingets rapporter til FNs rasediskrimineringskomité¹² og FNs spesialrapportør for menneskerettigheter¹³ har påpekt avvik mellom faktiske rammebetingelser for samisk reindrift og folkerettslige krav nedfelt i norsk lov. Det er et klart behov for å dokumentere reindriftenes kunnskap om eget liv og næring. Dette forutsetter en innsats med å identifisere kritiske faktorer og utvikle indikatorer som har relevans for det livs- og driftsmønster som særpreger samisk reindrift, inklusive de geografiske, organisatoriske og lokale variasjonene (Landbruksdirektoratet, 2016).

2.4.5 Annen samisk utmarksbruk

Arktisk råd har i flere rapporter presisert at det naturbaserte levesettet knyttet til reindrift, fiske, fangst og annen råvareforsyning som urfolks livsgrunnlag og kultur må synliggjøres¹⁴. Behovet for tallbaserte og grafiske oversiktsbilder over samisk anvendelse av eksisterende ressurser i regionen kan fort bli nødvendig dokumentasjon, når nasjonale ambisjoner skal tilpasses samisk praksis i planverk for nordområdestrategi (UD & KMD, 2017).

Samisk utmarksbruk (*meahcásteapmi*), fiske, jakt, hogst, høsting og sanking har stor betydning for videreføring av samisk kultur, språk, kunnskaper og livsgrunnlag (*birgejupmi*) (Sametinget

¹² FNs rasediskrimineringskomité (CERD United Nations Committee on the Elimination of Racial Discrimination) <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cerd/pages/cerdindex.aspx> består av uavhengige eksperter som overvåker implementeringen av FNs konvensjon mot rasediskriminering ICERD International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination <https://www.regjeringen.no/no/tema/likestilling-og-inkludering/likestilling-og-inkludering/konvensjoner/fns-rasediskrimineringskonvensjon-/id670417/>

¹³ <https://www.nrk.no/sapmi/fn-topp-advarer-norge-1.14710375>

¹⁴ *Arctic Human Development Report 2004*; Larsen & Fondahl (red.) (2014) *Arctic Human Development Report*; Larsen, Schweitzer & Petrov (red.) (2014) *Arctic Social Indicators*; Poppel (red.) (2015) *Survey of Living Conditions in the Arctic (SLiCA)*; Degteva et al. (2017) in *Adaptation Actions for a Changing Arctic*; Glomsrød, Duhaime & Aslaksen (red.) (2017) *ECONOR: The Economy of the North*.

2016a, 2016b). I tillegg er dette viktige inntekts- og selvbergingskilder i samiske bosetningsområder, ofte i kombinasjon med primærnæring og lønnsarbeid, og i økende grad også med turisme og kulturell virksomhet (Andersen 2009). Verdiskapning som ikke omsettes til tall, som produktiv aktivitet i form av investering, arbeidsinnsats, og anvendelse av råvarer, innlemmes ikke i de samfunnsøkonomiske vurderingene når nye aktører ønsker å benytte utmarksressurser.

Utmarksbruk er et trekk ved samisk levesett som beskriver kulturelle overlevelsesstrategier der ulike typer produktiv virksomhet veksler i takt med svingningene i naturen. Utmarksdriften reguleres av opparbeidet kunnskap om økologisk bærekraftig ressursforvaltning som dagens statistikker ikke forteller om. Ved kartlegging av hvor, når og hvordan utmarksbruk berører ressursforvaltning, miljøforvaltning og arealforvaltning, er det derfor nyttig å integrere denne samiske tradisjonelle kunnskapen i statistiske indikatorer.

2.4.6 Internasjonal rapportering

Det er fastslått i internasjonale konvensjoner (FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, artikkel 27 (SP 27), ILO 169, FNs erklæring om urfolks rettigheter (UNDRIP)) som Norge har ratifisert, at urfolk skal ha likeverdig livsstandard med nasjonens øvrige befolkning. Hva som gir god eller dårlig livsstandard, henger sammen med verdier, normer, levesett og ikke minst tilgangen til ressurser og mulighetene for å ha innflytelse på eget liv. Ved rapportering til FN om Norges oppfølging av urfolksrettigheter og menneskerettigheter er statistikk en dokumentasjonsform som er egnet til å vise om og hvordan Norge overvåker oppfølgingen av folkerettslige forpliktelser. Det forutsetter statistikk som inneholder kulturelt relevante kjennetegn på livskvalitet, selvbestemmelse og tilgang til ressurser. Slik statistikk må forankres i inngående kjennskap til problemområder og utfordringer, definert av de berørte samiske gruppene. Mulighetene for å evaluere effekten av virkemidler og vurdere nye tiltak kan da bli tydeligere både for myndighetene, den samiske befolkningen og rapporteringsadressaten.

FNs konvensjon mot rasediskriminering,¹⁵ ICERD (1965), som Norge ratifiserte i 1970, gir pålegg til staten blant annet om å granske statlig, nasjonal og lokal myndighetsutøvelse (Artikkel 2.e), og å ta spesielle og konkrete forholdsregler for å sikre at alle grupper kan nyte menneskerettighetene (Art 2.2). Sametinget har i gjentatte rapporter til FNs rasediskrimineringskomité (CERD) påpekt at Norge har en vei å gå når det gjelder selvstyre i reindriften og inngrep i reinbeiteland (Sametinget 2018). FNs rasediskrimineringskomité (2019) har påpekt at Norge mangler kunnskap om diskriminerende hendelser og oppfølging av slike når det gjelder den samiske befolkningen. Det gjelder forhold knyttet til lovgivning og rettsvesen, rettigheter til land og vann, fiske og reindrift. Man ber staten legge frem detaljerte opplysninger om konkrete tiltak for å implementere disse anbefalingene i neste periodiske rapport¹⁶. Dette gir noen utfordringer når det gjelder å utvikle gode institusjonelle indikatorer,

¹⁵ Begrepet «rase» har en vid fortolkning i denne konvensjonen, da det refererer til rase, hudfarge, avstamning, nasjonal eller etnisk opprinnelse

¹⁶ Pkt. 35 i tilbakemeldinga fra rasediskrimineringskomisjonen

dvs. indikatorer på hva myndighetene gjør for å iverksette og følge opp tiltak i henhold til folkerettslige prinsipper.

FN gir anbefalinger om urfolks tradisjonelle kunnskap om bærekraftig bruk og vern av natur i myndighetenes miljøforvaltning¹⁷ (UNEP 2014) og etterspør tydeligere urfolksdimensjon i rapportering på bærekraftmålene¹⁸. I sin femte rapport (2015) etterlyser også European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) innrapportering av norske myndigheters aktivitet (se over, avsnitt 2.4.3). Dette er eksempler på lite utviklede statistikkområder med betydelig potensial når det gjelder å identifisere og følge opp praktiseringen av folkerettslige prinsipper, og ikke minst å kunne vurdere om de virkemidlene som anvendes, gir den ønskede effekten for de berørte delene av samisk samfunnslivet.

2.5 Hvem skal telles?

Det er viktig å bli telt. Det som ikke telles, teller ikke. Like viktig er det at det som telles, blir riktig, og at det blir anvendt på en forsvarlig måte. Historiske, sosiale og politiske forhold påvirker hva og hvem som telles og ikke. Samisk historie er på flere områder fortiet eller usynliggjort (Lie, 2001; Bore, 2006; Søybye, 2014). Fravær av historisk kildemateriale om samer har skapt forestillinger og sannheter tuftet på *ex silencio*-slutninger: Det som ikke er nevnt, antas å ikke eksistere (Dunfjeld-Aagård, 2005).

2.5.1 Samer i folketellingen

Den første samlede oversikten over tallet på samer i Norge skriver seg fra misjonæren Thomas v. Westen i 1734 (Aubert, 1978). Den siste folke- og bolig tellingen med spørsmål om samisk språk og etnisitet ble utført i 1970 og offentliggjort i *Den samiske befolkning i Nord-Norge* (Aubert, 1978). Presentasjonen av disse siste statistikkene innledes med en grundig redegjørelse over svakhetene ved tellingen: definisjonsusikkerhet, sterke etterdønninger av langvarig fornorskning, negative erfaringer med etnisk registrering og at mange på den tiden ikke kjente til sin samiske slekt. Aubert konkluderte med at disse forholdene må antas å ha ført til en betydelig underrapportering av både samisk identitet og samisk språk. Tellinga ble dessuten utført kun i Nord-Norge, i et begrenset antall kommuner og til dels bare i deler av kommuner. Aubert anslo at det var snakk om mange tusen samer som bodde utenfor telle-områdene, og han oppfordret til å ta et generelt forbehold om gyldigheten av resultatene.

Folketellingen fra 1970 har lagt sterke føringer på ettertidens antakelser om størrelsen på samisk befolkning i Norge, og antakelser om hvor samer har vært og er bosatt. I ettertid er det ikke gjort noe systematisk arbeid for å fylle de hullene som Aubert påpekte. Statistikken fra 1970 er

¹⁷ Convention of Biological Diversity, CBD, artikkel 8, <https://www.cbd.int/doc/notifications/2017/ntf-2017-006-8j-en.pdf>.

¹⁸ United Nations Sustainable Development Goals <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

blitt stående som en sann beskrivelse og har gjennom de siste 40–50 årene påvirket individuelle oppfatninger av egen identitet og lagt føringer på andres oppfatninger av samisk tilhørighet. Fortidens sosialpolitiske definisjoner av samiskhet og samisk tilstedeværelse videreføres og blir styrende for hvem som får anledning til og hvem som har motiv for å la seg telle (Axelsson & Sköld, 2006).

2.5.2 Etnisk identitet i statistikk

Internasjonalt snakker man om *Politics of Identity* som urfolks og ikke-urfolks forståelse av *Indigeneity* og *Aboriginality*, dvs. hva som skaper og vedlikeholder tilhørighet og identitet som urfolk (Espeland & Stevens, 2008). Det er imidlertid sosiale og samfunnsmessige oppfattelser som langt på vei definerer urfolkskategoriene, som styrer hvilke data som samles inn til disse kategoriene og danner statistikker som legger sterke føringer på de individuelle, sosiale og samfunnsmessige oppfatningene av hva som kjennetegner urfolk.

I sin doktorgradsavhandling om samisk etnisitet i helse- og levekårsstudier konkluderer Pettersen (2014) med at det ikke var mulig å foreslå en entydig løsning på hvordan man kan begrepsfeste og måle samisk etnisitet. Samtidig oppfordrer hun til økt bevissthet om formålet med bruken av samisk etnisitet for den enkelte undersøkelse og om ståstedet til dem som er involvert i forskningsprosessen. Data om samisk etnisitet forutsetter at det stilles spørsmål som fanger opp de aspekter av samisk identitet som har betydning for forskningstemaet, og at spørsmålene er meningsfulle og bekvemme å besvare for svargruppa. Det forutsetter dessuten tillit, kollektivt og individuelt, til at opplysningene behandles med respekt og beskyttes mot utilsiktede negative følger.

Opprettelse og bruk av et samisk befolkningsregister har vært aktualisert i forbindelse med spørsmålet om bruk av Sametingets valgmannstall til statistikkformål (Holth og Lillegård 2017), initiativ fra Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM, 2019) og Sametingets vedtak om å utrede mulighetene for å registrere samisk etnisitet i helseregistre¹⁹. Etnisk registrering åpner muligheter for å identifisere samers status når det gjelder språk, opplæring, levekår, helse, erfaring med diskriminering osv., og kan avdekke forskjellsbehandling. I helseforskning vil et befolkningsregister med oversikt over alle samer åpne for å kunne hente ut statistikk om samisk befolkning fra en rekke helseregistre²⁰, for eksempel kreftregister og NAV-register. Slik vil befolkningsregistrering av etnisitet forenkle arbeidet med å få oversikt over forekomst av sykdommer, følge med på utvikling av helsetilstand og velge ut innsatsområder med særskilt betydning for samisk befolkning. Datatilsynet påpeker at ved å koble etniske registre med det som finnes av personopplysninger i helserelaterte registre, gis det tilgang til meget store mengder persondata, også sensitive data, og at risikoen for å avsløre identitet dermed øker

¹⁹ <https://www.sametinget.no/Nyhetsarkiv/Utreder-muligheten-for-registrering-av-samisk-etnisitet>

²⁰ I 2018 dreier det seg om 17 sentrale helseregistre, 51 nasjonale registre om ulike sykdommer, i tillegg til lokale registre og dataregistre fra forskningsprosjekter om helseforhold, samt registre om økonomiske forhold, boligforhold, fødselsregistre, dødsregistre, skolerregistre, skattelister, NAV-register og andre registre (Thon, 2019).

spesielt for små grupper. Og det påminnes om at behovet for å få frem kunnskap gjennom statistikk må justeres i forhold til den folkerettslige forpliktelsen om samisk kontroll på dataene og forskningen (Thon, 2019).

2.5.3 Etnisk registrering

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) har presentert en bred og detaljert gjennomgang av etnisk registrering, med drøfting av fordeler og ulemper, og en rekke problemstillinger som det bør tas hensyn til for å unngå at etnisk registrering får en utilsiktet diskriminerende effekt (Simon, 2007). ECRIs drøfting av de ulike aspektene knyttet til etnisk registrering gir et godt bilde av hvordan både statistiske, politiske, historiske, juridiske, sosiale, emosjonelle og etiske tema må vurderes grundig. En bred drøftelse av hensiktsmessig så vel som utilsiktet bruk av et register over samer i Norge etter mal av ECRIs rapport kan medvirke til å få belyst mangfoldet av statistiske, politiske og etiske forholdsregler som det må finnes praktiske løsninger på.

Foreløpig er det usikkerhet om soliditeten i kriteriene for (selv-)registrering av samisk etnisk tilhørighet, fordi en del personer ikke har tillit til at informasjonen forvaltes med respekt. Det tilsier at man bør vurdere sannsynligheten for å få frem et register som rommer den samiske befolkninga, og eventuelle konsekvenser av å bli sittende med et ufullstendig register. Behovet for anonymisering må også veies opp mot behov for å synliggjøre viktige variasjoner innenfor samisk befolkning, for eksempel i sosial, næringsmessig, geografisk tilhørighet, og andre demografiske faktorer.

2.5.4 Statistikk over samiske reindriftsutøvere

Landbruksdirektoratets seksjon for reindrift samler inn data om reindrift gjennom reindriftsmeldingene fra siida-andelsinnehaverne²¹. Materialet presenteres i *Totalregnskap for reindriften* og *Ressursregnskap for reindriften*, og er grunnlaget for reindriftsforhandlingene mellom staten og reindriftnæringa. Antall personer i samisk reindrift var i 2017 oppgitt å være ca. 3 190 (Landbruksdirektoratet 2017, figur 7.2.5.). Landbruksdirektoratet påpekte at tallmaterialet har sine svakheter blant annet på grunn av ulike oppfatninger av hvor stor grad av tilknytning til reindriften som kreves for å bli registrert, samt virkemiddelordninger knyttet til slik registrering. Fra og med 2018 ble antall personer «som driver med reindrift» definert etter hvem som har rein registrert i melding om reindrift (Landbruksdirektoratet, 2019, s. 117), og det nye offisielle tallet på personer i samisk reindrift i Norge ble redusert til ca. 2 222²². Den

²¹ En *siida*, eller *sitje* på sørsamisk, er en gruppe reineiere, innen et reinbeitedistrikt, som har reinen i en felles flokk på bestemte arealer og samarbeider om driften. Hver *siida* består av flere *siida*-andeler, som defineres som «en familiegruppe eller enkeltperson som er en del av en *siida*, og som driver reindrift under ledelse av en person eller av ektefeller eller samboere i fellesskap» (reindriftsloven, Landbruks- og matdepartementet 2007).

²² Tallet er innhentet fra Landbruksdirektoratet pr. e-post og viser til søylediagrammet presentert i fig. 7.2.2 i *Totalregnskap for reindriftnæringen. Regnskap 2018 og budsjett 2019*

statistiske reduksjonen av deltakerne i samisk reindrift blir til nye sannheter om størrelsen på og dermed også betydningen av samisk reindrift i samfunnet.

Samisk reindrift er en familiebasert livsform og næring. Tilknytning til reindriften handler om både økonomiske, juridiske, ytelsesmessige, sosiale og emosjonelle bånd. Det kan fra statens side være nyttig å ha oversikt over personer som har juridiske og økonomiske forpliktelser og rettigheter. Fra reindriftnæringa kan det være meningsfullt og nyttig å inkludere dem som har en funksjonell deltakelse i arbeidet med reinen, utstyret og råvarene innenfor den enkelte *siida*. Det ville stemme bedre med den kulturelle oppfatninga av reindrift som livsform og næring og synliggjøre arbeidsinnsatsen som faktisk medgår til produksjonen. Det er en statistisk utfordring å definere begreper og kategorier som tar utgangspunkt i samisk virkelighetsforståelse, slik at statistiske sannheter ligger så tett opp til den virkeligheten som skal beskrives som mulig.

2.6 Nytteverdien av samisk statistikk

Når man for eksempel drøfter bruk av sensitive data som etnisitet, er det svært viktig å sette det i sammenheng med hvor ønsket kommer fra, og hva formålet er. Hva som er etisk forsvarlig, og hva som er trygt, varierer mellom kulturer, tilhørighet innen minoritet eller majoritet og historiske erfaringer. Urfolk verden over har lang erfaring med forskning som fra et vitenskapelig og akademisk ståsted har samlet informasjon om urfolk, og der resultatene av denne forskningen i mange tilfeller har vært meningsløse, ydmykende og unyttige eller skadelige for urfolket det ble forsket på. Gode data forutsetter at informanter blant urfolk har tillit til datainnsamling, datalagring, og hva dataene brukes til. Gode data innebærer også at begreper, språkbruk og formidling er kulturelt meningsfulle for gruppen det forskes på, satt inn i en sammenheng de kjenner seg igjen i, og anvendbare for gruppen selv.

Nytteverdi for urfolk kan være noe annet enn nytteverdi for staten. I den forbindelse er diskusjonen om hvem som «eier» innsamlede data, om det er forskeren, forskningsinstituttet, staten eller leverandørene, viktig (Global Indigenous Data Alliance GIDA, 2019). Eierskapet til data har betydning for hvilke retningslinjer som gjelder for innsyn i og tilgang til data, prosedyrer for utlevering av data til forskningsmessige og statistiske formål, kontroll med bruk av data og hvordan datasikkerheten utformes. Både kollektive og individuelle hensyn må ivaretas. Nasjonale etiske retningslinjer er grunnleggende for datainnsamling og utarbeiding av statistikk, men de er ikke nødvendigvis tilstrekkelige for å ivareta etiske aspekter om samiske forhold når virkelighet skal konverteres til statistikk.

Tema som berører samisk befolkning og samiske forhold, kan være kulturelt sensitive eller bevege seg innenfor tabubelagte områder. I slike sammenhenger er det spesielt viktig at de som ønsker å utforske et emne, er godt kjent med samisk etikk, verdier og normer. Ikke for å utøve selvsensur når det gjelder hva som tåler dagslys og ikke, men for å kunne gjøre anstendige vurderinger av hvilken type tilnærming som kan bidra til for eksempel større åpenhet omkring sensitive tema, hvilken type informasjon som er nyttig for gruppa det forskes på, og hvordan samarbeide med og følge opp informanter og berørte når resultater foreligger. Statistisk

dokumentasjon på at samer, spesielt samiske kvinner, er mer utsatt for vold og overgrep enn kvinner fra majoritetsbefolkningen, er et eksempel på hvordan et sensitivt tema kan løftes fra taushet til handling i samiske miljøer (Eriksen, 2019).

2.7 Konklusjoner og utfordringer

Det er av grunnleggende betydning å ha tilgang til relevante og meningsfulle data om samiske forhold, samisk befolkning, samfunnsliv og levekår. Arbeid med samisk statistikk reiser spørsmål om definisjon av samiske kjennetegn, hva som er relevante data, og etiske sider ved innsamling, oppbevaring og anvendelse av data. Den internasjonale debatten om urfolksstatistikk setter søkelys på behovet for kunnskap og dokumentasjon som synliggjør urfolks selvdefinerte problem, behov og utfordringer, nødvendigheten av egenkontroll med innsamling og anvendelse av data, samt at resultater ikke løsrives fra den sosiale, materielle og kulturelle virkeligheten som dataene er hentet fra. Retningslinjer og prinsipper som ivaretar etiske utfordringer og nytteverdi av urfolksstatistikk, er utformet i flere land, tilpasset urfolkets lokale kultur og historie og nasjonale juridiske og politiske forhold. Temaene fra *Indigenous statistics* og *Indigenous data sovereignty* er tett knyttet opp til folkerettslige prinsipper og har således også aktualitet i debatten om fremtidig utforming og innhold i samisk statistikk i Norge. Statistikk er menneskeskapt, den formes ut fra antakelser om et tema. Det er et mangfold av etiske problemstillinger knyttet til ulike statistiske, juridiske, politiske, sosiale aspekter ved samisk statistikk som influerer på hvilke tema som prioriteres, hva som anses for relevante data, og hva den ferdige statistikken kan anvendes til. Kvaliteten på statistikken må være et sentralt tema i debatten om samisk statistikk og de konsekvenser bruk av statistikk får i beslutningsprosesser.

Samisk egeninnflytelse og selvbestemmelse²³ må etterleves når det utarbeides statistikk om tema som berører samer i Norge. Det reduserer risikoen for at statistiske beskrivelser løsrives fra sin kulturelle sammenheng, og at ufullkomne eller misforståtte tall blir brukt som dokumentasjon i beslutninger som berører samisk befolkning

2.8 Tilrådinger

6. Diskusjonen om fremtidig samisk statistikk, inklusive samisk etnisitet i befolkningsregistre, bør inkludere drøftelser av om og hvordan prinsipper nedfelt i urfolksstatistikk (*Indigenous statistics*) og urfolks datasuverenitet (*Indigenous data sovereignty*) vil kunne gi «gode data» for beskrivelse av samisk virkelighet, selvdefinerte problem, behov og utfordringer.
7. I tråd med FNs erklæring om urfolks rettigheter (artikkel 3 og 4) om egeninnflytelse og selvbestemmelse må samisk befolkning gis en aktiv rolle i identifisering og prioritering av kunnskapshull som statistikken skal omfatte.

²³ FNs erklæring om urfolks rettigheter, artikkel 3 og 4

8. I debatten om fremtidig samisk statistikk er det viktig å ikke tilsløre statistikkens ulike roller i samfunnet, og ha tydelighet omkring hvem som er bestiller av statistikk på tema som berører samisk befolkning: a) politiske eller forvaltningsmessige myndigheter, b) forskningsinstitusjoner og forskere, eller c) samiske organisasjoner, institusjoner og miljøer.
9. For å redusere feiltolkninger av samiske data og statistiske resultater er det nødvendig å finne frem til prosedyrer som sikrer at datainnsamling, dataanalyser og presentasjon av statistikk er forankret i samisk virkelighetsforståelse og samisk kunnskap.
10. Dersom samisk statistikk skal ha overføringsverdi til mangfoldet av samisk virkelighetsforståelse og praksis, trengs statistiske indikatorer som gir mening sett fra det samisk ståsted som statistikken henter dataene fra.
11. Behovet for samisk statistikk går utover det generelle behovet for offisiell og forskningsbasert statistikk fordi Norge ennå har en vei å gå når det gjelder å innfri de folkerettslige bestemmelsene som særskilt berører samisk befolkning og kultur. Det er derfor nødvendig å være åpen for alternative tilnærminger og metoder som urfolk i andre land har positive erfaringer med.

2.9 Referanser

- AHDR (2004). *Arctic Human Development Report (AHDR)*. Akureyri: Stefansson Arctic Institute.
- American Psychological Association (2002). Guidelines on Multicultural Education, Training, Research, Practice, and Organizational Change for Psychologists. <https://www.apa.org/about/policy/multicultural-guidelines-archived.pdf>
- Andersen, S. (2009). Primærnæringene reindrift, jordbruk og fiske. Kapittel 3 i *Samiske tall forteller 2* (s. 74–114). Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Aubert, V. (1978). *Den samiske befolkning i Nord-Norge*. Statistisk sentralbyrå (SSB), Artikler nr. 107, Oslo.
- Australian Indigenous Governance Institute (2018). *Indigenous Data Sovereignty. Data for Governance; Governance of Data*. Briefing Paper. <https://static1.squarespace.com/static/5b3043afb40b9d20411f3512/t/5b70e7742b6a28f3a0e14683/1534125946810/Indigenous+Data+Sovereignty+Summit+June+2018+Briefing+Paper.pdf>
- Axelsson, P. & Sköld, P. (2006). Indigenous populations and vulnerability. Characterizing vulnerability in a Sami context. *Annales de Demographie Historique*, 111 (s. 115–132). Lastet ned 11.02.2020 fra <http://www.cairn.info/revue-Annales-de-demographie-historique-2006-1-page-115.htm>
- Bore, R. R. (2006). «Mannen er så vaskeekte lapp som i våre dager kan presteres». Samer og kvener i eldre folketellinger. *Statistisk sentralbyrå*. Lastet ned 15.11.2019 fra <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/mannen-er-saa-vaskeekte-lapp-som-i-vaare-dager-kan-presteres>
- Broderstad, A, R. & Sørli, K. (2012). Bo- og flyttetrender i norsksamiske kommuner gjennom 40 år i relasjon til sysselsetting. Kapittel 4 i *Samiske tall forteller 5* (s. 44–71). Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Canadian Institute for Health Research (CIHR) (2007). *Guidelines for Health Research Involving Aboriginal People* (2007–2010), Canadian Institute for Health Research. <https://cihr-irsc.gc.ca/e/29134.html>

- Degteva, A., Oskal, A., Mathiesen, S. D., Burgess, P., Aslaksen, I., Johnsen, K. I., Magga, A.-M., van Rooij, W., Brattland, C., Corell, R., Dubovtsev, A., Garnåsjordet, P. A., Holmberg, A., Klovov, K., Maynard, N. G., Nellemann, C., Niillas, B., Partapuoli, P. J., Pogodaev, M., Reinert, E., Sandström, P., Slepshkin, I., Smuk, I. A., Steffanson, J., Strogalschikova, Z., Tyskarev, A. & Westerveld, L. (2017). Indigenous peoples' perspectives. Kapittel 7 i *Adaptation Actions for a Changing Arctic: Perspectives from the Barents Area*. Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP), Oslo, Norway <https://www.amap.no/documents/doc/adaptation-actions-for-a-changing-arctic-perspectives-from-the-barents-area/1604>
- Dunfjeld-Aagård, L. (2005). *Sørsamiske kystområder. Tolking av fortidig samisk tilstedeværelse i Ytre Namdal*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø.
- Engelien, E., & Aslaksen, I. (2019). Fysiske inngrep i samiske reinbeiteområder: Beregning av påvirkningssoner. Kapittel 4 i *Samiske tall forteller 12* (s. 51–75). Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Eriksen, A. M. A (2019). Vold, overgrep og helseplager blant samer i Norge. Kapittel 3 i *Samiske tall forteller 12* (s. 27–50). Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Espeland, W. N. & Stevens, M. L. (2008). A Sociology of Quantification. *European Journal of Sociology*, 49 (s. 401–436). DOI:10.1017/S0003975609000150
- European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) (2015). *ECRI Report on Norway* (fifth monitoring cycle). Adopted on 10 December 2014. Published on 24 February 2015.
- Fiskeri- og kystdepartementet (2008). *Retten til fiske i havet utenfor Finnmark*. NOU 2008: 5.
- Global Indigenous Data Alliance (GIDA) (2019). *CARE Principles for Indigenous Data Governance*. Lastet ned 15.11.19 fra https://static1.squarespace.com/static/5d3799de845604000199cd24/t/5da9f4479ecab221ce848fb2/1571419335217/CARE+Principles_One+Pagers+FINAL_Oct_17_2019.pdf
- Glomsrød, S., Duhaime, G. & Aslaksen, I. (red.) (2017). *The Economy of the North 2015*. Statistical Analyses (SA) 151, Statistics Norway.
- Graff, O. (2017). Samisk musikk – livskraftig tradisjon og spennende fornying. Kapittel 2 i *Samiske tall forteller 10* (s. 16–36). Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Griffiths, K. (2018). Statistics, rights and recognition: the identification of Indigenous peoples. Paper prepared for the 16th Conference of IAOS OECD Headquarters, Paris, France, 19.–21. september 2018.
- Hansen, K. L. (2012). *Likestillingsstatus blant samer. En kunnskapsstatus*. Universitetet i Tromsø UiT
- Hansen, L. I. (2011). Nyrydning, gjenrydning og finnerydninger? *Ottar*, nr. 286.
- Hermanstrand, H. (2018). I grenseland – sørsamisk i Midt-Norge. *Sørsamer, Lofoten og kysten*. Forskning.no, 17. august 2018, <https://blogg.forskning.no/i-grenseland-sorsamisk-i-midt-norge/sorsamer-lofoten-og-kysten/1220455>
- Holth, B. A., & Lillegård, M. (2017). *Statistikk over samiske språkbrukere i Norge. En kartlegging av eksisterende datakilder og vurdering av fremgangsmåter for statistikk*. Statistisk sentralbyrå (SSB), Notater 34:2017.
- ICERD (1965). International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination <https://www.regjeringen.no/no/tema/likestilling-og-inkludering/likestilling-og-inkludering/konvensjoner/fns-rasediskrimineringskonvensjon-/id670417/>
- Johansen, K. (2017). Samisk som andrespråk. Kapittel 4 i *Samiske tall forteller 10* (s. 62–83). Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Jürgensen, A. E. (2017). Teater og scenekunst som aktører i identitets- og nasjonsbygging Kapittel 3 i *Samiske tall forteller 10* (s. 37–61). Kautokeino: Sámi allaskuvla.

- Justisdepartementet (1984). *Om samenes rettsstilling*. NOU 1984: 18.
- Kalstad, J. Á. (2010). Samiske medier – oppslutning, omfang og rammebetingelser. Kapittel 2 i *Samiske tall forteller 3* (s. 18–45). Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2016). *Hjertespråket – forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk*. NOU 2016: 18.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2020). Samelovens språkregler og forvaltningsområdet for samisk språk. Lastet ned 20.03.2020 fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/samiske-sprak/samelovens-sprakregler-og-forvaltningsom/id633281/>
- Likestillings- og diskrimineringsloven (2017). Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven) LOV-2017-06-16-51. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>
- Kukutai, T. & Taylor, J. (red.) (2016). *Indigenous Data Sovereignty: Toward an Agenda*. Centre for Aboriginal Economic Policy Research (CAEPR), ANU Press, Research Monograph 38. www.jstor.org/stable/j.ctt1q1crgf.
- Landbruksdirektoratet (2016): *Utfordringer for selvstyre i reindriftsnæringen – Tiltak for å nå mål om bærekraftig reindrift*. Rapport 7/2016.
- Landbruksdirektoratet (2017). *Totalregnskap for reindriftsnæringen. Regnskap 2016 og budsjett 2017. Rapport 33/2017*.
- Landbruksdirektoratet (2019): *Totalregnskap for reindriftsnæringen. Regnskap 2018 og budsjett 2019. Rapport 31/2019*. https://www.landbruksdirektoratet.no/no/reindriften/reindriftsavtalen/totalregnskapet/_at_tachment/77126?_ts=16f18bdc6c0
- Landbruks- og matdepartementet (2007). Lov om reindrift. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2007-06-15-40>
- Larsen, J. N. & Fondahl, G. (red.) (2014). *Arctic Human Development Report. Regional Processes and Global Linkages*. TemaNord 2014:567. Nordisk ministerråd.
- Larsen, J. N., Schweitzer, P. & Petrov, A. (red.) (2014). *Arctic Social Indicators, ASI II: Implementation*, TemaNord 2014:568. Nordisk ministerråd.
- Lie, E. (2001). *Faktisk talt. Statistikkens historie i Norge*. Universitetsforlaget.
- Madden, R., Axelsson, P., Kukutai, T., Griffiths, K., Mienna, C. S., Brown, N., Coleman, C. & Ring, I. (2016). Statistics on indigenous peoples: International effort needed. *Statistical Journal of the IAOS*, 32 (s. 37–41). DOI 10.3233/SJI-160975.
- Maiam nayri Wingara (2018). Maiam nayri Wingara Aboriginal and Torres Strait Islander Data Sovereignty Collective. *Key principles*. <https://www.maiamnayriwingara.org/key-principles>
- Mecsei, M. (2018). Samisk filmbølge baner vei. Kapittel 6 i *Samiske tall forteller 11* (s. 83–101). Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Midtbøen, A. H. & Lidén, H. (2015). *Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge. En kunnskapsgjennomgang*. Rapport 2015:01, Institutt for samfunnsforskning.
- Møllersen, S. (2018). Helserelaterte leve- og arbeidsforhold for reindriftssamisk befolkning i sørsamisk område. Kapittel 4 i *Samiske tall forteller 11* (s. 44–67). Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Møllersen, S., Stordahl, V., Tørres, G. & Eira-Åhrén, I. M. (2016). *Reindriftas hverdag. En undersøkelse av faktorer som kan påvirke psykisk helse til samiske reindriftsutøvere i Norge*. <https://forskningsprosjekter.ihelse.net/prosjekt/PFP1115-13>
- Nergård, J.-I. (2006). *Den levende erfaring. En studie i samisk kunnskapstradisjon*. Oslo: Cappelen.

- Nilsen, S. (2009). Tradisjonelle sjøsamiske fiskeriord. Forskning no., 21. november 2009, <https://blogg.forskning.no/sesam/tradisjonelle-sjosamiske-fiskeriord/1119211>
- National Health and Medical Research Council (NHMRC) (2018). *Keeping research on track II*. National Health and Medical Research Council, Australian Government. <https://www.nhmrc.gov.au/about-us/resources/keeping-research-track-ii#block-views-block-file-attachments-content-block-1>
- Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM) (2019). *Menneskerettighetene i Norge 2018*. NIMs årsmelding, Dokument 6 (2018–2019).
- Pettersen, T. (2014). *Sámi ethnicity as a variable. Premises and implications for population-based studies on health and living conditions in Norway*. PhD thesis. Arctic University of Norway, Tromsø / Sámi Allaskuvla, Kautokeino.
- Poppel, B. (red.) (2015). *SLiCA: Arctic living conditions: Living conditions and quality of life among Inuit, Saami and indigenous peoples of Chukotka and the Kola Peninsula*. TemaNord 2015:501. Nordisk ministerråd.
- Rasmussen, T. (2016). Samiske medier for barn og ungdom. Kapittel 6. *Samiske tall forteller 9* (s. 98–123). Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Riksrevisjonen (2019). *Riksrevisjonens undersøkelse av samiske elevers rett til opplæring i og på samisk*. Dokument 3:5 (2019–2020).
- Saetnan, A.R., Lomell, H.M. & Hammer, S. (red.) (2011). *The Mutual Construction of Statistics and Society*. Routledge.
- Sametinget (2016a). *Meahcci – et grunnlag for identitet, kultur og birgejupmi – Rapport fra Sametingets arbeidsgruppe for utmark*, 29. februar 2016. Sametinget.
- Sametinget (2016b). *Nu guhká go mis leat eatnamat. Sametingsmelding om areal og miljø*. Sametinget.
- Sametinget (2017). Forslag til etiske retningslinjer for samisk helseforskning og forskning på samisk humant biologisk materiale. Rapport. <https://www.sametinget.no/Nyhetsarkiv/Forslag-til-etiske-retningslinjer-for-samisk-helseforskning-er-lansert>
- Sametinget (2018). Sametingets rapport til CERD 2018. For perioden 2014 til og med 2018.
- Simon, P. (2007). «Ethnic» statistics and data protection in the Council of Europe countries. Study report. Strasbourg: European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). [file://fw-profiladm/Citrix\\$/data/iaa/Downloads/doc1_11727_487994580%20\(1\).pdf](file://fw-profiladm/Citrix$/data/iaa/Downloads/doc1_11727_487994580%20(1).pdf)
- Skålnes, S. (2014). Næringsutvikling innfor STN-området på 2000-talet. Kapittel 2 i *Samiske tall forteller 7* (s. 15–41). Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Søbye, E. (2014). *Folkemengdens bevegelse 1735–2014: en tabellstudie*. Oslo: Oktober forlag.
- Thon, B. E. (2019). Samisk etnisitet for statistikk – eller forskningsformål. Innlegg på Sametingets høring 20. november 2019.
- Todal, J. (2006). Vilkår for utvikling av nasjonale prøver i lesing og skriving på samisk. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 90 (s. 404–414).
- Turi, E. I. & Gaup Eira, I. M. (2016). Bruk av tradisjonell kunnskap i miljø- og arealforvaltning i Norge. I *Perspektiver til fremtidig areal- og miljøpolitikk i Sápmi*. Sametinget (s. 97–113).
- Turi, E.I. (2017). Sámi reindeer pastoralism in Norway – governance and economy. I S. Glomsrød, G. Duhaime og I. Aslaksen (red.) (2017): *The Economy of the North 2015*. Statistical Analyses (SA) 151, Statistics Norway (s. 108–114).
- UNEP (2014). *Conceptual and methodological framework for evaluating the contribution of collective action to biodiversity conservation*. Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity. UNEP/CBD/COP/12//NF/7.
- Utenriksdepartementet (2013). Norges internasjonale innsats for urfolks rettigheter. Veileder for Utenriksdepartementet og utenriksstasjonene.

https://www.regjeringen.no/contentassets/b7384abb48db487885e216bf53d30a3c/veiled_er_urfolk1310.pdf

- Utenriksdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2017). Nordområdestrategi – mellom geopolitikk og samfunnsutvikling <https://www.regjeringen.no/contentassets/76dc3d09a93a460c8fe649390a722689/nordomradestrategi2017.pdf>
- Walter, M. (2016). Data politics and Indigenous representation in Australian statistics. I T. Kukutai og J. Taylor (red.) (2016). *Indigenous Data Sovereignty: Toward an agenda* (kap. 5, s. 79–98). Acton ACT, Australia: ANU Press, lastet ned 25.05.2020 fra <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1q1crgf.12>
- Walter, M. & Andersen, C. (2016). *Indigenous Statistics. A Quantitative Research Methodology*. Routledge.
- Waring, M. (1991). *Hvis kvinner fikk telle. En ny feministisk økonomi*. Oslo: Cappelen. Oversatt fra: *If women counted. A new feminist economics*. Macmillan, London, 1989.

3 Med et tastetrykk. Bruk av digitale ressurser for samiske språk

Lene Antonsen, førsteamanuensis, UiT - Norges arktiske universitet

Trond Trosterud, professor, UiT - Norges arktiske universitet

3.0 Sammendrag

Digital kommunikasjonen mellom myndigheter og brukere blir stadig mer utbredt, og mange offentlige etater forventer at brukerne skal ta kontakt via digitale kanaler. Det arbeides nå for at også samiske brukere skal kunne bruke sitt eget språk i slik kommunikasjon. I denne artikkelen ser vi på hva som finnes av skriveverktøy og annen programvare til hjelp i skrive- og leseprosessen for samiske språk. I dag står de samiske språka relativt sterkt i digital sammenheng, men det var langt fra opplagt at det skulle gå slik. For nordsamisk skjedde innføringa av ei ny felles rettskriving, innføring av samisk skriftspråk i offentlig sammenheng og begynnelsen på dataalderen omtrent samtidig. Denne artikkelen viser hvorfor de samiske språka trass i et vanskelig utgangspunkt står såpass sterkt i digital sammenheng som de gjør; og hvilke konsekvenser dette har fått for den samiske språksituasjonen. Vi har også henta inn statistikk over bruk av en del digitale samiske språkverktøy.

Samisk språkteknologi endrer folks atferd. Internasjonal standardisering gjorde det mulig å få samisk på internett på 1990-tallet. Samiske retteprogram har blitt en del av hverdagen for de aller fleste som skriver samisk. Innføringa av samiske tastatur på mobiltelefonen økte kvaliteten på samisk tekst på Facebook drastisk. Da maskinoversetting ble tilgjengelig, forsvant store deler av diskusjonen om hvorvidt det skulle være lov til å skrive på samisk i nettdiskusjoner. Nettordbøker med grammatikk og lenke til autentisk samisk tekst går et langt steg i å kompensere for den svake posisjonen samiske språk har i samfunnet som helhet.

Oversetting av tekst til samisk utgjør en flaskehals i svært mange sammenhenger, særlig når det gjelder skolebøker og sakprosa, så mer effektive rutiner for oversetting vil ha stor innflytelse på tilgang til samisk tekst. Bruk av oversettingsminne og automatisk oppslag av fagtermer vil også gjøre det lettere for oversetterne å få en mer konsistent terminologi. Til slutt drøfter vi utviklinga av språkteknologiske løsninger framover, og hva det innebærer for arbeidet med å styrke bruk av samiske språk på ulike samfunnsområder.

3.1 Innledning

For majoritetsspråkbrukere i Norden har det alltid vært en selvfølge å kommunisere skriftlig med offentlige myndigheter. De siste tiåra har kommunikasjonen gått mer og mer over til digital form, og mange offentlige etater forventer at brukerne skal ta kontakt via digitale kanaler. Det arbeides nå for at også samiske brukere skal kunne bruke sitt eget språk i slik kommunikasjon. Siden samisk ikke har vært brukt i kommunikasjon med det offentlige tidligere, trenger man ord og terminologi for denne kontakten. Dessuten har mange samisktalende hatt liten eller i verste fall ingen skriveopplæring på skolen, og for alle samisktalende gjelder det at de i liten grad blir eksponert for det skrevne ord på samisk. Satsninga på digitalisering også for samiske språk kan på lengre sikt bøte på dette, men for å komme så langt må en del grunnsteiner være lagt. Samiske tastatur, retteprogram og andre hjelpemidler må være tilgjengelig, og det samme må kunnskapen om og bruken av dem være. Når det gjelder å skrive på samisk på internettsider og i sosiale medier, er det et viktig hinder at ikke alle lesere behersker språket, og da er maskinoversetting fra samisk til majoritetsspråket et relevant verktøy.

Digitaliseringsprosessen innebærer en kontinuerlig utvikling av nye verktøy, som intelligente søkemotorer på internett, oversettingsprogram mellom flere språk, maskinell opplesing av tekst, program som kan ta imot taleinstrukser, og så videre. For at minoritetsspråk skal kunne overleve i en hverdag hvor vi bruker mer og mer av slike tjenester, er det nødvendig at slike program også er utvikla for disse minoritetsspråka.

I denne artikkelen vil vi se på hva som finnes av skriveverktøy og annen programvare til hjelp i skrive- og leseprosessen for samiske språk. I den grad vi har fått tilgang til logger eller statistiske opplysninger, vil vi også se på bruken av programma.

3.2 Bakgrunn

3.2.1 Digitalisering og språk

Digitalisering er en prosess som *konverterer informasjon til et digitalt format*, dvs. maskinlesbar informasjon i et format bestående av tall (null eller en). I denne artikkelen vil vi begrense oss til digitalisering av samiskspråklige data, og dataprogramma som blir brukt for å prosessere slike data, og som er åpent tilgjengelige for samisktalende, med vekt på situasjonen i Norge.

I dag står de samiske språka relativt sterkt i digital sammenheng, men det var langt fra opplagt at det skulle bli slik. For nordsamisk skjedde innføringa av ei ny felles rettskriving, innføring av samisk skriftspråk i offentlig sammenheng, og begynnelsen på dataalderen omtrent samtidig (ny rettskriving i 1979, og de andre prosessene fra og med 1980-talet). De samiske språka gikk inn i dataalderen med bokstaver som ikke var brukt i alfabeta til flertallsspråka: sørsamisk *ĩ*, lulesamisk *á, ŋ*, nordsamisk *á, č, đ, ŋ, š, t, ž*, enaresamisk *â, á, č, đ, ŋ, š, ž*, skoltesamisk *â, á, č, ž, ŋ, đ, ĝ, g, k̄, ŋ, ô, š, ž, '* og kildinsamisk *ā, ä, ē, ū, ȷ, ȹ, Ⱥ, Ȼ, ō, p, ȳ, ø, ə, ̄, ȳ, Ȼ, ȼ*. Mengden

av ekstrabokstaver øker jo lenger nordøstover vi kommer, det samme gjør behovet for tilpassede tastatur og tegnsett. Også for språkteknologiske verktøy var utgangspunktet vanskelig. Måten å lage ordretteprogram var utvikla for engelsk og andre vesteuropeiske språk, og de samiske språka har en grammatisk struktur som gjør at den same måten å lage program på passer dårlig for samisk. Mye tyda derfor på at de samiske språka skulle få store problemer med overgangen til digital språkbehandling.

Med denne artikkelen vil vi vise hvorfor de samiske språka trass i et vanskelig utgangspunkt står såpass sterkt i digital sammenheng som de gjør, og hvilke konsekvenser dette har fått for den samiske språksituasjonen. Vi har også henta inn statistikk over bruk av en del digitale språkverktøy. Til slutt vil vi drøfte utviklinga av språkteknologiske løsninger framover, belyse noen mangler og se på hva det innebærer for arbeidet med samisk språk.

3.2.2 Språkteknologi

I utgangspunktet er språkteknologi all teknologi som kan brukes for å behandle språk. I dag blir termen brukt om *dataprogrammas evne til å analysere, produsere, endre eller respondere på menneskelig tekst og tale*. Språkteknologi er en viktig del av teknologifeltet. Vi mennesker bruker naturlig språk når vi interagerer både med hverandre og med datamaskinene, og det å gjøre maskinene i stand til å behandle naturlig språk griper dermed inn i store deler av programvareutviklinga. Nettopp derfor er også språkteknologien djupt integrert i de ulike dataløsningene, og de ligger også an til å få ei viktig rolle i det nye *Tingenes internett*, der vi kan kommunisere med høyttalerne, kjøleskapene, ytterdørene og bilene våre. Spørsmålet er om vi da kan bruke samisk?

3.2.3 Åpen kildekode

Programvareutvikling foregår langs to ulike framgangsmåter: *lukka* og *åpen* kildekode. Åpen kildekode skiller seg fra lukka ved ikke bare å gi tilgang til den ferdige programfila, men også til filene som blei brukt for å lage den. Med en slik tilgang kan man lage sin egen versjon av programmet og for eksempel tilpasse det til egne formål. Åpen kildekode er viktig av to grunner: Hvis språkmodellkoden er kontrollert av programvarehuset som lager brukerprogramma den skal integreres i, risikerer språksamfunnet (dvs. de som bruker språket) at de lingvistiske ressursene språkbrukerne har vært med på å lage, bare dukker opp i programma laget av dette programvarehuset, og ikke i andre. I verste fall går ressursene tapt hvis programma som de er integrert i, går ut av bruk. Lukka kildekode vil også stenge språkmodellene ute fra programvare som har som krav at alle bestanddelene skal være åpen kildekode, for eksempel i akademiske miljøer eller program laga på dugnad. For store språksamfunn blir dette løst ved at det lages flere konkurrerende språkmodeller, noen åpne og andre lukka. Små språksamfunn har ikke ressurser til dette, og derfor er åpen kildekode viktig for samiske språk. I kapittel 4.3 er det eksempler på at åpen kildekode gir flere aktører muligheter til å lage ordbøker og ordboksapper.

3.3 Samisk språkteknologi

Her presenterer vi eksisterende infrastruktur og programvare for behandling av samiske språk. Det største miljøet som arbeider med dette, er ved UiT Norges arktiske universitet. Vi er selv en del av dette miljøet, og dette vil også bli gjenspeilet i presentasjonen vår. Vi vil likevel også legge vekt på å presentere andre miljø og initiativ.

3.3.1 Oppstarten for samisk språkteknologi

Arbeidet med å bygge opp språkteknologi for samiske språk startet i 2001 ved UiT, de første åra bare med éi stilling, men fra 2008 var det tre faste stillinger, som utgjorde forskningsgruppa *Giellatekno*. Det norske sametinget etablerte i 2004 *Divvun*-gruppa, som hadde som formål å bygge ordretteprogram for de tre offisielle samiske språka i Norge. Divvun-gruppa samarbeida fra begynnelsen av tett med UiT og blei i 2011 også flytta formelt fra Sametinget til UiT, med finansiering fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Gruppene har sammen bygd språkteknologiske ressurser for flere samiske språk.

3.3.2 Samiske kodetabeller

En *kodetabell* er i denne sammenhengen ei liste av bokstaver og andre tegn der hvert tegn har en unik tallverdi, slik at datamaskinen skal være i stand til å prosessere det. I løpet av 80-tallet vokste det fram ulike ad hoc-kodetabeller for nordsamisk, der bokstaver brukt i andre europeiske språk blei erstattet med samiske bokstaver. Dataløsninga som gikk under navnet *Winsam*, var for eksempel avhengig av egne nordsamiske *typesnitt* (også kalt *fonter*), der bokstavene i den vesteuropeiske kodetabellen blei erstattet slik: $\zeta \rightarrow \check{c}$, $ó \rightarrow \check{s}$, $\delta \rightarrow \check{d}$, $p \rightarrow t$ og $\tilde{n} \rightarrow \eta$. Kodetabellene som dermed oppsto, hadde ingen offisiell status, men var avhengige av at brukerne installerte typesnitt der bokstaven ζ blei gjengitt som \check{C} , osv. Så lenge datamaskina blei brukt som ei skrivemaskin med printer i samme rom, gikk dette bra, men bare det å sende et manuskript i diskettform f.eks. til en forlegger som ikke hadde de rette samiske typesnitta, førte til at den samiske teksten ikke kunne trykkes. Den nordsamiske ortografien fra 1979 hadde endelig fjerna grensene som delte opp nordsamisk, men nå var det samiske språksamfunnet på nytt i en situasjon der riksgrensa blei et hinder: På den andre sida av grensa hadde de andre kodetabeller. Å publisere på internett (da det kom) var heller ikke mulig.

Det var ikke bare samisk som hadde vanskeligheter med å representere bokstavene sine på 1980-tallet. De store dataprodusentene og det internasjonale standardiseringsorganet ISO slo i 1993 sammen de respektive tegnsettstandardene sine til en felles standard for alle bokstaver for alle levende (og etter hvert også alle utdødde) språk, *Unicode*. Fra og med 1993 var det klart at alle problemer med bokstaver i prinsippet var løst. Det skulle likevel gå godt over ti år før Unicode var implementert i nye datamaskiner, og fremdeles (i 2020) kan samiske tegn dukke opp som spørsmålstegn, f.eks. i NRK Sápmi sin app for smarttelefoner.

3.3.3 Regelbasert språkteknologi

Det finnes ulike språkteknologiske metoder, og ressursene som finnes for språket det gjelder, er avgjørende for valg av teknologi. Det finnes ikke store nok tekstsamlinger til at de inneholder alle samiske ord, heller ikke for nordsamisk, selv om tilgjengelig tekst for nordsamisk er 30 ganger større enn for andre samiske språk, se kap. 4.4. Løsningen er derfor å generere alle orda.

Det er ikke nok å lage en liste over alle grunnformene og automatisk legge til forskjellige bøyningsendinger til ordstammene, fordi bøyning av samiske ord ofte medfører endring også av bokstaver inne i stammen av ordet, som i orda *goahti* - *godiide* og *gåetie* - *göötide* (gamme/hus i grunnform og illativ flertall, på henholdsvis nordsamisk og sørsamisk). Derfor har man heller valgt å lage en datalingvistisk modell for hvert samisk språk. Modellen inneholder lister av ord på språket, og den genererer alle bøyningsformer og ordavledninger for disse orda, i tillegg til å lage alle mulige sammensetninger med orda. I tillegg til selve ordet gir modellen også grammatisk informasjon om hvert ord. Slik kan man for eksempel produsere orda som skal være med i et ordretteprogram. Ord som ikke kan genereres for det språket modellen er laga for, blir merka med en rød strek. Deretter genererer modellen fem forslag til riktige skrevne ord, som likner på ordet som ikke blei godkjent.

I og med at det kan generere orda, kan programmet også analysere dem, dvs. fortelle hva som er grunnformen, og hvilken bøyingsform (ev. ordavledning eller sammensetning) ordet har. Dessuten har man et program som kan analysere hele setninga og fortelle hvilken funksjon hvert ord har i forhold til de andre orda i setninga, f.eks. om ordet *beatnaga* (= hund) står som eier av noe eller som objekt i setninga. Disse to programma sammen er grunnlaget for oversettings-systemet som beskrives i kapittel 4.5.1. Begge programma består av regler formulert av lingvister. Derfor kalles dette *regelbasert språkteknologi*, i motsetning til *statistisk basert språkteknologi*. (Les mer om regelbasert språkteknologi for samiske språk i Antonsen & Trosterud 2010 og Antonsen 2018.)

3.4 Språkteknologiske verktøy og bruken av dem

Det aller meste av språkteknologiske verktøy for samiske språk er laga ved UiT, i samarbeid med brukermiljø og andre aktører. I dette kapitlet gir vi statistikk både for verktøy som kan lastes ned, og for verktøy som brukes online. For den første gruppa har vi bare loggdata for hvor mange ganger programma er lasta ned, mens vi for den andre gruppa til en viss grad også har loggdata for bruken. Vi ser på disse loggene og drøfter implikasjonene av det de viser.

3.4.1 Tastatur

For å skrive på datamaskin er det ikke nok å ha bokstaver, det må også finnes et tastaturopsett for å skrive dem inn. Å lage samiske tastatur har vært en viktig del av det samiske språkteknologiske arbeidet fra starten av.

Da personlige datamaskiner kom i bruk på 1980-tallet, kom de med tastatur som kunne produsere tekst på engelsk, norsk, svensk, finsk, tysk og fransk. Alle samiske skriftspråk fra og med nordsamisk og østover hadde en ortografisk standard med bokstaver som ikke kunne bli produsert med disse tastaturene, og utviklinga tok dermed et steg bakover fra de manuelle skrivemaskinene. Selv om det hadde gått sakte å skrive f.eks. nordsamisk med manuelle skrivemaskiner, hadde det likevel vært mulig å få det til. Bokstaven Š kunne f.eks. bli skrevet som en S med både akutt og grav aksent.

Med de nye datamaskinene var dette ikke lenger mulig, og det måtte skapes nye løsninger for de samiske bokstavene. Selv om det i og for seg kunne ha oppstått en standardisert samisk tastaturlayout, laga ulike aktører hver sin standard. På midten av 1990-tallet hadde to norske og en finsk aktør laga samiske tastaturer, alle med de samiske bokstavene på ulike posisjoner.

I 1997 foreslo det fellesnordiske *Samisk datautvalg* en ny tastaturlayout for nord-, enare- og skoltksamisk og distribuerte den sammen med de nye samiske kodetabellene. Denne tastaturlayouten blei marginalt endret av Samisk parlamentarisk råd (bokstaven F fikk posisjonen til Y heller enn *AltGr T*, selv om Y var vanligere enn F i samisk tekst), og deretter vedtatt som standard av de nordiske standardiseringsorgana. Den har siden vært en fast del av operativsystema for Macintosh og Windows. Også Linux-distribusjonene kommer med samiske tastaturer ferdig installert.

Det har oppstått et nytt problem når det gjelder de fysiske tastaturene. Verdens nest største datamaskinprodusent, HP, produserer fra og med 2017 store deler av modellene sine med det såkalte ANSI-tastaturet, der datamaskiner i Europa ellers blir solgt med ISO-tastatur. Forskjellen dem i mellom er at på ANSI-tastaturet er tasten for nordsamisk Ž flyttet fra venstre til høyre side, og tasten for nordsamisk Đ er plassert en rad opp og en posisjon til høyre. For alle som skriver samisk er dette ei stor ulempe, og ei påminning om at framskritt for minoritetsspråk trenger kontinuerlig oppfølging.

Med innføringa av smarttelefoner fra og med 2007 starta tastaturproblemet på nytt. Telefonene var i utgangspunktet lukka system, bare produsentene kunne legge til støtte for ulike språk, og de produserte i utgangspunktet bare tastaturer for en handfull språk. Et godt eksempel er ukrainsk, som med 60 millioner talere ikke fikk tastaturlayout for iPhone, slik at det vokste opp en illegal industri for å endre telefonene, med tap av garantirett som resultat. I 2014 åpna Apple for at eksterne programvarehus kunne legge til tastatur for iPhone. Det første nordsamiske tastaturet kom samme år, og fra og med 2016 har Divvun og Giellatekno tilbudt tastatur og stavekontroll for både Apple- og Android-mobiltelefoner. I perioden desember 2014–15.5.2020 har det samiske tastaturet for iOS (iPhone og iPad) blitt lasta ned via AppStore 49 200 ganger, og det tilsvarende Android-tastaturet via Google Play 6630 ganger. 44 600 av nedlastingene blei utført i Norge, 2120 i Finland, 1060 i Sverige, og resten primært fra Europa. Fra og med 2014 finnes det også et iPhone-tastatur for nordsamisk laga av Tim Valio²⁴.

²⁴ <https://www.nrk.no/sapmi/endelig-mulig-a-skriver-pa-samisk-pa-iphone-1.12041195>

Gitt at de yngste og aller eldste aldersgruppene ikke bruker mobiltelefon, er det samlede nedlastingstallet for mobiltastaturer (56 000) mer enn tre ganger så stort som tallet på samiskspråklige mobiltelefonbrukere²⁵. Selv om mobilbrukerne kan ha skifta mobil eller oppdatert tastatur flere ganger i løpet av perioden, viser nedlastingstalla at den alt dominerende delen av det samiske språksamfunnet har tilgang til samiske bokstaver på mobiltelefonen sin. Tilgangen til samiske tastaturer for mobiltelefoner har hatt innflytelse på bruken av samisk i sosiale medier. Samiske språk har helt fra starten av stått sterkt på Facebook. En av grunnene kan være at det fra 1990-tallet fram til Facebook blei vanlig, eksisterte et tilsvarende nettsamfunn for samer, nemlig *Samenet*. Facebook fikk også relativt tidlig et brukergrensesnitt på samisk, dvs. at brukerne kan velge å ha menyer og overskrifter på samisk. I 2013 var 35 % av tekst på nordsamisk på Facebooks diskusjonssider skrevet uten samiske bokstaver. I 2019 var denne prosenten nede i 5 %. Det som hadde skjedd i mellomtida, var at smarttelefonene fra og med 2014 hadde fått tilgang til samiske tastatur, og at bortimot hele språksamfunnet hadde lasta dem ned.

3.4.2 Ordretteprogram

De første versjonene av ordretteprogrammet Divvun blei lansert seinhøstes 2007 for nordsamisk og lulesamisk. For sørsamisk blei den første versjonen ferdig i 2010. Programma har fulgt de samiske normeringsrådenes²⁶ vedtak, i tillegg til ordbøker og grammatikkbøker og generalisering av skriftspråkets prinsipper (jf. Antonsen 2013). Etter at Sámi Giellagáldu²⁷ blei opprettet i 2015, er det dette organet som normerer nord-, lule-, sør-, enare- og skoltesamisk. Ordretteprogramma kommer stadig ut i nye versjoner som er tilpasset nye versjoner av operativsystema for PC og Mac, mens det lingvistiske innholdet ikke oppdateres like ofte. Det er også laga et ordretteprogram for enaresamisk²⁸ (Morottaja mfl. 2018), og beta-versjoner²⁹ for skoltesamisk³⁰ (jf. Rueter & Hämäläinen 2020) og pitesamisk³¹.

Ordretteprogrammet ser bare enkeltord og ikke sammenhengen de står i, og dermed kan ikke programmet vurdere om valget av ord er riktig, eller om det er brukt riktig bøyingsform av ordet i den aktuelle sammenhengen. En evaluering av den nordsamiske versjonen av programmet viser at det likevel finner omtrent 80 % av skrivefeilene i tekster skrevet av morsmålstalere, og at det gir riktig forslag til retting i 82 % av tilfella (Antonsen 2013).

Divvun-programma kan lastes ned fra internett, og installeringspakkene kan også lastes ned og distribueres til flere datamaskiner innafor samme institusjon. Siden 2016 har det dessuten vært

²⁵ Anslått til 20 000 av omtrent 29 000 samisktalende i alt (jf. tabell 3.1 for oversikt og referanser).

²⁶ Sámi Giellaráddi og Sámi giellalávdegoddi

²⁷ <https://www.giella.org>

²⁸ Ordretteprogrammet for enaresamisk var et samarbeidsprosjekt mellom Giellatekno ved UiT og Anarâškielâ servi.

²⁹ Beta-versjon betyr at programmet enda ikke inneholder alle ord og bøyninger.

³⁰ Ordretteprogrammet for skoltesamisk var et samarbeidsprosjekt mellom universitetet i Oulu, Giellatekno ved UiT og Jack Rueter ved Helsingfors universitet.

³¹ Arbeidet blei starta av Ann-Charlotte Sjaggo og Trond Trosterud (Sjaggo og Trosterud 2015) og deretter fortsatt av Joshua Wilbur (universitetet i Freiburg, senere ved universitetet i Tartu).

mulig å bruke programmet online, noe som har gjort det mulig å bruke programmet når det av forskjellige grunner ikke er mulig å installere programmet på egen datamaskin. Fra og med 2019 har Divvun lansert *Divvun Installer*, der brukeren laster ned installasjonsprogrammet, som deretter sørger for at stavekontrollen til enhver tid er oppdatert.

Sett under ett blei alle Divvun-programma for de samiske språka i Norge lasta ned 20 555 ganger i perioden 12.4.2010–28.3.2017³². De fordelte seg på de ulike språka på følgende måte: retteprogram for nordsamisk 2983 nedlastinger, for lulesamisk 576, for sørsamisk 493 og felles retteprogram for alle tre språk 16 503. Hvis vi i stedet ser på fordelingene landa imellom, ser vi at retteprogramma har blitt lasta ned 10 819, 2577 og 1541 ganger fra henholdsvis Norge, Sverige og Finland, og 5618 ganger fra andre land³³. I prosent tilsvarer dette at 52 %, 44 % og 64 % av de samisktalende i hvert av de tre landa har lasta ned programmet. På den ene sida har nok mange språkbrukere lasta ned programmet flere ganger, men på den andre sida er det en relativt stor del av de samisktalende som ikke skriver samisk på datamaskin i det hele tatt³⁴, og vi konkluderer med at de aller fleste som skriver på samisk, har tilgang til samiske retteprogram. Siden 2016 har det også vært mulig å bruke Divvun-programmet online³⁵ og som retteprogram på systemnivå³⁶.

I februar 2020 lanserte Divvun en tidlig versjon av en grammatikkontroll for nordsamisk, dvs. et program som ikke bare retter skrivefeil, men også feil bruk av ord som er skrevet riktig, og feil samskriving eller særskriving av ord (Wiechetek mfl. 2019).

3.4.3 Ordbøker

Ordbøker er spesielt viktige for minoritetsspråktalere, som ikke på langt nær blir eksponert for språket sitt på alle samfunnsområder slik som majoritetsspråkets talere.

3.4.3.1 Ordbøker med bøyningsformer

Giellatekno sine NDS-ordbøker (NDS = *Neahttagisánit*, «Nettordbok») består av søkeord i grunnform og en eller flere oversettelser. I norsk–nordsamisk ordbok er det nesten 3000 setningseksempler, for andre språkpar er det færre. NDS-ordbøkene kan grammatikk, dvs. at

³² Statistikken bak dette avsnittet er henta fra http://divvun.no/Download_log.html.

³³ Landet utafor det samiske området med flest nedlastinger var USA med 2267, deretter kom Kina med 543 og Tyskland med 331.

³⁴ Vi anslår at godt over en tredel av alle samisktalende aldri skriver samisk på datamaskinen, fordi de er for unge eller for gamle eller skriver bare på majoritetsspråket. Dette stemmer godt med resultatene i Melhus og Broderstad 2020:26ff, som viser at 37,7 % og 31,3 % (dvs. svaralternativa *svært bra*, *nokså bra*, *med anstrengelse*) av de samiske respondentene kan henholdsvis snakke (fig. 9) og skrive (fig. 11) samisk, dvs. at 83 % av de samiskspråklige respondentene også kan skrive samisk. Ser vi på aldersgruppene som i større grad skriver på datamaskin (77 % av befolkninga i Finnmark er 10–70 år, jf. <https://www.ssb.no/statbank/table/07459/>), tyder resultatene deres på at 64 % av den samiskspråklige befolkninga kan skrive samisk på datamaskin.

³⁵ <http://divvun.no/korrektur/speller-demo.html>

³⁶ Stavekontrollene blir laget med en åpen kompilator (HFST). Det har gjort det mulig å integrere dem i LibreOffice, og å utvide funksjonaliteten til programmene.

når brukeren skriver inn et bøydd ord, gir ordboka grammatisk informasjon om søkeordet, i tillegg til grunnform og oversettelse. Ved å klikke på det samiske ordet får man en tabell med bøyingsformer av ordet, som blir generert der og da ved hjelp av språkmodellen som er beskrevet i kapittel 3.3. Det er også mulig å velge å søke etter ordet i tekster via grensesnittet *Korp*, se kapittel 4.4, og dermed få tilgang til autentiske språkeksempel.

Ordpara for ordboka nordsamisk–norsk bygger opprinnelig på Nils Jernslettens *Álgosátnegirji*, som har 4000 ordpar, men seinere har det blitt lagt til ordpar fra flere kilder, bl.a. blei det lagt til 15 000 ordpar fra ei tekstsamling bestående av administrative tekster oversatt fra norsk til nordsamisk³⁷. Ordbøkene for nordsamisk–finsk er basert på leksikalsk materiale fra *Institutionen för de inhemska språken* i Finland, som igjen bygger på Konrad Nielsens ordbøker (1932–1962). I tillegg er det til begge ordbøkene lagt til noen tusen av de vanligste orda på majoritetsspråka, sammen med oversettelse.

Ordbøkene for sørsamisk og norsk bygger på materiale utarbeida av Albert Jåma og Tove Brustad i Hemnes sameforening³⁸. Alle disse ordbøkene har fått mange ordpar fra arbeidet med språklæringsprogramma *Oahpa*. For sørsamisk var språksenteret *Aajege* i Røros med i arbeidet.

Den enaresamiske ordboka inneholder først og fremst Valtonen & Olthuis' ordbok (2016). Ordpara i den skoltesamiske ordboka kommer fra Sammallahti & Mosnikoffs ordbok (1991). Den pitesamiske ordboka bygger på *Pitesamisk ordbok* (Wilbur 2016). Filene med ordpar til de nevnte ordbøkene er nedlastbare på internett under lisensen CC-BY. Det betyr at også andre aktører kan bruke ordboksmaterialet, noe vi kommer tilbake til i kapittel 4.3.2.

Tabell 3.1 viser størrelsen på og bruken av de forskjellige NDS-ordbøkene³⁹. Lulesamisk har ikke ordbok i NDS-format fordi Anders Kintels lulesamiske ordbok ikke har en struktur som gjør det mulig å bruke analyse med en språkmodell slik det blir gjort i NDS. Ordboka er likevel tilgjengelig som e-ordbok i ordboksappen *Julevbágo*, se kapittel 4.3.2

³⁷ Arbeidet med dette ble finansiert av det daværende Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet.

³⁸ http://www.ruovatsijte.no/gaerjiste-vaalteme_2001.pdf

³⁹ Ordbøkene er på disse internettadressene: <https://sanit.oahpa.no> <https://baakoeh.oahpa.no> <https://saanih.oahpa.no> <https://saan.oahpa.no> <https://bahkogirje.oahpa.no>

Tabell 3.1 Bruk av NDS-ordbøkene i perioden mars 2019–februar 2020.

Språkpar	Ordpar fra samisk	Ordpar til samisk	Søk (netto) i ett år	Prosentandel treff	Søk pr. taler (stip. talere)
Nordsamisk ↔ norsk	44 906	36 775	1 436 218	86,5 %	72 (20 000)
Nordsamisk ↔ finsk	13 198	16 055	442 971	84,3 %	261 (1700)
Sørsamisk ↔ norsk	15 216	19 883	477 939	89,8 %	1593 (300)
Enaresamisk ↔ finsk	29 353	30 630	322 246	89,7 %	806 (400)
Skoltesamisk ↔ finsk	25 326	41 390	445 887	95,2 %	1486 (300)
Skoltesamisk ↔ norsk	4003	6189	1111	82,4 %	-
Skoltesamisk → engelsk	4782	0	1461	78,6 %	-
Pitesamisk → svensk	5436	0	760	79,3 %	20 (30)

Kilde: *Giellatekno UiT*⁴⁰.

Andre og tredje kolonne fra venstre gir antall ordpar for de aktuelle språkpara, neste kolonne viser antall søk i perioden. Ikke alle søka gir treff i ordboka, og fjerde kolonne angir prosentandelen av treff i ordboka. Alle ordbøkene gir forslag på ord når man begynner å skrive søkeordet, og dette er nok en medvirkende årsak til at også de minste ordbøkene har høy treffprosent. Når vi sammenlikner antall søk med stipulert antall samisktalende i henholdsvis Norge og Finland, kan vi beregne hvor mange ganger hver taler i gjennomsnitt har gjort et søk i ordboka i løpet av ett år (kolonnen helt til høyre).

Brukerloggene viser en markant forskjell mellom de samiske språka: Alle de mindre samiske språka bruker ordboka mye oftere enn nordsamisk. Spesielt stor er forskjellen mellom sør- og nordsamisk; talla for 2018 var henholdsvis 1911 og 53 oppslag per samiskspråklig (mellom disse språka og norsk). Dette er uttrykk for en generell trend: Mindre språksamfunn bruker språkressurser mer i forhold til antall språkbrukere enn større språksamfunn (jf. f.eks. Antonsen 2018:85), noe som speiler språksituasjonen med mindre støtte for språkbruken i dagliglivet, usikker skriftlig norm og en stor andel av brukere med samisk som andrespråk. Til sammenlikning blei *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* på nett brukt gjennomsnittlig åtte ganger av hver norsktalende i 2017 (Antonsen 2018:2).

Eskonsipo (2020) viser at NDS for nordsamisk er i bruk mellom klokka 8 og 17, dvs. i arbeids- og skoletida, med en markant nedgang i bruk etter arbeidstid og i skole- og fellesferien. Hennes konklusjon er at i den grad ordboksbruk reflekterer faktisk produksjon av tekst, blir nordsamisk primært skrevet i arbeids- og skoletida.

⁴⁰ For nettosøk har vi trukket fra IP-adresser som vi antar tilhører Googles søkeroboter. Overslag over antall samisktalere er fra <http://www.ethnologue.com> (Eberhard m.fl. 2020), for Finland fra <https://www.samediggi.fi/saamelaisinfo/>. Talla fra Sverige er ikke med i tabellen, men ifølge Ethnologue er det 4000, 1500 og 300 talere av henholdsvis nord-, lule- og sørsamisk.

3.4.3.2 Ordbøker uten bøyningsformer

Vi har tatt kontakt med en del aktører for å få nærmere informasjon og bruksstatistikk om enkelte allmenne samiske digitale ordbøker på internett, og også om noen ordboksapper. Ingen av ordbøkene i dette kapitlet kan analysere bøyde ord, slik som NDS, men *satni.org* gir bøyningsformer for orda i samlinga.

Nettstedet *sátni.org*, som drives av Divvun-gruppa, tilbyr flere ordbøker og samlinger av fagtermer i samme grensesnitt. I tillegg til ordboksmaterialet i NDS, tilbys, i samarbeid med Sámi Giellagáldu, lister med terminologi for ulike fagområder og på norsk, svensk, finsk og ulike samiske språk, som har til sammen 49 903 termer med oversettelser⁴¹. Søk det siste året går fram av tabell 3.2. **Feil! Fant ikke referansekilden..**

Tabell 3.2 Antall søk i *sátni.org* i løpet av ett år (11.5. 2019–10.5.2020)⁴².

<i>Fra følgende språk</i>	<i>Norsk</i>	<i>Finsk</i>	<i>Nord-samisk</i>	<i>Sør-samisk</i>	<i>Lule-samisk</i>	<i>Enare-samisk</i>	<i>Skolte-samisk</i>
Antall søk	40 840	18 722	17 719	6419	6775	4417	3422
Antall søkeord	12 005	8398	7876	2753	1826	1899	1065

Kilde: Divvun-gruppa UiT.

Tabellen viser at søkertalla for *satni.org* er langt lavere enn for NDS. Dels er dette fordi *satni.org* retter seg mot profesjonelle brukere, og dels kan det være fordi samisk fagspråk er lite innarbeida. Som vist i en separat studie (Trosterud 2019) går rundt 60 % av ordboksoppslaga i NDS fra minoritetsspråket (samisk) til majoritetsspråket (norsk, finsk). For termsamlingene er situasjonen motsatt, her går storparten av oppslaga fra majoritetsspråket.

Forlaget *Davvi Girji* har siden 2012, etter avtale med Sametinget, gjort to papirordbøker (Kåven mfl. 1995; SNSO 2000) tilgjengelige på internett. Men online-versjonene inneholder ikke forklaringer eller eksempler på bruk, slik som papirordbøkene gjør. Når man søker fra nordsamisk til norsk, får man informasjon om stadieveksling.

*DinOrdbok*⁴³ er ei online-ordbok som tilbyr oversettelse mellom 28 språkpar, blant disse også mellom norsk og nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. For disse tre språkpara brukes materiale med åpen kildekode, nemlig Giellatekno ordlistefiler og ordlister fra oversettingsprogramma på Apertium-plattformen, se kapittel 4.5.1.

*Julevbágo*⁴⁴ er ei lulesamisk–norsk–lulesamisk ordbok som bygger på Anders Kintels ordbok, som Sametinget i Norge har kjøpt bruksrettigheter til. Dette materialet finnes nedlastbart på internett, og *Julevbágo* tilgjengeliggjør dette som online-ordbok, og også via nedlastbar app. I tillegg inneholder *Julevbágo* noen termordlister fra Sámi Giellagáldu. Ordboka gir informasjon

⁴¹ Termlistene er tilgjengelige på wikien <https://satni.uit.no/termwiki>.

⁴² Ordboka fungerer slik at brukerne skriver søkeord uansett språk, og de får da opp alle tilgjengelige oversettelser. Det er derfor ikke mulig å skille mellom ulike språkpar.

⁴³ <https://www.dinordbok.no>

⁴⁴ <http://julev.no>

om stadieveksling, den inneholder eksempelsetninger, og man søker både i lista over grunnformer og i forklaringer og eksempler.

I Sverige finnes nettordbøkene *Sametingets ordböcker*. Den første versjonen med lule- og sørsamisk blei lansert 2008, nordsamisk kom med fra 2019. Ordbøkene bruker data fra det svenske Sametingets web-ordbok, Israelsson & Nejnes sydsamiske ordbok (2007), Nils Olof Sortelius' lulesamiske ordbok (2005) og Svonnis nordsamiske ordbok (2013). Det legges stadig flere ord til den lulesamiske ordboka.⁴⁵ Ordbøkene gir litt informasjon om ordbøyning, og for noen ord også kommentarer til betydningen, men det er ingen eksempelsetninger.

Tabell 3.3 Ordbøker online som vi har mottatt data for⁴⁶.

<i>Utgiver</i>	<i>Språkpar</i>	<i>Antall ordpar</i>	<i>Antall søk</i>	<i>Periode (ett år)</i>
<i>Davvi Girji</i>	Nordsamisk–norsk	51 668	140 959	2019
<i>DinOrdbok⁴⁷</i>	Nordsamisk–norsk	36 000	58 000	2017
	Lulesamisk–norsk	5000	43 000	2018
	Sørsamisk–norsk	15 000	45 000	2018
<i>Julevbágo</i>	Lulesamisk–norsk	18 500	569 000	29.2.19–28.2.20

Kilder: Davvi Girji v. Frank Rasmus og Jan Helge Soleng 3.3.2020, DinOrdbok v. Jon Atle Sandbakken 15.2.2020, Julevbágo v. Simon Paulsen 28.2.2020.

Tabell 3.3 viser opplysninger om bruk av de samiske ordbøkene på internett som vi har mottatt data for. Vi mangler data for *Sametingets ordböcker*. Alle ordbøkene oversetter i begge retninger. Den tredje kolonnen viser antall ordpar, som er det samme antall i hver retning. Kolonne fire viser antall søk for ett år. Det varierer hvilket år vi har tall for. Vi kommenterer talla i kapittel 3.4.3.4.

3.4.3.3 Nedlastbare ordbøker

Noen av ordbøkene nevnt i forrige kapittel kan lastes ned som app til mobiltelefon og nettbrett eller datamaskin. Her kan vi bare angi hvor mange ganger ordbøkene er lasta ned, ikke hvor mye de er brukt.

Giellatekno tilbyr nedlastbare ordbøker, *Vuosttaš digisánit* for nordsamisk–norsk og *Voestes digibaakoeh* for sørsamisk–norsk (Antonsen mfl. 2009)⁴⁸, med samme innhold som NDS hadde i 2013, men bare med oversettelse fra samisk til norsk. De nedlastbare ordbøkene kan på nåværende tidspunkt ikke lastes ned med tilgang til grammatisk analyse og tekstsamlinger, slik som NDS online har. Derfor har disse ordbøkene ikke vært oppdatert på mange år. Det arbeides på sikt for heller å tilby NDS som nedlastbar ordbok med analyseprogram.

⁴⁵ Informasjon om ordbøkene fått i e-post fra Anders Östergren Njajta 29.4.2020.

⁴⁶ I disse talla er det ikke fjerna søk som Googles roboter har gjort, så de reelle brukertalla er nok en del mindre.

⁴⁷ Talla for ordpar i DinOrdbok er stipulert fordi de oppgitte talla på hjemmesiden også inneholder ordpar fra Apertium som er egennavn oversatt med samme egennavn, f.eks. *Hansen* = *Hansen*.

⁴⁸ Det finnes ikke tall for nedlastninger av *Vuosttaš digisánit* og *Voestes digibaakoeh*.

Sikku Media har gitt ut en nordsamisk–norsk ordboksapp *Samisk ordbok* som oversetter både til og fra nordsamisk, og som blei lansert 5.1.2018. Appen baserer seg på Giellateknos ordboksfiler fra dette tidspunktet og inneholder ca. 30 000 ordpar for hvert av språkpara. Ordboka gir ingen informasjon om bøyning av orda, ingen eksempelsetninger, men den gir litt tilleggsforklaringer til noen ordpar. Denne ordboksappen blei lasta ned 2080 ganger i perioden 5.1.2017–15.1.2020⁴⁹.

Sátnegirji er en nordsamisk–svensk ordboksapp som blei utgitt av Ravda lágáduš i 2017, og som har samme innhold som Svonnis papirordbok (2013). Den tilbys nå dessuten online via Sametingets ordböcker. Også i appen kan man søke begge veger, og man får informasjon om stadieveksling, og litt ekstra forklaringer om bruken for enkelte ordpar, men det er ikke eksempelsetninger. Ordboksappen blei lasta ned 4274 ganger i perioden 2017–15.1.2020⁵⁰.

Fra mai 2014 har det også vært mulig å laste ned *Sametingets ordböcker* som app og bruke den offline. Den blei lasta ned 9159 ganger i åra 2014–2018. Innholdet i denne appen oppdateres automatisk når appen er online, slik at brukerne alltid får nyeste innhold av ordboka.

3.4.3.4 Drøfting av de ulike ordboksløsningene

Når vi sammenlikner brukstalla for ordbøker med bøyingsformer (NDS) med ordbøker uten slik tilleggsinformasjon, ser vi store forskjeller dem imellom. Ordbøkene mellom nordsamisk og norsk uten bøyingsformer har ca. 200 000 søk over ett år, mens NDS (tabell 3.1) har halvannen million over samme tidsperiode, selv om Davvi Girjis ordbok inneholder betydelig flere ordpar enn NDS-ordboka. For sørsamisk–norsk er det en halv million søk for NDS og 15 000 for Din Ordbok. Dette viser at grammatikken som NDS-ordboka tilbyr, er populær. Det finnes ingen lulesamisk versjon av NDS, og dette gir utslag på talla i tabell 3.3, hvor den lulesamiske Julevbágo har over en halv million søk, dvs. tilsvarende tallet for NDS for sørsamisk.

Ordbøkene til og fra andre samiske språk enn nordsamisk har mellom 10 000 og 30 000 oppslagsord, mens de største nordsamiske ordbøkene, Davvi Girjis ordbøker, har i underkant av 52 000 oppslagsord i hver retning. Ordforrådet i deres norsk–nordsamisk ordbok er basert på oversettelsene i nordsamisk–norsk ordbok, og store deler av det norske grunnordforrådet mangler dermed. For eksempel kan man ikke slå opp for å se hvordan det norske ordet *hverandre* skal oversettes til nordsamisk. For tospråklige allmennordbøker generelt blir 50 000 oppslagsord regna som et minimum for å dekke allmennspråklig tekst, store nordiske tospråklige ordbøker som de mellom svensk og finsk⁵¹ inneholder for eksempel 110 000 oppslagsord hver veg. Dagens samiske ordbøker burde med andre ord ha vært større. Samtidig er det også behov for bedre ordboksartikler: Mer informasjon om hvert oppslagsord og hvordan

⁴⁹ E-post fra John Anders Sikku 15.1.2020.

⁵⁰ E-post fra Mikael Svonni 22.1.2020.

⁵¹ Jf. Cantell mfl. 2004 og Karlsson (red.) 1982–87.

det brukes, og i tilfelle flere oversettelser trengs det også informasjon om i hvilke kontekster de ulike oversettelsene blir brukt. Dessverre har Davvi Girji valgt å ikke ta denne informasjonen fra papirordbøkene med inn i den elektroniske utgaven. NDS har slik informasjon, men ikke for alle oppslagsorda. Selv om NDS gir brukeren tilgang fra ordboka til setningseksempler i SIKOR (se kap. 3.4.4), vil det være behov for å belyse forskjellig bruk av ordet i selve ordboksartikkelen. Søk i SIKOR kan gi tusenvis av setningseksempler, men uten den sorteringa som brukeren trenger.

Til dette kommer så terminologi. For å illustrere behovet for terminologisk arbeid kan vi se på sjukepleie. UiT skal i nær framtid starte opp et utdanningstilbud i sjukepleie på nordsamisk. Sjukepleie har, som alle fag, sin egen terminologi. Det er for eksempel utarbeida en internasjonal terminologisk database for termer innafor sjukepleie⁵²; den inneholder 4475 termer på norsk. Sámi Giellagáldus termdatabase har ingen egen kategori *Sjukepleie*, men kategorien *Medisin* inneholder 1535 norske termer med nordsamisk oversettelse. Bare 16 av termene i de to basene overlapper. Eksempelet illustrerer hvilke utfordringer samiske språk står overfor, på fagfelt etter fagfelt.

Enspråklige ordbøker finnes ikke for noe samisk språk, med unntak av ei papirordbok med synonymer for nordsamisk (Vest 2005). Denne mangelen utfordrer leseren til å spørre hvorfor det finnes enspråklige ordbøker i det hele tatt (som det gjør for f.eks. norsk og svensk). Svaret er at enspråklige ordbøker gjør brukerne i stand til å definere sitt eget språks begreper på sitt eget språk, uten å gå vegen via et annet språk. I tillegg vil enspråklige samiske ordbøker også samle hvert samiske språksamfunn over statsgrensene, i stedet for å være avgrensa til å få hver sin definisjon av det felles samiske ordforrådet, på hvert sitt majoritetsspråk.

Ordbøker mellom de samiske språka finnes nesten ikke. Et unntak er ei mindre ordbok mellom nordsamisk og kildinsamisk (Sammallahti & Xvorostuxina 1991). Det burde være mulig å slå opp ord på ett samisk språk for å finne det tilsvarende på et annet samisk språk uten å gå vegen om majoritetsspråka, og det at særlig nordsamisk blir styrka som fagspråk, øker behovet for slike ordbøker.

Gjennomgangen av samiske ordbøker viser at selv om ordboksmaterialet kan ha forskjellige kilder, har sametinga i stor grad finansiert trykking av papirordbøkene, og sametinga og UiT gjør ordbøkene tilgjengelige online. I tillegg til ordbøkene som er nevnt i forrige kapittel, kan det nevnes at Sametinget i Finland har kjøpt rettighetene til Pekka Sammallahtis nordsamisk–finsk ordbok (1993), og det arbeides ved UiT med å lage en online-utgave av denne.

Papirordbøker får færre og færre brukere, men elektroniske ordbøker gjør ordboksmaterialet mer tilgjengelig; det er alltid med i lomma via mobiltelefonen, og det er også lett å slå opp i det på datamaskinen. Dette gjør at et godt ordboksinnhold blir enda mer brukt enn tidligere. Loggdata for minoritetsspråksordbøker viser at jo mindre språksamfunnet er, desto større er

⁵² <https://www.icn.ch/what-we-do/projects/ehealth/icnp-browser>

behovet for ordbøker. En sentral del av arbeidet med minoritetsspråk bør derfor være å satse på bedre ordbøker.

3.4.4 Samiske tekstsamlinger på nett (SIKOR i Korp)

Ei god og stor tekstsamling (tekstkorpus) er et nyttig hjelpemiddel for arbeid med språknormering og utarbeiding av ordbøker og terminologi, og det er nyttig for oversettere, forskere og studenter. Størrelsen på et slikt tekstkorpus er avgjørende for hvorvidt det er mulig å utvikle språkteknologiske verktøy basert på statistikk og maskinlæring. I tillegg er det viktig å ha tekster som inneholder ordforrådet og typen språkbruk som passer for det verktøyet man vil utvikle. De samiske tekstkorpuser er små, sammenliknet med det norske NOWAC, som har 700 mill. ord, og med svensk og engelsk, hvor vi ikke snakker om millioner, men om milliarder av ord⁵³.

Det samiske tekstkorpuset SIKOR (Samisk Internasjonale korpus) inneholder digitale tekster for fem samiske språk. Korpuset er åpent tilgjengelig for korpussøk på internett via grensesnittet Korp. I underkant av halvparten av korpuset er tilgjengelig for nedlastning under en fri lisens.

SIKOR inneholder en stor del av all elektronisk tilgjengelig samisk tekst, innsamla dels direkte fra institusjoner som har produsert samisk tekst, og dels fra internett, se tabell 3.4. Tekstene er analysert med analyseprogramma som er beskrevet i kapittel 3.3, og dermed kan man f.eks. søke på grunnform og få treff på setninger som inneholder alle bøyde former av ordet. Mer informasjon om den grammatiske analysen av korpuset er presentert i Antonsen & Trosterud (2017).

Tabell 3.4 Antall ord for hvert språk og språkpar i SIKOR, tilgjengelig via søkegrensesnittet Korp.

<i>Enspråklige tekster</i>	<i>Antall ord i tekstene</i>	<i>Tospråklige tekster</i>	<i>Antall ord på hvert av språka</i>
<i>Nordsamisk</i>	32 240 000	<i>Norsk-nordsamisk</i>	3 480 000
<i>Lulesamisk</i>	1 250 000	–	
<i>Sørsamisk</i>	1 500 000	<i>Norsk-sørsamisk</i>	198 000
<i>Enaresamisk</i>	1 770 000	<i>Finsk-enaresamisk</i>	85 000
<i>Skoltesamisk</i>	213 000	–	

Kilde: <http://gtweb.uit.no/korp> versjon 06.11.2018.

Brukere kan klikke seg direkte fra NDS-ordbøkene til Korp-grensesnittet og se hvordan ordet man er interessert i, brukes i setninger. Man kan også arbeide direkte i Korp. Det er en egen avdeling i SIKOR for tospråklige tekster, dvs. oversettelser fra majoritetsspråket til samisk, som er parallellisert på setningsnivå, dvs. at originalsetninga og den oversatte setninga presenteres ved siden av hverandre. Noen av disse er tilgjengelige i Korp, se tabell 3.4. Slik kan brukeren

⁵³ Svensk Korp inneholder 13 milliarder ord, og Google Books 155 milliarder. Talla er fra 2018.

se hvordan termer og talemåter er oversatt til samisk av andre oversettere. Man kan også klikke seg til disse tekstene via NDS.

Tabellene 3.5 og 3.6 viser statistikk for bruk av SIKOR. Til sammen mottok de ulike samiske tekstsamlingene 458 141 søk i løpet av denne perioden, eller i underkant av 17 000 søk pr. dag.

Tabell 3.5 Antall søk i enspråklige tekstsamlinger i SIKOR i perioden 28.1.–10.5.2020.

Språk	Nord-samisk	Sør-samisk	Skolte-samisk	Enare-samisk	Lule-samisk
Antall søk	190 594	47 665	47 549	23 839	1195

Kilde: Giellatekno UiT.

Tabell 3.6 Antall søk i tospråklige tekstsamlinger i SIKOR i perioden 28.1.–10.5.2020.

Språkpar	Norsk–nord-samisk	Norsk–sør-samisk	Norsk–nord/sør-samisk	Finsk–enare-samisk
Antall søk	83 931	18 942	23 405	21 021

Kilde: Giellatekno UiT.

Den alt overveiende delen av søka kommer via ordboksgrensesnittet. Loggdata skiller ikke mellom søk fra ordbok og søk direkte i SIKOR, men ved å sammenligne talla for sør- og lulesamisk ser vi hva som skjer. Korpusa for disse språka er omtrent like store, og lulesamisk har flere talere enn sørsamisk. Likevel får det lulesamiske korpuset bare 1195 søk i perioden, noe som utgjør 2,5 % av det sørsamisk får (47 665). Den store forskjellen er at det for sørsamisk finnes ei ordbok som lenker til det sørsamiske korpuset, mens det ikke gjør det for lulesamisk. SIKOR blei opprinnelig laga for språkforskere, og muligheten for å slå opp i korpuset via ordbok kom senere. Statistikken viser likevel klart at de samiske språksamfunna er ei langt viktigere brukergruppe for samisk språkteknologi enn det språkforskerne er.

3.4.5 Oversettingsverktøy

Oversettere for majoritetsspråka har siden 1980-tallet brukt både maskinoversetting og såkalt *oversettingsminne*, dvs. tospråklige tekstsamlinger til hjelp i oversettingsarbeidet. De siste 15 åra har maskinoversetting blitt tilgjengelig for mange språkpar via selskap som Google og Microsoft, og datateknologien har dermed fått ei mer sentral rolle i flerspråklige sammenhenger. Både oversettingsminne og maskinoversetting har de siste åra blitt tilgjengelige også for samiske språk.

3.4.5.1 Maskinoversetting

Maskinoversetting kan brukes for å forstå en tekst, og for leseren er det da viktigere at alle orda blir riktig oversatt enn at oversettelsen har et godt språk. Maskinoversetting kan også brukes til å produsere tekster, som for begrensede tekstdomener, som menyer, værmeldinger og

bruksanvisninger, hvor det er viktig å bruke riktig term, og hvor språket har liten variasjon. Dessuten kan maskinoversetting brukes til såkalt *postediting*, det vil si at oversettelsen er en kladd som en menneskelig oversetter forbedrer. Da er hensikten å spare tid, og kanskje også å hjelpe oversetteren å være konsistent i ordvalg, hvis det er en type tekst som krever dette. Et slikt program er ikke tilpassa oversetting av skjønnlitterære tekster, hvor det er viktigere å variere ordbruken og å finne formuleringer som er typiske for språket man oversetter til. Skjønnlitteratur har også større ordforråd enn andre tekster og krever et mye mer utbygd oversettingsprogram enn andre typer tekster.

UiT arbeider med oversettingsprogram fra nordsamisk til norsk, lulesamisk, sørsamisk og enaresamisk. Programmet bruker regelbasert teknologi og *Apertium*-plattformen. Plattformen egner seg spesielt for språk som ligger nær hverandre grammatisk, og brukes ikke minst for oversetting fra bokmål til nynorsk (bl.a. av Nynorsk pressekontor, Wikipedia og skoleelever) og fra spansk til katalansk, der den også brukes til oversetting av artikler i dagsavisa *La Voz de Galicia*. I tillegg brukes Apertium mellom enkelte språkpar på Wikipedia.

Tekst på kildespråket legges inn i oversettingsprogrammet og analyseres med en språkmodell (se kapittel 3.3). Grunnordene byttes ut med målspråkets ord, og så bygger programmet setninga på målspråket ved hjelp av manuelt skrevne regler. Til sammenlikning er *Google Translate* basert på maskinlæring, noe som krever atskillig større samlinger med grunntekst og oversettelse enn det som finnes for samiske språk.

Tabell 3.7 viser hvor mange ordpar som finnes i ordlista i oversettingsprogrammet. Det er atskillig flere ordpar for nordsamisk–norsk enn det er mellom de samiske språka. Det er arbeidet mest med programmet for nordsamisk–norsk, men den viktigste grunnen er at svært mange ord har samme oppbygning på de forskjellige samiske språka, slik at programmet klarer å bygge dem ved hjelp av ordsammensetning eller ordavledning, eller en kombinasjon av disse. Fra nordsamisk til norsk er man i mye større grad avhengig av ord-til-ord-oversetting. F.eks. bruker alle de samiske språka i tabell 3.7 avledninger av ordet for å skrive *čállit* → *čállli*, *čäällid* → *čällee*, *tjaeledh* → *tjaelije*, *tjället* → *tjälle*, henholdsvis på nordsamisk, enaresamisk, sørsamisk og lulesamisk, for å uttrykke det som på norsk oversettes med *forfatter* eller *sekretær*.

Tabell 3.7 Antallet ordpar i hvert av Apertiums maskinoversettingsprogram⁵⁴.

Språk	Nordsamisk–norsk	Nordsamisk–lulesamisk	Nordsamisk–sørsamisk	Nordsamisk–enaresamisk
Antall ordpar	42 216	11 220	6995	8743

Kilde: <https://github.com/apertium> 31.01.2020.

Ordlisterne i oversettingsprogrammet kan bli lasta ned fra internett, og det er også gjort for DinOrdbok, se kapittel 4.3.2. Men det er viktig å være oppmerksom på at mange av ordpara bare er ment brukt i helt spesielle sammenhenger. I tillegg er det omtrent 46 000 ordpar med

⁵⁴ Ordpar med egennavn kommer i tillegg til tallene i tabellen.

egennavn for hvert språkpar. Både for å få til en full analyse av setningene, og for å kunne legge til riktig kasusending, må man i ordlista også ha navn som har samme form på kildespråket og målspråket, så som *Hansen = Hansen*.

Maskinoversetting for samisk er tilgjengelig via flere kanaler. Nettsidene⁵⁵ tilbyr tre muligheter: kopiere/skrive inn tekst i ei dialogrute, oversette et helt dokument eller oversette ei nettside. I tillegg er det mulig å installere oversettingsprogramma i oversettingsverktøyet *OmegaT*, og det er i prinsippet mulig å laste ned og installere programmet til eget bruk fra *github* (det siste krever godt kjennskap til Giellatekno-infrastrukturen).

I løpet av januar 2020 leverte nettsida for oversettelse mellom nordsamisk og norsk 28 167 oversettelser av tekst som brukeren hadde kopiert inn i dialogruta. I samme periode oversatte programmet også 1930 nettsider. Nesten alle de oversatte nettsidene (98 %) var Samisk høyskole sine sider. De to andre sidene som var representert, var det samiske vitenskapelige tidsskriftet *Sámi dieđálaš áigečála* og *Senter for samisk i opplæringa*. At Samisk høyskole dominerer, er ikke uventet, siden dette er det eneste nettstedet som har dirigert brukerne til en norsk maskinoversatt versjon via en ferdig snarveg. For å oversette andre sider må brukeren selv lime inn lenka til nettsida, noe mange sikkert ikke er klar over.

Til tross for at tekster til Samisk høyskoles nettsider blei oversatt i gjennomsnitt 62 ganger hver dag i januar 2020, har høyskolen nå fjerna direktelinken. Begrunnelsen er at de synes den språklige kvaliteten på oversettelsene ikke var bra nok, og de var bekymret for at brukere av nettsida skulle tro at dette var høyskolens manuelle oversettelse.

I enkelte diskusjonsgrupper om samiske forhold på Facebook har det flere ganger vært diskusjon om bruk av samisk språk. De som ikke behersker språket, har følt seg utestengt fra diskusjonen hvis noen har skrevet en kommentar på samisk. Nå er det noen grupper som viser til oversettingsverktøyet for dem som trenger det, og uten å ha noen statistikk på dette virker det som at det nå skrives mer på nordsamisk på Facebook enn tidligere. Dette er et eksempel på at maskinoversetting styrker samisktalendes muligheter til å bruke samisk også i offentlige sammenhenger. Et annet eksempel er at den ene forfatteren av denne artikkelen kunne skrive sin PhD-avhandling på nordsamisk fordi deler av vurderingskomiteen kunne bruke maskinoversetting til hjelp i lesinga.

Oversettingsprogramma fra nordsamisk til andre samiske språk kan gjøre viktige nordsamiske tekster tilgjengelige for andre samiskspråklige, og dermed styrke det faglige fellesskapet mellom de ulike samiske språksamfunna. Tekst skrevet på nordsamisk har ofte ei problemstilling og en innfallsvinkel som er relevant for andre samiske språksamfunn, og ved å kunne oversette teksten til sitt eget samiske språk vil talere av andre samiske språk kunne lese den. Programma kan også brukes motsatt veg, til nordsamisk, selv om programma i dag bare tilbyr en enkel ord-for-ord-oversettelse denne vegen. Men ei slik oversetting til nordsamisk gjør det mulig for studenter å skrive oppgaver og artikler på lule-, sør- og enaresamisk, og sensorer

⁵⁵ <http://jorgal.uit.no/> (nordsamisk → norsk) og <http://gtweb.uit.no/mt/> (mellom samiske språk)

og kolleger som bare kan nordsamisk, kan med støtte av en slik maskinoversatt tekst være i stand til å lese tekstene deres.

Oversettingsprogramma som er tilgjengelige i dag, er imidlertid ikke gode nok, de må videreutvikles. Det vil i praksis si at programma må tilpasses forskjellige sjangre og domener, og dette gjøres best i samarbeid med oversettere og miljøer som produserer tekst som skal oversettes.

3.4.5.2 Oversettingsminne og datastøtta oversetting (CAT)

Som en del av arbeidet med SIKOR har Giellatekno og Divvun også samla inn tekstsamlinger for ulike språkpar mellom samiske og andre språk og parallellisert dem setningspar for setningspar. Den største tekstsamlinga blei samla inn med finansiering av det som da var Forbruker- og administrasjonsdepartementet (jf. Trosterud & Eskonsipo 2013). Seinere er mer tekst og flere språkpar lagt til. Disse parallelle tekstsamlingene er tilgjengelige via NDS-ordbøkene, og for sammenliknende språkforskning via grensesnittet Korp. I tillegg er de åpne parallelle tekstsamlingene nedlastbare som oversettingsminne, jf. tabell 3.8.

Tabell 3.8 Tilgjengelige parallelle tekstsamlinger og ordlister for bruk i datastøtta oversetting (CAT).

<i>Språkpar</i>	<i>Setningspar</i>	<i>Antall ord (språk 1)</i>	<i>Antall ordpar i ordlista</i>
Norsk–nordsamisk	216 456	3 391 942	68 151
Norsk–sørsamisk	7166	72 741	14 940
Norsk–lulesamisk	1643	16 272	11 893
Finsk–nordsamisk	109 852	1 162 221	9647
Finsk–enaesamisk	34 351	366 540	30 211
Finsk–skoltesamisk	6481	70 087	42 150
Nordsamisk–sørsamisk	23 746	256 070	553
Nordsamisk–lulesamisk	18 244	194 907	412
Nordsamisk–enaesamisk	13 514	150 516	6193

Kilde: <https://giellalt.uit.no/tm/TranslationMemory.html> 10.02.2020.

Tekstsamlingene er alle lagra i et format som gjør at de kan brukes av all programvare for datastøtta oversetting. Også NDS-ordbøkene er nedlastbare som ordlister i et format som passer programma for datastøtta oversetting. Generelt sett er slike program svært utbredt blant oversettere, men så langt har samiske oversettere utgjort et unntak. I løpet av det siste året ser det likevel ut til at samiske oversettere vil ta i bruk program for datastøtta oversetting. Oversetting av tekst til samisk utgjør en flaskehals i svært mange sammenhenger, særlig når det gjelder skolebøker og sakprosa, så mer effektive rutiner for oversetting vil ha stor innflytelse på språksamfunnet. Bruk av oversettingsminne og automatisk oppslag av fagtermer vil også gjøre det lettere for oversetterne å få en mer konsistent terminologi.

Mange program for datastøtta oversetting tilbyr ordbøker som en av flere typer ressurser til hjelp for oversetteren. Samiske oversettere vil dermed trenge ordbøker for språka de oversetter fra. Ett ordboksformat som er mye brukt, er *StarDict*. For finsk er det ei enspråklig ordbok tilgjengelig i StarDict-format⁵⁶, dette gjelder dessverre verken for norsk eller svensk.

3.4.6 Syntetisk tale og talegjenkjenning

Divvun publiserte i 2015 et program for nordsamisk syntetisk tale. Det er i bruk i en del sammenhenger, f.eks. på nettsidene til Troms og Finnmark fylkeskommune og flere kommuner innafor det samiske forvaltningsområdet. Dessuten er det i bruk som hjelpemiddel for folk som har vansker med å lese vanlig skrift, f.eks. på forberedelsesdelen til grunnskoleeksamen i nordsamisk som førstespråk⁵⁷ og til høytlesing av tekster som alternativ til punktskrift (Statped: Samisk punktskrift). Statped (Statlig pedagogisk tjeneste) arbeider med å få syntetisk tale for nordsamisk integrert i forskjellig programvare⁵⁸. Ut over det er syntetisk tale for samisk ikke så mye i bruk. En mulig årsak til det kan være at teknologien er for tidlig ute: Syntetisk tale for norsk spiller ei relativt marginal rolle i sammenhenger der vi også finner samisk, og så lenge det er tilfelle, kan det hende at etterspørselen etter syntetisk tale for samisk forblir lav. På den andre sida har UiT planer om å ta syntetisk tale i bruk i ordbøker og språklæringsprogram.

Når det gjelder talegjenkjenning, finnes det fremdeles ikke fungerende program for noe samisk språk. Aalto-universitetet i Helsingfors har arbeida med samisk talegjenkjenning, og Divvun-gruppa har i 2020 fått ekstra finansiering for å arbeide med dette. Det er allerede interesse for å få talegjenkjenning, og denne interessen vil sannsynligvis øke når taleteknologi sprer seg til nye bruksområder for norsk.

3.4.7 Bruk av samisk språkteknologi på andre områder

Å ha ei analysert tekstsamling tilgjengelig for Korp som tekstanalyse har vært nyttig for samisk språkforskning. Tre av de fire siste artiklene om nordsamisk syntaks i *Sámi diedđalaš áigečála* (2014–2019) bruker f.eks. data fra SIKOR. UiT har også gjort andre ressurser tilgjengelige for språkforskere. Det inkluderer lister, laget ved hjelp av analyseverktøy, over hvor ofte ord, inkludert ulike bøyingsformer, forekommer i tekst (frekvensordlister). Man kan også bruke online-verktøy for grammatisk analyse. Maskinoversettingsprogrammet fra nordsamisk til norsk har også styrket vitenskapelig publisering på samisk: Nå vet samiskspråklige språkforskere at også norskspråklige kolleger kan lese publikasjonene deres.

Språkteknologi brukes også i språklæringsverktøy. Teknologien kan brukes som hjelpemiddel for å finne eksempelsetninger fra en tekstsamling og å gi bøyingsformer av ord, noe som også gjøres i NDS-ordbøkene, og dermed gir disse ordbøkene mulighet for mer språklæring enn det

⁵⁶ jf. <https://sites.google.com/site/gtonguedict/home/stardict-dictionaries>

⁵⁷ Informasjon i e-post fra Astrid Eggen, Udir 12.05.2020.

⁵⁸ Samtale med Lone Nergård Boine 13.5.2020.

som er vanlig i ei ordbok. Man kan også analysere tekster online, eller det som brukeren skriver, og slik gi tilbakemelding til brukeren. UiT har utvikla program for å lære grammatikk, som Oahpa for nord- og sørsamisk og Konteaksta for nordsamisk, der språkteknologien blir brukt på denne måten. Bruken av språklæringsverktøy er et for stort tema til å behandles i denne artikkelen.

3.4.8 Utviding til andre språk

All språkteknologi utvikla ved Institutt for språk og kultur ved UiT er tilgjengelig som åpen kildekode. Dette har flere konsekvenser. Flere av de andre språkteknologiske initiativa for samisk, som e-ordbøkene fra DinOrdbok, bygger på åpne ressurser fra Giellatekno og OPUS⁵⁹. I og med at kildekoden er åpen og språkuavhengig, er det også mulig å utvide den til flere språk. Dette har også blitt populært. I tillegg til de tre samiske språka som blir snakka i Norge, har Giella-infrastrukturen ført til stavekontrollprogram for 19 andre språk⁶⁰. Ordboksportalen Neahttadigisánit, som opprinnelig blei laga for nordsamisk–norsk og sørsamisk–norsk (se Johnson mfl. 2013), inneholder nå 111 språkpar fordelt på 18 forskjellige ordboksportaler. Dette viser at det er stort behov og interesse for språkteknologiske løsninger for minoritetsspråk med omfattende bøyingsmønster og ordavledning, og at det ikke er så mange steder det er mulig å få tilgang til en infrastruktur som kan gi språksamfunna de verktøya de vil ha. Slik sett har satsinga på samisk språkteknologi fått resultater langt ut over det som var den opprinnelige intensjonen med satsinga.

3.5 Drøfting og konklusjon

Målbevisst arbeid med å integrere samiske bokstaver i internasjonale standarder gjorde det mulig å få samisk på internett allerede på 1990-tallet. Ordretteprogram og mobiltastatur blei tilgjengelige fra og med 2007 og framover. De har blitt lasta ned av store deler av de samiske språksamfunna og har dermed blitt en del av hverdagen for de aller fleste som skriver samisk. Etter forbedringa av samisk tekst på *Facebook* å dømme har innføringa av samiske tastatur på mobiltelefonen gjort det lettere å skrive samisk ikke bare på Facebook, men også i tekstmeldinger og annen tekstbruk på mobil.

Brukerloggene for NDS viser at ordbøker med bøyning er viktige for minoritetsspråk med omfattende bøyingsmønster. Rundt ett av ti ordbokssøk blir fulgt opp med et søk i autentisk samisk tekst. Når søka blir korrigert for størrelsen på språksamfunnet, viser ordboksloggene langt høyere tall for de mindre samiske språka enn for nordsamisk. Jo mindre språket er, desto mer har man behov for ordbøker og liknende ressurser. Det er viktig at de ulike programma er integrert i hverandre, noe vi ser av bruken av de elektroniske tekstsamlingene: De tilgjengelige tekstsamlingene for sør- og lulesamisk er omtrent like store. For begge språka finnes det digitale ordbøker, men bare for sørsamisk er det mulig å søke i tekstsamlinga via ordboksgrensesnittet.

⁵⁹ <http://opus.nlpl.eu>

⁶⁰ <http://divvun.org/proofing/proofing.html>

Brukerloggen viser da også at den sørsamiske tekstsamlinga er 40 ganger mer i bruk enn den lulesamiske. Slik ser vi hvordan tilgjengeligheten av språkteknologiske ressurser styrer folks adferd. Samtidig er realiteten at selv om det er de minste samiske språka som trenger verktøya mest, er det nordsamisk som har flest språkteknologiske verktøy, fordi både den best utbygde språkmodellen og de største tekstsamlingene er nordsamiske.

Et annet eksempel på slik endra atferd er maskinoversetting. Da maskinoversetting fra nordsamisk til norsk blei tilgjengelig, forsvant også store deler av diskusjonen om det skulle være lov til å skrive på samisk i nettdiskusjoner eller ikke. Maskinoversetting kan også bidra til at de samiske språka kan styrke hverandre, heller enn å kommunisere via majoritetsspråket, noe vi allerede ser eksempler på i akademisk sammenheng.

I et globalt perspektiv står de samiske språka i en langt sterkere situasjon enn språk med like mange talere og like stor grammatisk kompleksitet. Det er flere grunner til dette: De samiske språka er i bruk som skriftspråk, både i skole og administrasjon, og initiativ og finansiering til å lage et ordretteprogram for nordsamisk kom da også fra Sametinget i 2004. Samtidig var det i Tromsø et lingvistisk miljø som allerede var i gang med å lage språkmodeller for nordsamisk, inspirert av språkteknologiske modeller for finsk. Endelig fantes det en vilje i den norske statsadministrasjonen og på UiT til å finansiere et forskings- og utviklingsmiljø på omtrent ti personer. Den sentrale aktøren for utvikling av samisk språkteknologi har med andre ord vært UiT, med de konkrete behova for språkstøtteprogram i de samiske språksamfunna som pådriver.

Det er viktig å understreke at det bak alle de samiske språkmodellene ligger en hundreårig tradisjon med ordboksarbeid, der både privatpersoner og akademisk ansatte har gjort et stort arbeid for å nedtegne ordforrådet for alle de samiske språka. Uten dette arbeidet ville det språkteknologiske grunnarbeidet heller ikke ha vært mulig. Språkteknologisk utvikling for samiske og andre språk uten kommersielt potensial er avhengig av ikke-kommersielle aktører. I Norge har dette vært mulig, og resultatet har blitt fungerende språkteknologiske program også for samiske og andre språk utafør Norge.

De siste tiåra har dermed sett ei utvikling av språkteknologiske verktøy til støtte for den samiske skriveprosessen, først og fremst ordretteprogram, men også interaktive ordbøker og tilgang til autentiske språkeksempel via korpusgrensesnittet Korp. Dette har gjort skriveprosessen lettere og mer effektiv. De høye talla for både nedlastning og bruk viser at verktøya har en sentral plass i hverdagen til det store flertallet av dem som skriver på samisk. Spesielt andrespråkstalere gir uttrykk for at de ikke ville ha kunnet skrive på samisk uten tilgang på slike verktøy. Forskning på aktuell språkbruk faller utafør rammene til denne artikkelen, men på grunnlag av statistikker over både nedlastning og bruk av ulike språkteknologiske program, og den språkbruken vi kan observere, konkluderer vi med at samisk språkteknologi har endra folks språklige atferd, og dermed de samiske språksamfunna.

3.6 Framtidsperspektiver

Hvis vi ser på framtidsperspektiva for samisk språkteknologi, peker disse punkta seg ut som naturlige satsingsområder:

- Store deler av den samiske skriftkulturen, framfor alt skjønnlitteraturen, er fremdeles ikke tilgjengelig for språkteknologisk forskning og utvikling, men det bør den bli. Samiske språk kan ikke henge med i språkteknologisk utvikling framover uten store tekstsamlinger.
- Det trengs målretta arbeid med å forbedre ordboksressursene for samisk, særlig enspråklige samiske ordbøker og fagspesifikk terminologi, men også ordbøker de samiske språka imellom. Alle de nordiske nasjonalspråka har det til felles at de trenger gode leksikografiske ressurser, samtidig som de nordiske språksamfunna er for små til å finansiere dette arbeidet på kommersiell basis. For å løse dette har samtlige nordiske land oppretta egne leksikografiske institusjoner. For norsk er den lagt til Universitetet i Bergen. Selv med færre talere har de samiske språka det samme behovet for å strukturere og utvikle ordforrådet sitt. Det trengs med andre ord et «Samisk leksikografisk institutt».
- Språkmodellene som alt språkteknologisk arbeid hviler på, må bli bedre. Alle samiske språk bør opp på det samme nivået som nordsamisk.
- Det er mulig å lage langt bedre og mer intelligente skrivestøtteprogram enn det de samiske språka rår over i dag. Slike program vil styrke den samiske skriftkulturen.
- Samisk taleteknologi er med dagens syntetiske tale for nordsamisk så vidt kommet i gang. Neste steg her er syntetisk tale for de andre samiske språka, og system for å kjenne igjen samisk tale.
- Arbeidet som blir gjort for samiske språk, er relevant for alle morfologisk komplekse språk uten kommersielt potensial, dvs. for brorparten av språka i verden. Også i dette perspektivet er samisk språkteknologi et viktig satsingsområde.

Oppsummeringsvis er de viktigste erfaringene etter tjuve år med samisk språkteknologi at gode språkteknologiske løsninger er viktige for alle språksamfunn, og viktigere jo færre talere et språk har. Sentrale verktøy som ordretteprogram og maskinoversetting gjør det lettere å bruke samisk; for mange språkbrukere ville det ha vært umulig å uttrykke seg skriftlig på samisk uten disse programma. Den målretta satsinga på samisk språkteknologi har ikke bare styrka den samiske skriftkulturen, den har også gitt opphav til en språkteknologisk infrastruktur som blir tatt i bruk for flere og flere språk, særlig språk med typologiske trekk felles med samisk. Samtidig er det nok av utfordringer å ta fatt på. Bare et kontinuerlig og målretta arbeid kan videreutvikle og forbedre dataprogram for samiske språk og andre minoritetsspråkssamfunn, og dermed gi dem tilgang til den samme hjelpa datateknologien kan tilby majoritetsspråkssamfunna.

3.7 Referanser

- Antonsen, Lene (2013). Čállinmeattáhusaid guorran. [English summary: Tracking misspellings.] – *Sámi dieđalaš áigečála* 2/2013. s. 7–32. URL: <https://site.uit.no/aigecala/sda-2-2013-lene-antonsen/>
- Antonsen, Lene (2018). *Sámegielaideid modelleren – huksen ja heiveheapmi duohta giellamáilbmái* [English summary: Modeling Saami languages. Construction and adaptation to real-world linguistic issues]. PhD-avhandling, UiT Norges arktiske universitet. URL: <https://munin.uit.no/handle/10037/12884>
- Antonsen, Lene, Gerstenberger, Ciprian, Moshagen, Sjur N. & Trosterud, Trond (2009). Ei intelligent elektronisk ordbok for samisk. – *LexicoNordica* Volum 16. Oslo: Nordisk forening for leksikografi. s. 271–283. URL: <https://tidsskrift.dk/lexn/article/view/18479>
- Antonsen, Lene & Trosterud, Trond (2010). Manne dihtor galgá máhttit sámegiela? [English summary: Why the computer should know its Sami grammar?] – *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2010. s. 3–28. URL: <https://site.uit.no/aigecala/sda-1-2010-antonsen-ja-trosterud/>
- Antonsen, Lene & Trosterud, Trond (2017). Ord sett innafra og utafra – en datalingvistisk analyse av nordsamisk. – *Norsk lingvistisk tidsskrift* Volum 35:1. s. 153–185. URL: <http://ojs.novus.no/index.php/NLT/article/view/1416>
- Cantell, Ilse, Martola, Nina, Romppanen, Birgitta & Sundström, Mats-Peter (red.) (2004). *Suomi-Ruotsi-suursanakirja / Stora finsk-svenska ordboken*. 3., tarkistettu ja päivitetty painos, 2. laitos. Helsinki: WSOY. ISBN 951-0-24714-6
- Eberhard, David M., Simons, Gary F. & Fennig, Charles D. (red.) (2020). *Ethnologue: Languages of the World*. Twenty-third edition. Dallas, Texas: SIL International. URL: <http://www.ethnologue.com>
- Eskonsipo, Berit Merete Nystad (2020). *Sátnegirjegeavaheami čalmmustahttin neahttasátnegirjji loggafiilla analysa bokte*. Master i samisk språkvitenskap. Institutt for språk og kultur, UiT Norges arktiske universitet. URL: <https://hdl.handle.net/10037/18505>
- Israelsson, Per-Martin & Nejne, Sakka (2008). *Svensk–sydsamisk, sydsamisk–svensk ordbok och ortnamn = Daaroen-áarjelsaemien, áarjelsaemien-daaroen baakoegärja jih sijjienommh*. Kiruna: Saemiedigkie.
- Johnson, Ryan, Antonsen, Lene & Trosterud, Trond (2013). Using finite state transducers for making efficient reading comprehension dictionaries. *Proceedings of the 19th Nordic Conference of Computational Linguistics (NoDaLiDa 2013)*, May 22–24, 2013, Oslo University, Norway. NEALT Proceedings Series 16. s. 59–71. URL: <https://www.aclweb.org/anthology/W13-5610/>
- Karlsson, Göran (red.) (1982–87). *Iso ruotsalais-suomalainen sanakirja. Stora svensk–finska ordboken (I–III)*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 358. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kåven, Jernsletten, Nordal, Eira & Solbakk (1995). *Sámi–dáru sátnegirji = Samisk–norsk ordbok*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Melhus, Marita & Broderstad, Ann Ragnhild (2020). *Folkehelseundersøkelsen i Troms og Finnmark. Tilleggsrapport om samisk og kvensk/norskfinsk befolkning*. Tromsø: Senter for samisk helseforskning, UiT Norges arktiske universitet.
- Morottaja, Petter, Olthuis, Marja-Liisa, Trosterud, Trond & Antonsen, Lene (2018). Anarâskielâ tivvooohjelm – Kielâ- já ortografiafeeilâi kuorrâm tivvooohjelmâin. *Dutkansearvi dieđalaš áigečála*, Volum 2018 (2). s. 63–84. URL: <http://dutkansearvi.fi/volume-2018-issue-2-ps/>

- Nielsen, Konrad (1932–1962). *Lappisk ordbok – grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino*. 1–5. Oslo: Aschehoug.
- Rueter, J. & Härmäläinen, M. (2020). FST Morphology for the Endangered Skolt Sami Language. — *Proceedings of the 1st Joint SLTU and CCURL Workshop (SLTU-CCURL 2020)*. European Language Resources Association (ELRA). s. 250–257. URL: <https://arxiv.org/abs/2004.04803>
- Sammallahti, Pekka & Mosnikoff, Jouni (1991). *Suomi–koltansaame-sanakirja = Lää'dd-sää'm sää'nnke'rrj*. Utsjok: Girjegiisá.
- Sammallahti, Pekka & Xvorostuxina, A. (1991). *Unna sámi-cāmь cāmь-sámi sátnegirjjáš*. Ohcejohka.
- Sammallahti, Pekka (1993). *Sámi-suoma-sámi sátnegirji = Saamelais-suomalais-saamelainen sanakirja*. Ohcejohka: Girjigiisá.
- Sjaggo, Ann-Charlotte & Trosterud, Trond (2015). Om pitesamiskt språk. Bjørg Evjen & Marit Myrvoll (red): *Från kust til kyst = Áhpegáttest áhpegáddáj*. s. 223–231. Tromsø: Orkana Forlag.
- Statped: *Samisk punktskrift*. URL: <https://www.statped.no/samisk-spesialpedagogisk-stotte/fagartikler/samisk-punkskrift/>
- SNSO = *Stor norsk–samisk ordbok = Dáru-sámi sátnegirji*. 2000. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Svonni, Mikael (2013). *Sátnegirji : davvisámegiela-ruotagiela, ruotagiela-davvisámegiela = Ordbok : nordsamisk-svensk, svensk-nordsamisk*. ČálliidLágádus.
- Trosterud, Trond & Nystad Eskonsipo, Berit Merete (2012). A North Sami translator's mailing list seen as a key to minority language lexicography. *Euralex 2012 Proceedings*. s. 250–256. URL: <https://euralex.org/publications/a-north-sami-translators-mailing-list-seen-as-a-key-to-minority-language-lexicography/>
- Trosterud, Trond (2012). A restricted freedom of choice: Linguistic diversity in the digital landscape. *Nordlyd* Vol 39, No 2. s. 89–104. URL: <https://doi.org/10.7557/12.2474>
- Trosterud, Trond (2019). Kva bruker vi minoritetsspråksordbøker til? Ein studie av brukarloggane for tolv tospråklege ordbøker. *LexicoNordica* Volum 26. URL: <https://tidsskrift.dk/lexn/article/view/117526>
- Valtonen, Taarna & Olthuis, Marja-Liisa (2018). *Suomi-Inarinsaame sanakirja*. Inari: Sámitigge.
- Vest, Jovvna-Ánde (2005). *Sámi synonymat*. Anár: Sámediggi.
- Wiechetek, Linda, Moshagen, Sjur N., Gaup, Børre & Omma, Thomas (2019). Many shades of grammar checking – Launching a constraint grammar tool for North Sámi. – *Linköping Electronic Conference Proceedings 2019* (168). s. 35–38. URL: https://visl.sdu.dk/pdf/CG-workshop2019_paper_1.pdf
- Wilbur, Josh (red.) (2016). *Pitesamisk ordbok, samt stavningsregler*. Freiburg: Department of Scandinavian studies.

4 Samisk språktilbud i barnehagen

Kevin Johansen, cand.polit., seniorrådgiver, Fylkesmannen i Nordland

4.0 Sammendrag

Artikkelen handler om samiske språktilbud i barnehagene og hvordan dette har utviklet seg over tid. Det har vært ei rivende utvikling fra den første samiske barnehagen i Kautokeino i 1969 til man i dag har samiske språktilbud i barnehagene i både nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk område og i mange byer.

Med barnehageloven i 1996 ble samiske barnehagetilbud løftet ytterligere ved at de ble juridisk innlemmet i lovverket. Språktilbud i barnehagen blir av mange pekt på som det aller viktigste tiltaket for å styrke og utvikle samiske språk. Derfor er det viktig at de samiske barnehagetilbudene finnes der det er behov for dem. Det er uheldig at det er betydelige ventelister for å få plass i flere av de samiske barnehagene.

I tillegg til samisk språkutvikling er samiske barnehagetilbud viktige for å fremme samisk kultur og gjøre barna trygge på egen identitet. I et lengre perspektiv ser vi at det er flere som har samiske barnehagetilbud i dag, og ikke minst er det blitt flere for lulesamisk og sørsamisk. Når vi for de siste årene ikke ser ei økning i nordsamisk område, har det blant annet med kullnedgang å gjøre, og hvordan man teller. Det er tidligere påpekt at det bør bli tydeligere registreringer av innholdet i samiske barnehagetilbud, slik at man kan vurdere om man oppnår målsettingen med tilbudet.

I hovedsak ser vi at antall barn som faktisk får tilbudet, avgjøres av hvor tilbudene er, og hvor mange samiske barnehagetilbud som eksisterer. Tallene er altså tilbudsbestemt og ikke etterspørselsbestemt. Dette har sin årsak i mangel på samisktalende barnehagelærere, noe som gjør at et rekrutteringsløft må til på fagområdet.

4.1 Innledning

Samisk språktilbud i barnehagen er et av de aller viktigste tiltakene for å styrke bruken av samisk, skape større og flere språkarenaer og sikre at samiske språk er bærekraftige i framtida. Tidlig innsats blir i mange ulike sammenhenger sett på som helt sentralt for å oppnå definerte målsettinger, og barnehagen er den viktigste arenaen for å sikre at man lykkes med tidlig språkinnsetts. Likevel har det vært lite publisert litteratur om hvordan utviklingen er for antall barn som har et samisk språktilbud i barnehagene, om antallet øker eller går ned, og i hvilken grad tilbudene blir flere.

Juridisk har samiske barn heller ikke den samme retten til et språktilbud i barnehagene som de har i skolen. Dette kan påvirke tilbudet samiske barn får i barnehagen.

For å kunne tilby samiske språk i barnehagene er vi avhengige av å ha barnehageansatte med kompetanse i samisk. Artikkelen handler derfor også om i hvilken grad det utdannes samisktalende barnehagelærere, og om rekrutteringen er bærekraftig.

Når det gjelder samiskspråklige tilbud i barnehagen, opererer man med tre ulike organiseringer:

1. Samiske barnehager
2. Barnehager med samisk avdeling
3. Barnehager med et samisk språktilbud

I statistikken som kommenteres i denne artikkelen, ser man antall barn i samiske barnehager og i barnehager med samiske avdelinger under ett, og barn som får et samiskspråklig tilbud på annen måte, ses for seg. Årsaken til dette er at omfanget av språktilbudet ofte er mer likt mellom samiske barnehager og samiske avdelinger, mens samiske språktilbud i øvrige barnehager gjerne er annerledes.

4.2 Historikk

Det første såkalte barneasylet i Norge – forløperen til barnehager – ble opprettet i Trondheim i 1837. Det offentlige tok økt ansvar for daginstitusjoner for barn etter andre verdenskrig, da utdanningsbølgen og kvinners inntog i arbeidslivet medførte økt behov for barnehager. Første gang temaet ble diskutert fra Stortingets talerstol, var i 1962.⁶¹ I skoleverket var det som kjent liten aksept for å snakke samisk til langt ut på 1970-tallet. Dette ble også tilfelle i barnehagene. At det ble definert ei målsetting om å bygge 100 000 barnehageplasser, var derfor ikke noen garanti for at samisk språkutvikling ble sentral i satsingen. Samiske organisasjoner la mer vekt på samiske barns oppvekstvilkår, og den første samiske barnehagen ble opprettet i Kautokeino i 1969.⁶²

⁶¹ Storjord, Marianne (2005). Samiske barnehagers historie i Norge. Norsk senter for barnehageforskning

⁶² Storjord, Marianne (2009). Samiske barnehagers historie. I *Samisk skolehistorie 3*. Davvi Girji

To år etter ble det opprettet enda en barnehage i Kautokeino, og i 1972 ble den første barnehagen i Karasjok opprettet. De første samiske barnehagene satte ikke eksplisitt søkelys på språkutvikling, og det ble i stor grad vekslet mellom å snakke norsk og samisk. Men i 1978 opprettet Karasjok kommune en familiebarnehage der alle barna snakket samisk. I 1975 ble det arrangert et seminar i Karasjok der man opprettet ei arbeidsgruppe som skulle se på samiske barnehagespørsmål. De avla en rapport med tittelen «Barnehager i samiske områder».⁶³

Forsøksrådet for skoleverket avla også ei skisse med forslag til utviklingsarbeid i samiske områder. Fra nå av så man mer helhetlig på ei samisk barnehagesatsing, og det ble gradvis større aksept for samiske barnehager med en egen profil, et eget verdisett og mulighet til å bruke og utvikle samiske språk i barnehagen. Dette arbeidet har imidlertid holdt fram helt til i dag og gjør det fortsatt.

Storjord påpeker at det spesielt var de kommunale barnehagene som lenge manglet et tydelig samisk perspektiv, mens de private barnehagene hadde klarere samisk fokus blant annet fordi de var drevet fram av et ønske om tydelig samisk profil av bevisste foreldre og andre.⁶⁴ Kanskje kan dette være grunnen til at en større andel samiske barn fortsatt går i private barnehager sammenliknet med øvrige barn i Norge.

I løpet av 1970-tallet ble det opprettet barnehager i flere samiske kommuner, altså i kommuner som senere skulle bli innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk, i tråd med utviklingen i landet for øvrig. I 1980 hadde 21 prosent av barna i barnehagealder barnehageplass, og på landsbasis økte dette til 34 prosent på slutten av tiåret.^{65,66}

På 1980-tallet ble det lagt større vekt på formålet med samiske barnehager, der både samiske foreldre og samiske organisasjoner var aktive for å få styrket det samiske innholdet i barnehagene.

Da barnehageloven ble innført i 1996, startet en ny æra for samiske barnehager. Da ble for første gang det samiske nevnt i offentlige dokumenter om barnehagene. Man fikk også en egen rammeplan for barnehagen med en eksplisitt definisjon av hva en samisk barnehage er:

En samisk barnehage er en barnehage der barna i barnehagen har samisk bakgrunn – er samer. Barnehagen har som formål å styrke barnas identitet som samer ved å fremme bruken av samisk språk og ved å formidle samisk kultur. Barnehagen ledes av samisk pedagogisk personale.

I 2005 vedtok Stortinget en ny barnehagelov. Fortsatt er det slik at barnehager for samiske barn i samiske distrikt (det samiske forvaltningsområdet) skal bygge på samisk språk og kultur, mens det utenfor samiske distrikt er tilstrekkelig at forholdene legges til rette for at samiske barn kan

⁶³ Storjord op.cit.

⁶⁴ Storjord op.cit.

⁶⁵ Storjord op.cit.

⁶⁶ I dag går 96 prosent av barna i barnehagealder i barnehagen.

sikre og utvikle sitt språk og sin kultur. Det er også fastsatt at barnehagetilbudet til samiske barn er kommunens ansvar.

Kommunen har ansvaret for at barnehagetilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på samisk språk og kultur. I øvrige kommuner skal forholdene legges til rette for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur (Lov om barnehager nr. 64 2005 § 8).

Det er godt dokumentert at stadig flere samer bor i byer, at Sametingets valgmanntall har ei kraftig økning av personer bosatt i de store byene, og at Tromsø har passert Kautokeino i antall manntallsførte. Derfor kan det diskuteres om det er ei utfordring at det er så stor lovmessig forskjell mellom rettighetene til barn i samiske distrikt og barn utenfor samiske distrikt når det kommer til samisktilbudet i barnehagene.

Selv om det slås fast i barnehageloven at kommunen har ansvaret for samiske barn i samiske barnehager, går en høy andel av samiske barn i private barnehager, rundt 40 prosent, har tidligere undersøkelser vist (Rasmussen, s. 19).

De første samiske barnehagene var nordsamiske. I lulesamisk område fikk man en egen samisk barnehage på Árran i 1989. I 2008 ble det åpnet et lulesamisk språktilbud ved Jentoftsletta barnehage i Bodø, og i 2018 ble det ei egen lulesamisk avdeling ved denne barnehagen.

I sørsamisk område ble den første samiske barnehagen åpnet på Snåsa i 2004.⁶⁷ I 2016 ble det åpnet en egen samisk avdeling ved Ysterhagen barnehage på Røros, og i 2017 opprettet Ferista friluftsbarnhage i Trondheim ei samisk avdeling.

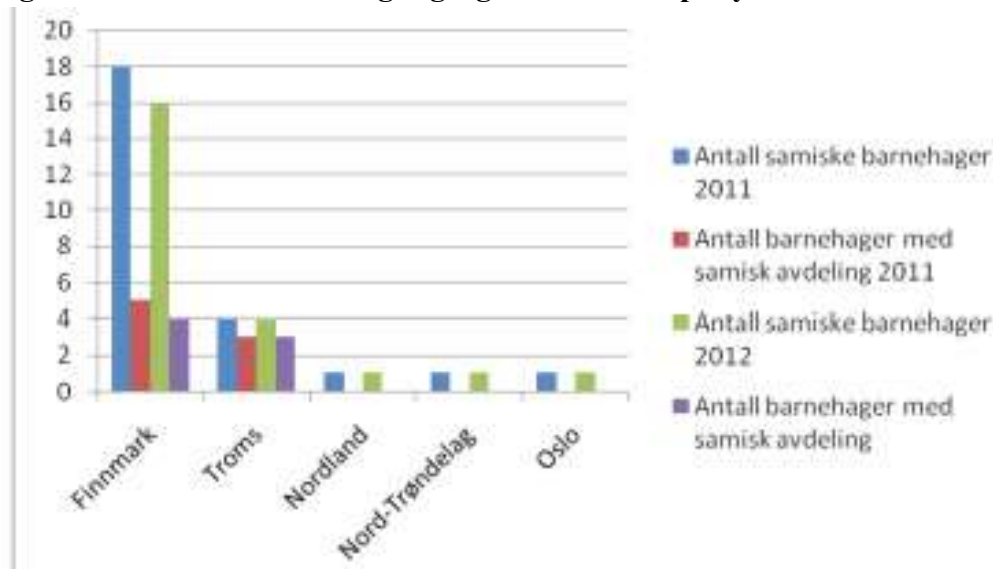
Fra en relativt sped begynnelse har samiske barnehagetilbud blitt mye mer utvidet geografisk. I 2012 var det for eksempel samiske språktilbud i barnehager i sju fylker.⁶⁸ Som vi skal se seinere i artikkelen, har ikke samiske barnehager spredd seg geografisk til mange nye fylker etter dette.

Figur 4.1 viser geografisk plassering for de samiske barnehagene, der Finnmark er suverent størst. Vi ser at det er samiske barnehager i fem fylker i 2012.

⁶⁷ <https://www.nrk.no/sapmi/feiret-10-ar-med-nytt-navn-1.11499679>

⁶⁸ Sametingets årsmelding 2012

Figur 4.1 Samiske barnehager geografisk fordelt på fylker

At samiske barnehagetilbud ble nevnt i både barnehageloven og rammeplanen for barnehager, var en milepæl i samisk barnehagehistorie. En annen milepæl var at det ble opprettet ei egen samisk førskolelærerutdanning⁶⁹ ved Sámi allaskuvla / Samisk høgskole. Nå var grunnlaget lagt for at samiske barnehager kunne driftes i et samisk språk- og kulturperspektiv og med samiskspråklige pedagogiske ledere utdannet ved et samisk lærested. Før opprettelsen av Sámi allaskuvla var det fra 1981/82 enkelte samiske fagtilbud ved førskolelærerutdanninga ved Lærerutdanningen i Alta om de hadde samiske studenter (NOU 2000:3).

Per i dag er det nordsamiske barnehager i hele forvaltningsområdet for samisk språk samt en rekke steder utenfor forvaltningsområdet⁷⁰. I flere byer er det lange ventelister for å få plass i de samiske barnehagene.⁷¹ Flere av barnehagene der nordsamisk er hovedspråk, har også lulesamiske eller sørsamiske barn, og det tilrettelegges enkelte steder for et språktilbud på lulesamisk eller sørsamisk i tillegg.

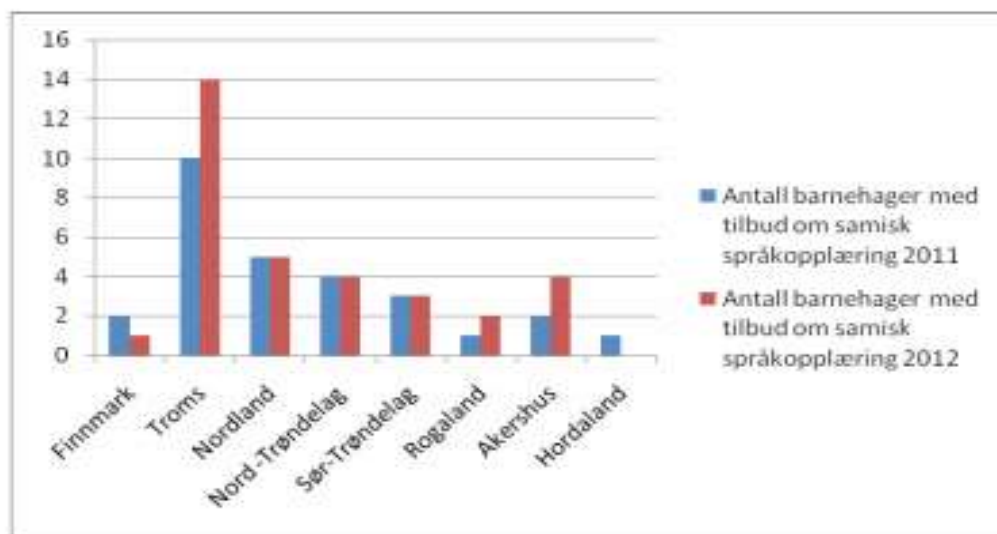
Figur 4.2 viser i hvilke fylker barnehagene som har et samisk språktilbud, er plassert. Vi ser at Troms står for en betydelig andel. Bakgrunnen for dette er at vi her har mange norske barnehager med et samisk språktilbud. Finnmark har derimot størst andel av samiske barnehager.

⁶⁹ Yrkestittelen førskolelærer er seinere endret til barnehagelærer.

⁷⁰ Forvaltningsområdet for samisk språk er det som i lovverket omtales som *samiske distrikt*. I 2020 innbefatter det kommunene Kautokeino, Karasjok, Tana, Nesseby, Porsanger, Kåfjord, Lavangen, Tjeldsund, Hamarøy, Hattfjelldal, Snåsa, Røyrvik og Røros.

⁷¹ Sametingets årsmelding 2017

Figur 4.2 Geografisk plassering av barnehager med samiske språktilbud⁷²

Kilde: Sametinget

Sametinget forvalter egne tilskuddsordninger for samiske barnehager, samiske avdelinger i norske barnehager og barnehager med et samisk språktilbud. Det siste gjelder barnehager med ett samisk barn eller mindre grupper samiske barn.

4.3 Samiske barnehagers betydning for identitets- og kulturutvikling

Sosiolingvisten Joshua Fishman definerer ulike språkarenaer som *domener*.⁷³ Her blir hjemmet sett på som det aller viktigste språkdomenet. I og med at foreldregenerasjonen ofte ikke snakker samisk, blir barnehagen det viktigste samiske språkdomenet.⁷⁴

Sametinget slår fast at hovedmålet for barnehagepolitikken deres er å skape gode oppvekstvilkår gjennom samiske barnehagetilbud.⁷⁵ Samiske barn skal ha et kvalitativt godt barnehagetilbud som bygger på samiske verdier, samisk kultur og tradisjonell kunnskap.

Barnehagen skal styrke barnas identitet som samer ved å fremme, bruke og utvikle samisk språk og kultur. Sametinget tilbyr også egne tilskuddsordninger for samiske barnehager og har startet et prosjekt, *Sámi mánát odđa searvelanjain* (samiske barn i nye pedagogiske rom (SÁMOS)), som har som mål å skape ei endring i den samiske barnehagestrukturen som har sitt utspring i tradisjonskunnskap og tenkemåte.

⁷² Dette er snakk om norske barnehager med et samiskspråklig tilbud.

⁷³ Fishman, Joshua 1991: Reversing Language Shift. Multilingual Matters LTD.

⁷⁴ Todal, Jon: «Samisk språk i barnehage og skule. Samiske tall forteller 2.

⁷⁵ Sametinget.no

I den nye rammeplanen for barnehagen vedtatt i 2017 fikk Sametinget inn i verdigrunnlaget at samiske barn skal få støtte til å bevare og utvikle sitt språk, sin kunnskap og sin kultur uavhengig av hvor i landet de bor.^{76 77} Dette betyr at samiske barn nå fikk større rettigheter enn tidligere, da man var helt avhengig av at det var et samisk barnehagetilbud i nærheten, for å kunne få et samisk språktilbud. I verdigrunnlaget til rammeplanen står det:

Norge har, med bakgrunn i urfolkets særlige rettigheter, en særlig forpliktelse til å ivareta samiske barns og foreldres interesser, jf. Grunnloven § 108, barnekonvensjonen art. 30 og ILO-konvensjonen. Samiske barn i barnehager skal få støtte til å bevare og utvikle sitt språk, sin kunnskap og sin kultur uavhengig av hvor i landet de bor.

Hjertespråket (NOU 2016:18) peker på barnehagene som det viktigste enkelttiltaket for å sikre, bevare og vitalisere samiske språk. I tillegg til å sikre målsettingene om å bevare og utvikle samisk språk og kultur skal samiske barnehager også tilfredsstille sentrale myndigheters krav. Det er barnehageloven som regulerer rettighetene til barn i barnehagen.

4.4 Kvantitativ utvikling av samiske barnehager og barnehager med samisk språktilbud

I artikkelen har jeg hentet tall fra Sametinget, Statistisk sentralbyrå og andre kilder. Det er noe avvik mellom de ulike kildene. Ved avvik har jeg brukt Sametingets tall, siden de deler ut midler og har kontrollfunksjoner rundt dette. Deres tall må derfor ses på som nøyaktige. Avvikene er begrensede, så de gir ikke større utslag på kurven i figur 4.3. Tallene presenteres i tabell 4.1 og illustreres i figur 4.3.

Antall nordsamiske barnehager er lavere på 2010-tallet enn tiåret før, men når det gjelder barnehager med nordsamisk språktilbud, varierer de som sinuskurver, se figur 4.3. Toppåret var 2009, men også i dag er antallet høyere enn det var i årene før 2009.

Det er gledelig at det er flere lulesamiske og sørsamiske barnehager enn tidligere, og selv om det fortsatt er få, gir disse barnehagene et veldig viktig bidrag til vitaliseringen av språkene. Det er like mange barnehager som har et lulesamisk som sørsamisk språktilbud. For lulesamisk er dette det høyeste noen gang, men for sørsamisk har det vært enda flere tidligere. Når man tenker på at det for ti år siden var veldig få barnehager som hadde et lulesamisk eller sørsamisk språktilbud, er dette et klart løft.

⁷⁶ PRM: *Det samiske perspektivet er synliggjort i ny rammeplan for barnehagen*. 24.4.2017, Sametinget

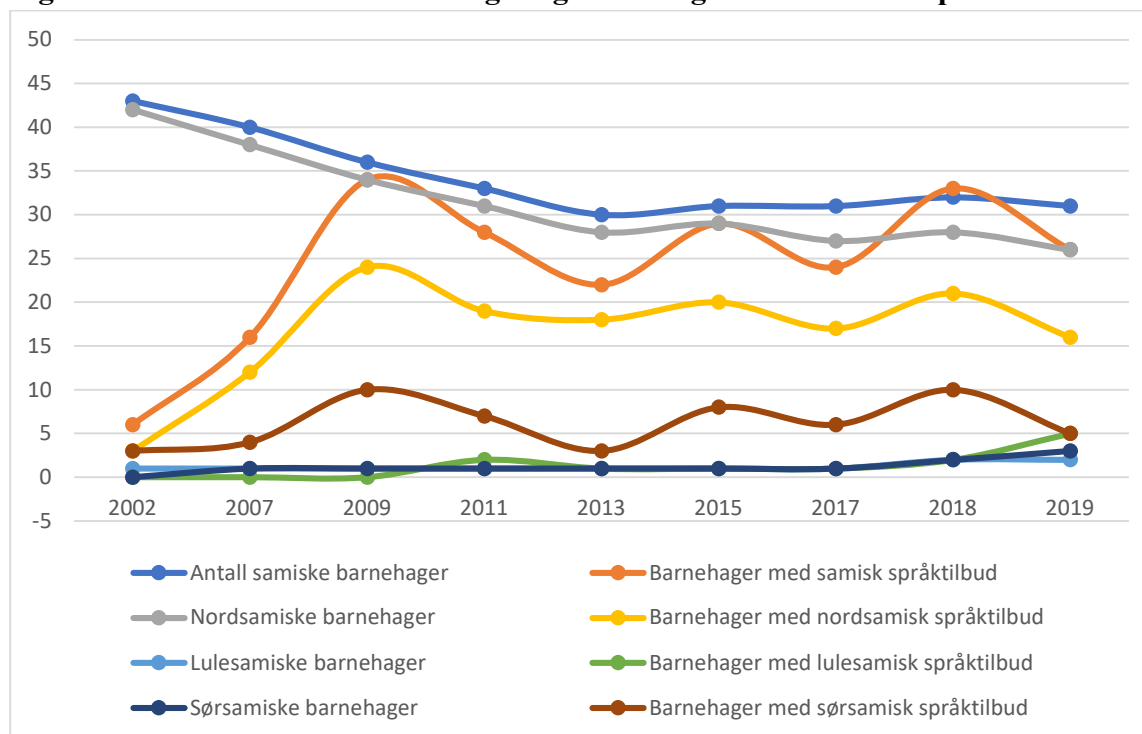
⁷⁷ Sametinget var involvert i alle parallelle prosesser med utarbeiding av den nye rammeplanen. Sametingets årsmelding 2018

Tabell 4.1 Samiske barnehagetilbud

	2002	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2018	2019
<u>Nordsamisk</u>									
Nordsamiske barnehager	42	38	34	31	28	29	27	28	26
Barnehager med nordsamisk språktilbud	3	12	24	19	18	20	17	21	16
Nordsamiske barnehagetilbud totalt	45	50	58	50	46	49	44	49	42
<u>Lulesamisk</u>									
Lulesamiske barnehager	1	1	1	1	1	1	1	2	2
Barnehager med lulesamisk språktilbud	0	0	0	2	1	1	1	2	5
Lulesamiske barnehagetilbud totalt	1	1	1	3	2	2	2	4	7
<u>Sørsamisk</u>									
Sørsamiske barnehager	0	1	1	1	1	1	1	2	3
Barnehager med sørsamisk språktilbud	3	4	10	7	3	8	6	10	5
Sørsamiske barnehagetilbud totalt	3	5	11	8	4	9	7	12	8
<u>Samisk totalt</u>									
Samiske barnehager	43	40	36	33	30	31	29	32	31
Barnehager med samisk språktilbud	6	16	34	28	22	29	24	33	26
Samiske barnehagetilbud totalt	49	56	70	61	52	60	55	65	57

Figur 4.3 viser at antall samiske barnehager har holdt seg stabilt de siste åtte årene, men på et lavere nivå enn toppåret 2002. Det har også vært en til dels betydelig nedgang i barnekullene i disse årene, noe som kan forklare noe av nedgangen. En annen årsak er at Sametinget har stilt flere krav for å tildele midler til samiske barnehager. Det er naturlig at det opereres med objektive krav til dem som skal defineres som samisk barnehage. Det betyr at nedgangen i antall samiske barnehager ikke nødvendigvis er negativ, men at man nå har et mer riktig bilde av hva en samisk barnehage faktisk bør være, i form av språktilbud og kvalifiserte samisktalende ansatte.

Figur 4.3 Antall samiske barnehager og barnehager med samiske språktilbud

Antall barnehager med et samisk språktilbud er mye høyere i dag enn i 2002, men det har samtidig vært en nedgang de siste ti årene. Forklaringen på dette er trolig identisk med forklaringen for samiske barnehager.

Når det gjelder både samiske barnehager og samiske språktilbud, avgjøres antallet i stor grad av omfanget av *tilbudet* på området. Dette har vi også påpekt tidligere når det gjelder høyere samisk språkutdanning (Johansen 2018). Det er antall samiske studier og kurs som avgjør hvor mange tilbud det blir; det er ikke slik at etterspørselen i seg selv avgjør dette. Tilsvarende finnes det mange som ønsker et samisk språktilbud, uten at det automatisk blir flere samiske barnehager av den grunn. For å få flere barn i samiske barnehager må det *opprettes* flere tilbud.

4.5 Kvantitativ utvikling av antall barn i samiske barnehager og i barnehager med samisk språktilbud

Antall barn i samiske barnehager og i barnehager med samisk språktilbud, fordelt på nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk område, presenteres i tabell 4.2 og illustreres i figur 4.4.

Når man skal analysere om utviklingen av antall barn som får samisk språktilbud i barnehagen, er det viktig å se dette i lys av fødselskullene i Nord-Norge. I perioden 2006–2012 gikk for

eksempel antallet tre-, fire- og femåringer ned med hele 16 prosent i Finnmark, seks prosent i Troms og ti prosent i Nordland.⁷⁸

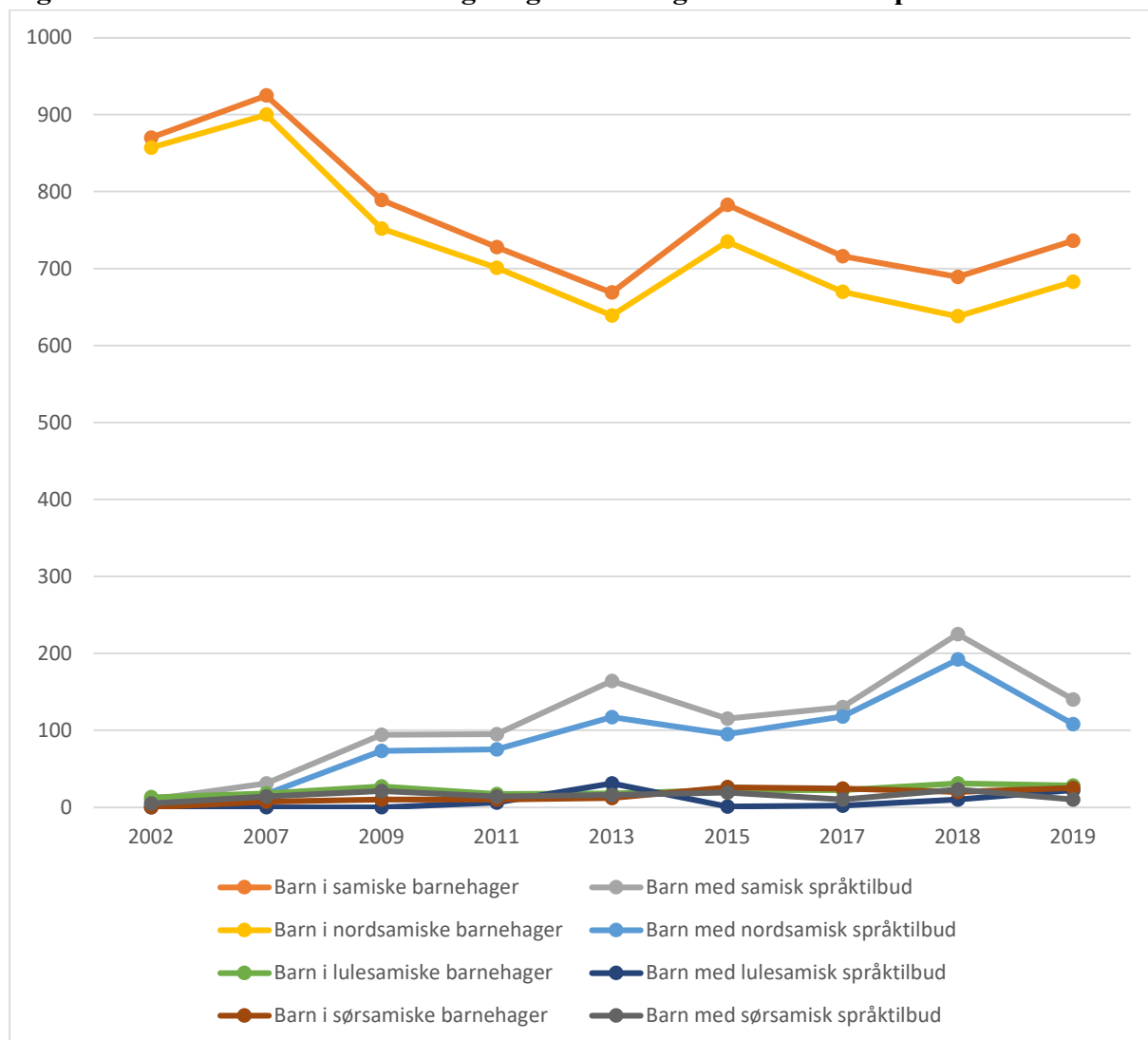
Tabell 4.2 Barn i samiske barnehager og i barnehager med samisk språktilbud

	2002	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2018	2019
<u>Nordsamisk</u>									
Barn i nordsamiske barnehager	857	900	752	701	639	735	670	636	685
Barn med nordsamisk språktilbud	5	17	73	75	117	95	118	155	98
Nordsamisk totalt	862	917	825	776	756	830	788	791	783
<u>Lulesamisk</u>									
Barn i lulesamiske barnehager	13	18	27	17	18	22	22	31	28
Barn med lulesamisk språktilbud	0	0	0	6	31	1	2	1	4
Lulesamisk totalt	13	18	27	23	49	23	24	32	32
<u>Sørsamisk</u>									
Barn i sørsamiske barnehager	0	7	10	10	12	26	24	19	27
Barn med sørsamisk språktilbud	5	14	21	14	16	19	10	11	8
Sørsamisk totalt	5	21	31	24	28	45	34	30	35
<u>Samisk totalt</u>									
Barn i samiske barnehager	870	925	789	728	669	783	716	686	740
Barn i barnehager med samisk språktilbud	10	31	94	95	164	115	130	167	110
Samisk totalt	880	956	883	823	833	898	846	853	850

Vi ser tydelig i grafen (figur 4.4) at det for disse årene er en nedgang i antall barn som får samiske språktilbud i barnehagen. Fra 2015 ser vi at nedgangen stopper, og det går oppover med antall barn som får samiske språktilbud og er en oppgang fra 2017. I dag er det et høyere antall barn som går i samiske barnehager enn de ti foregående årene, med unntak av 2015. I perioden 2002–2009 var det imidlertid enda flere barn som gikk i samiske barnehager. Vi har allerede vært inne på forklaringen til dette.

⁷⁸ Todal, Jon (2011). Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk. I *Samiske tall forteller 4*, og Todal, Jon (2012). Samisk språk i barnehage og skule. I *Samiske tall forteller 5*.

Figur 4.4 Barn i samiske barnehager og i barnehager med samisk språktilbud

Noe av den nye oppgangen etter 2012 har å gjøre med et stadig økende behov for og etterspørsel etter samiskspråklige barnehagetilbud. Det begynner å bli ei utbredt oppfatning at barnehagen er den viktigste arenaen for vitalisering av samiske språk, og at den gir en språkkompetanse som er uvurderlig. Forskerne støtter også dette synet (Fishman 1991). Trolig ville enda flere samiske barnehagetilbud gitt ei ytterligere økning i antall barn med samiske barnehagetilbud.

Antall barn med et samisk språktilbud er lavere i 2019 enn året før, men bortsett fra for sørsamisk er det langt høyere enn tidligere år.

Antall barn i nordsamiske barnehager er høyere i 2019 enn på nesten hele 2010-tallet, men lavere enn på 2000-tallet. Antall barn som får nordsamisk språktilbud, hadde en nedgang fra 2018 til 2019 og ligger lavere enn det meste av 2010-tallet, men høyere enn 00-tallet. For både lulesamiske og sørsamiske barn i samiske barnehager var antallet i 2019 det nest høyeste noen gang. For lulesamisk og sørsamisk språktilbud har antallet barn stort sett vært høyere tidligere år. Årsaken til dette er i stor grad at flere nå går i samiske barnehager.

Det er et uttalt ønske at enda flere barn skal motta samiskspråklige tilbud i barnehagen. Det viktigste tiltaket for å oppnå dette vil være at det opprettes flere samiske barnehager. Som vi har nevnt tidligere, er det mange steder ventelister, og det er i det hele få steder der det er betydelig ledig kapasitet på de samiskspråklige tilbudene i barnehagen. Kapasitetsforbedringer vil være det viktigste tiltaket for å øke antallet barn som får samiskspråklige tilbud.

Det er positivt at flertallet av barn som har samiskspråklige tilbud i barnehagen, får det gjennom samiske barnehager eller samiske avdelinger. Dette gir ofte et mer omfattende samiskspråklig tilbud enn det mer generelle samiske språktilbudet som norske barnehager kan tilby.

Totalt har 87 prosent av barna som har samisk i barnehagen, dette tilbudet gjennom samiske barnehager eller samiske avdelinger. For nordsamisk er andelen også 87 prosent, og for lulesamisk er den 88 prosent, mens den for sørsamisk er 77 prosent. Altså er det et klart flertall av barn som får samiskspråklig tilbud i barnehagen gjennom samiske barnehager og samiske avdelinger for alle de tre samiske språkene.

Det er positivt om det blir stadig flere barnehager som kan gi et samiskspråklig tilbud i framtida, men samtidig vil det fortsatt trolig være størst språklig utbytte av at enda flere går i samiske barnehager.

4.6 Behovet for et rekrutteringsløft

Når man registrerer ventelistene flere av de samiske barnehagene har, og hører hvor vanskelig det er for samiske barnehager å rekruttere samisktalende barnehagelærere og assistenter, er det ingen tvil om at det er behov for et rekrutteringsløft. Rekrutteringen av samisktalende barnehagelærere er i dag ikke bærekraftig, noe barnehageeierne har vært tydelige på.

Tabell 4.3 viser antall barnehagelærere som er utdannet ved Sámi allaskuvla / Samisk høgskole, og som følgelig har samisk språkkompetanse slik at de kan jobbe ved samiske barnehager.

Tabell 4.3 Antall uteksaminerte førskolelærere og barnehagelærere ved Sámi allaskuvla

	95–97	98–00	01–03	04–06	07–10	11–13	14–16	17–18	2019
Antall kandidater	17	15	14	14	8	5	9	5	7

I snitt har det i denne perioden blitt utdannet 3,8 samisktalende barnehagelærere i året. Når man tenker på at det hvert år pensjoneres barnehagelærere, og at enkelte går over i andre yrker i løpet av arbeidskarrieren, i tillegg til at det åpnes stadig nye samiske barnehager, og at andre barnehager oppretter samiske språktilbud, er antallet ikke tilstrekkelig. Ut over dem som er utdannet ved Sámi allaskuvla, har enkelte kandidater tatt ei «norsk» barnehagelærerutdanning som tilbys ved en rekke universiteter og høyskoler og så tatt samiske språkkurs i tillegg. Disse kandidatene har vært viktige for å dekke behovet for samiskspråklig personale i barnehagene, men uten en strategi for rekruttering på området blir det litt tilfeldig.

Sámi allaskuvla har satset mye på rekruttering av samiske barnehagelærere. For å gjøre arbeidet bærekraftig må barnehageeierne også i større grad ha ei målrettet strategisk rekrutteringssatsing. Til nå har vi ikke sett dette i særlig grad. Likevel er det trolig større effekt i ei satsing som inkluderer en rekke instanser. Da man kartla behovet for lulesamiske og sørsamiske grunnskolelærere i *Samiske tall forteller 9*, ble det foreslått å opprette ei egen lulesamisk og sørsamisk lærerutdanning ved Nord universitet.⁷⁹

I dette arbeidet samarbeidet fylkesmenn, Sametinget, forvaltningskommunene og fylkeskommunene om ei rekrutteringssatsing og ei stipendordning som medførte at man fikk i gang ei lulesamisk og sørsamisk lærerutdanning som i dag har ni studenter. Ei liknende satsing bør vurderes for barnehagelærerutdanningen, der kartleggings- og motiveringsjobben overfor potensielle kandidater vil være av stor betydning. Nord universitet tilbyr allerede et kurs i lulesamisk kulturkunnskap for barnehagelærerstudenter.

For å lykkes med rekruttering er det trolig nødvendig å erkjenne at rekrutteringsstrategiene må være noe annerledes enn for andre utdanninger. Det må tas direkte kontakt med relevante og potensielle kandidater, og det må drives motivering og informasjon om yrket der man legger vekt på at det å være samisk barnehagelærer er et flott og meningsfylt yrke med mange spennende og faglig utfordrende oppgaver.

Det er også en betydelig kjønnsubalanse blant barnehagelærere. Dette er uheldig blant annet med tanke på at de er rollemodeller for små barn. Ekstraordinære rekrutteringstiltak for å få flere menn til å arbeide i barnehager ville gitt positive effekter.

4.7 Metodisk tilnærming for effektiv språkopplæring

I skolen har det vært gjennomført en rekke større satsinger for at samiskelevne skal lære samisk raskere, som for eksempel Ulpan-metoden, fjernundervisningsdidaktikk, språkreibetoder, sterke språkmodeller osv. I barnehagen har det vært vesentlig mindre av slike strategiske satsinger, til tross for at det fra en rekke hold påpekes hvor viktig barnehagen er i språkvitaliseringen.

Enkelte land har vært langt framme på dette området, f.eks. har Wales brukt barnehagene som et viktig instrument for satsing på walisisk. Her har de vært veldig flinke til å synliggjøre språket og sikre at det høres i barnehagen. Spesielt vellykket var arbeidet deres med å få ikke-walisisktalende barn til å bli walisisktalende i barnehagen. Enare-samisk er et godt samisk eksempel på at revitalisering har lyktes gjennom aktiv bruk av språkreib.

Lavangen kommune har satset strategisk på språkmetodikk i barnehagen tilpasset lokale forhold, basert på Ulpan-metoden og Wales-metoden. I slike satsinger er det sentralt at barnehageeieren

⁷⁹ Johansen, Kevin (2016). Samisk lærerdeking. I *Samiske tall forteller 9*

kanaliserer de personellmessige ressursene slik at barnehagene settes i stand til å satse på et godt samisk språktilbud.

Sametinget bevilger midler til en rekke barnehager slik at de kan satse på samisk språk og kultur. Blant annet brukes midlene til å tilsette flere samiskspråklige pedagoger, til visuelle effekter for å styrke og synliggjøre samisk kultur, og generelt til å sette barnehager med få samiske barn økonomisk i stand til å gi et samisk språkopplæringstilbud.⁸⁰ I tillegg bør det etableres nettverk i områder med få samiske barnehager for å sikre fagutvikling.

SÁMOS-prosjektet, som er finansiert av Sametinget, og som går ut på at barnehagene styrkes på samisk kultur og tradisjonskunnskap, gir ei klar retning for satsing på samisk innhold i barnehagene. I denne runden har Sametinget valgt ut fire pilotbarnehager i prosjektet: Suaja barnehage på Snåsa, Álttá siida i Alta, Árran mánájgardde på Drag og Badjemánáid beaiveruoktu i Karasjok.⁸¹ Samisk barnehagemetodikk blir her sentral, og prosjektet vil gi kunnskap som en rekke andre barnehager kan dra nytte av.

Våren 2020 bevilget Sametinget i løpet av fire måneder 7,4 millioner kroner til samiske barnehager og samiske avdelinger ved øvrige barnehager. Totalt 31 barnehager fikk slik støtte våren 2020.⁸²

4.8 Konklusjon

Det hersker stor enighet blant forskere og politikere om at økt satsing på samiske barnehager og samiskspråklige barnehagetilbud er det viktigste tiltaket det offentlige kan gjøre for å styrke og utvikle samiske språk.

Totalt sett får ikke flere barn samiskspråklige tilbud i dag enn for ti år siden, men for lulesamisk og sørsamisk er det en positiv utvikling. Nedgang i barnekull er som tidligere nevnt noe av årsaken til at tallene ikke har økt, men i tillegg har Sametinget blitt noe strengere med kriteriene for å tildele midler til samiske barnehager. Dette kan bety at kvaliteten på det samiskspråklige tilbudet i dag er høyere enn det var for eksempel for ti år siden.

Den positiviteten som råder hos myndighetene og i offentligheten rundt samiske pedagogiske satsinger, bør brukes til å opprette flere samiske barnehager og flere samiskspråklige barnehagetilbud i norske barnehager. Det er viktig at barnehageeierne ser mulighetsrommet her, slik at de aller fleste foreldre som ønsker det, kan få styrket sine barns samiske språk mens de går i barnehagen.

I rammeplanen for barnehagen vedtatt i 2017 ble det nedfelt i verdigrunnlaget at samiske barn skal få støtte til å bevare og utvikle sitt språk, sin kunnskap og sin kultur uavhengig av hvor i

⁸⁰ Barnehage.no 23.4.2020

⁸¹ PRM Sametinget 7.5.2020

⁸² Barnehage.no 2.7.2020

landet de bor. Tiltak er nødvendige for å redusere forskjellen mellom barn i samiske distrikt og barn utenfor samiske distrikt når det gjelder rettigheten til et samisktilbud i barnehagene.

For at denne satsingen skal bli en realitet, er det imidlertid nødvendig at det utdannes flere samiskspråklige barnehagelærere. Det vil være behov for barnehagelærere med samisk språkkompetanse både i byer og tettsteder, og her behøves det ei helhetlig strategisk satsing på rekrutteringstiltak for å sikre dette.

Det er viktig å bygge på erfaring fra arbeidet med å styrke samisk lærerutdanning, der fylkesmenn, Sametinget, forvaltningskommunene og fylkeskommunene samarbeider om ei rekrutteringssatsing og en stipendordning. Ei liknende satsing bør vurderes for barnehagelærerutdanninga, der kartlegging av behov og motivering av potensielle kandidater vil være av stor betydning.

Ei fortsatt satsing på samisk barnehagelærerutdanning ved Sámi allaskuvla og ei ny arbeidsplassbasert lulesamisk og sørsamisk barnehagelærerutdanning ved Nord universitet vil være viktige bidrag i det overordnede målet om at flere barn skal lære samisk, slik at man styrker og utvikler de samiske språkene.

4.9 Tilrådinger

- I språkområder med få samiske barnehager er det hensiktsmessig å jobbe i nettverk for å sikre fagutvikling for de samiske barnehagene. Slike nettverk bør finansieres utenfor rammeoverføringene til kommunene.
- Det må vurderes å innføre en individuell rett til et samisk språktilbud i barnehagene, slik man har i skolen.
- Rekruttering av flere samiskspråklige barnehagelærere må styrkes vesentlig. Incitamenter som styrker rekrutteringen, bør innføres, ikke minst målrettede motivasjonskampanjer overfor potensielle kandidater. Dette gjelder for både nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk.
- Det bør utvikles ei egen lulesamisk og sørsamisk barnehagelærerutdanning ved Nord universitet.
- Det bør gjennomføres målrettede rekrutteringstiltak for å ansette flere menn i barnehagene.
- Lange ventelister ved en rekke samiske barnehager viser at det er stor etterspørsel etter barnehager som tilbyr samisk språk. Tilbudene må styrkes for å dekke etterspørselen, spesielt i byene er behovet økende.
- Kategorisering av samiske barnehager basert på språklig fokus og innhold vil være en fordel for å få bedre kunnskap om den reelle språksituasjonen i barnehagene.
- Målrettet og strategisk satsing på effektiv språkmetodikk i barnehagen bør styrkes.

4.10 Referanser

Barnehage.no 23.4.2020

Barnehage.no 2.7.2020

Fishman, Joshua (1991). Reversing Language Shift. *Multilingual Matters*. Hentet fra <https://www.nrk.no/sapmi/feiret-10-ar-med-nytt-navn-1.11499679>

Johansen, Kevin (2016). Samisk lærerdekning. I *Samiske tall forteller 9*. Kautokeino: Samisk høgskole.

Johansen, Kevin (2018). Studieproduksjon i samiske språk. I *Samiske tall forteller 11*. Kautokeino: Samisk høgskole.

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (2000). *Samisk lærerutdanning. Mellom ulike kunnskapstradisjoner*. NOU 2000: 3.

PRM: *Det samiske perspektivet er synliggjort i ny rammeplan for barnehagen*. 24.4.2017, Sametinget.

PRM: *Pilotbarnehager i samisk barnehageprosjekt er valgt ut*. 7.5.2020, Sametinget.

Rasmussen, Torkel. Samiske barnehagebarn og samisk språk. Upublisert.

Sametingets årsmelding 2012 og 2017.

Storjord, Marianne (2005). Samiske barnehagers historie i Norge. Norsk senter for barnehageforskning.

Storjord, Marianne (2009). Samiske barnehagers historie. I *Samisk skolehistorie 3*. Karasjok: Davvi Girji.

Todal, Jon (2009). Samisk språk i barnehage og skule. I *Samiske tall forteller 2*. Kautokeino: Samisk høgskole.

Todal, Jon (2011). Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk. I *Samiske tall forteller 4*. Kautokeino: Samisk høgskole.

Todal, Jon (2012). Samisk språk i barnehage og skule 2011/12. I *Samiske tall forteller 5*. Kautokeino: Samisk høgskole.

5 Samiske bokutgjevingar i Noreg – eit uttrykk for norsk samepolitikk?

Trond Trosterud, professor, UiT – Norges arktiske universitet

5.0 Samandrag

Artikkelen gjev ein ny innfallsvinkel til analysen av samisk språkpolitikk i Noreg. Talet på bokutgjevingar på nordsamisk frå år til år kan vere ein konkret indikator på dei politiske vilkåra for den samiske skriftkulturen, og dermed på samisk kultur og samfunnsliv i det heile. Særleg med så få utgjevingar som det er på samisk, vil statistikken til ein viss grad vere prega av tilfeldige svingingar og produktive tiår for visse forfattarar. Samtidig har samiske utgjevingar alltid vore regulert politisk, både i den tida då stat og kyrkje var to sider av same sak og kyrkja gav det ideologiske grunnlaget for stat og kultur, vidare gjennom fornorskingsperioden, og i seinare periodar via ulike val i den statlege språkpolitikken for publisering av og tilskott til både skolebøker, offentleg informasjon, skjønnlitteratur og sakprosa.

5.1 Innleiing

Denne artikkelen gjev ein ny innfallsvinkel til analysen av samisk språkpolitikk i Noreg. Tanken er at talet på bokutgjevingar på nordsamisk frå år til år kan vere ein konkret indikator på dei politiske vilkåra for den samiske skriftkulturen, og dermed på samisk kultur og samfunnsliv i det heile. Særleg med så små tal som det er for utgjevingar på samisk, vil statistikken til ein viss grad vere prega av tilfeldige svingingar og produktive tiår for visse forfattarar. Samtidig har samiske utgjevingar alltid vore regulert politisk. Slik var det i den tida då stat og kyrkje var to sider av same sak og kyrkja gav det ideologiske grunnlaget for stat og kultur, vidare i fornorskingsperioden, og i seinare periodar, då ulike val i den statlege språkpolitikken for publisering av og tilskott til både skolebøker, offentleg informasjon, skjønnlitteratur og sakprosa påverka bokproduksjonen.

Det empiriske grunnlaget er Nasjonalbiblioteket si digitalisering av all litteratur som er gjeven ut i Noreg, og databasen Oria, som inneheld alle bøker på nordsamisk registrert i norske universitetsbibliotek, uavhengig av publikasjonsland.⁸³ Oria sitt oversyn (januar 2020) gjev

⁸³Takk til Frode Nilsen ved UB ved Noregs arktiske universitet for hjelp med å trekke ut data av Oria. Når det gjeld tala frå Nasjonalbiblioteket, er dei frå <http://bokhylla.no>, henta i mai 2020. Nasjonalbiblioteket digitaliserer

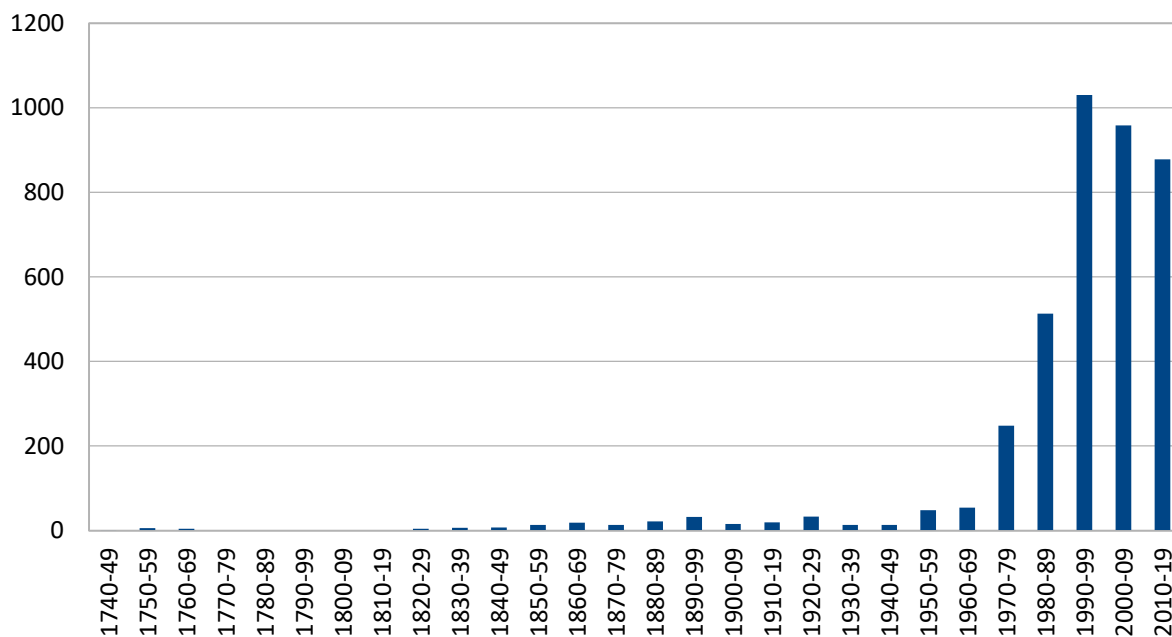
4028 nordsamiske publikasjonar i Noreg, 585 i Finland og 348 i Sverige. Artikkelen avgrensar seg til bøker på nordsamisk som er gjevne ut i Noreg, men som tala frå Oria viser, vil handsaminga sjølv med denne avgrensinga likevel dekke fire femdelar av alle nordsamiske publikasjonar.

Kapittel 5.2 gjev eit kvantitativt oversyn over og ei drøfting av bokutgjevingane. Kapittel 5.3 ser kort på det materielle grunnlaget for utgjevingane. Til slutt kjem ein konklusjon og framlegg til tiltak for ein styrkt samisk litteratur.

5.2 Bokutgjevingar på nordsamisk

Eg deler materialet opp i tre periodar, med 1948 (innføringa av den såkalla Bergsland-Ruongrettskrivinga) og 1979 (innføringa av noverande rettskriving) som tidsskilje. For den siste perioden har eg brukt Nasjonalbiblioteket si sjangerinndeling. For dei to første periodane gav ikkje denne inndelinga mening, så her har eg gått gjennom publikasjonane manuelt. Figur 5.1 viser talet på nordsamiske bokutgjevingar i Noreg, tiår for tiår. Figuren viser digitaliserte bøker, så nedgangen for det siste tiåret kjem av etterslep i digitaliseringa.

Figur 5.1 Bokutgjevingar på nordsamisk i Noreg, etter tiår, 1740–2010

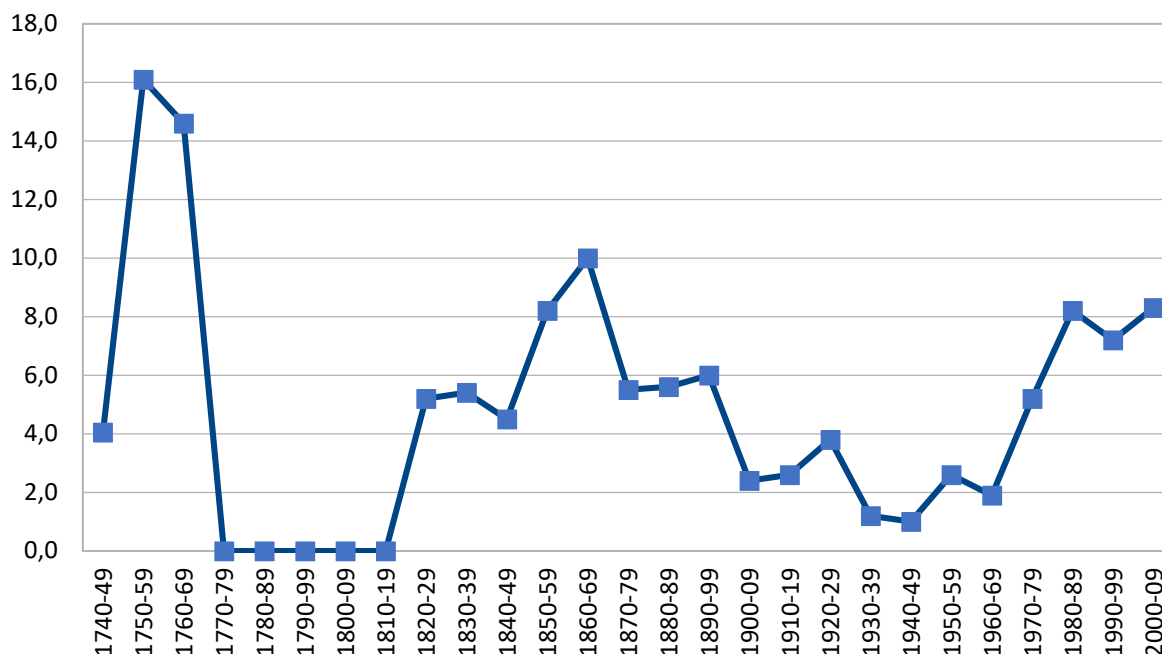
Kjelde: Oria

Figur 5.1 fortel ikkje berre noko om språkpolitikk i Noreg, men vel så mykje om vilkåra for bokpublisering. Det er ikkje berre den samiske bokproduksjonen som er høgare no enn han var

samlingane sine kontinuerleg, og særleg Nasjonalbiblioteket sine tal over dei nyaste utgjevingane er ikkje stabile. Eg har brukt data frå Oria for å vise dei lange linjene i publikasjonshistoria, og Nasjonalbiblioteket sine data (som gjev tilgang til innhaldet i bøkene) for å analysere bøkene etter sjanger. Datagrunnlaget for dei to basane skil seg frå kvarandre til ein viss grad. Bøker i éin base kan mangle i den andre, og i begge basane er det til ein viss grad feil i metadata (t.d. er det ikkje alltid eit konsistent skilje mellom bøker på og om samisk), så data frå dei ulike kjeldene er ikkje direkte samanliknbare. Skilnadene er likevel små.

på 1700-talet, det same gjeld den totale bokproduksjonen. For å korrigere for den generelle auken i utgjevingar viser figur 5.2 tala frå figur 5.1 som promille av den allmenne bokutgjevinga i Noreg

Figur 5.2 Utgjeving av nordsamiske bøker som promille av utgjevingar totalt

Kjelde: Nordsamisk: Oria. Utgjevingar totalt: Nasjonalbiblioteket.

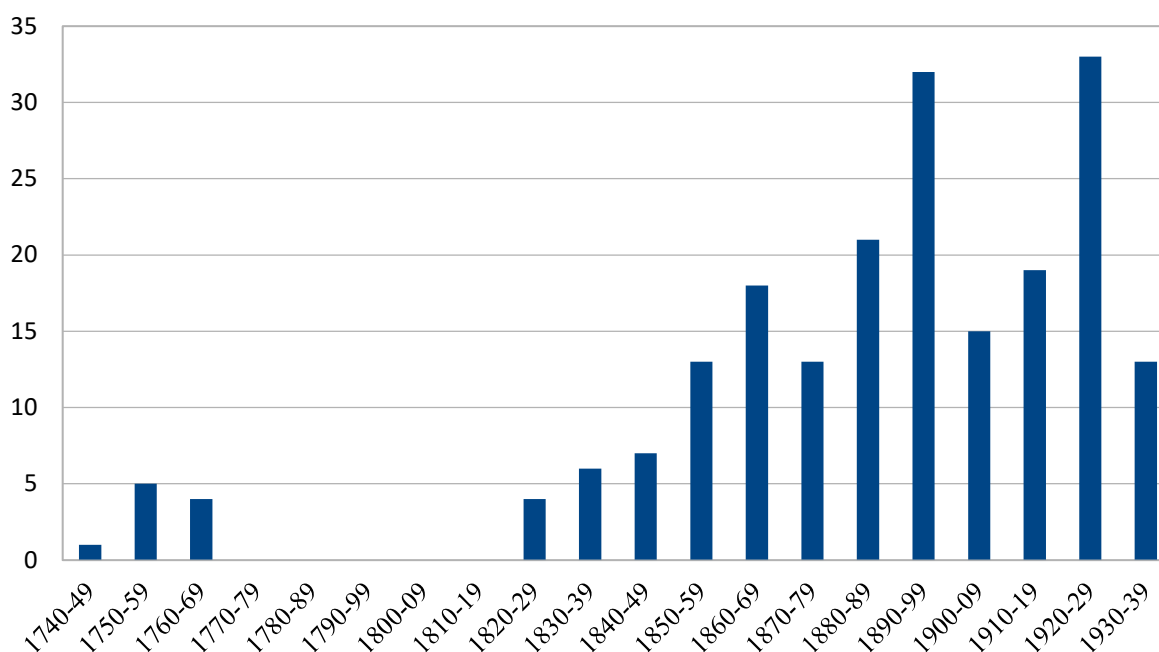
Den høge toppen rundt 1750 reflekterer at det generelt var ein låg bokproduksjon på 1700-talet, slik at det skulle lite til for å bli ein merkbar del av dei totale utgjevingane. Den langsiktige trenden figur 5.2 viser for tida etter 1820, er at den samiske bokutgjevinga ligg på eit stabilt nivå på mellom 6 % og 8 %, med ein topp rundt 1860, og med ein lågare periode frå starten av 1900-talet og fram til og med 1960-talet, der tala ligg på rundt 2 % av den totale bokproduksjonen.

5.2.1 Perioden før Bergsland-Ruong-rettskrivinga

Samisk publikasjonshistorie går attende til ei tid då stat og kyrkje var to sider av same sak, og då kyrkja både gav det ideologiske grunnlaget for statsdanninga og stod for kristendomsopplæringa. Figur 5.3 viser nordsamiske bokutgjevingar til perioden fram til 2. verdskrigen. For tida før 1814 inkluderer tabellen bøker som var publisert i Danmark.⁸⁴

⁸⁴ Utgjevingar i Sverige i løpet av unionstida 1814–1905 er ikkje med i dei digitaliserte samlingane i Nasjonalbiblioteket.

Figur 5.3 Bokutgjevingar på nordsamisk i Noreg, etter tiår, 1740–1939

Kjelde: Oria

Dei aller første bokutgjevingane, rundt 1750, fell saman med aukande misjonsverksemd i Danmark-Noreg. Presteutdanninga Seminarium Lapponicum Fridericianum i Trondheim vart starta opp att i 1752, og det er leiaren for seminaret, Knud Leem, som står for dei samiske publikasjonane i desse tiåra. Etter at Leem døydde i 1774, vart seminaret lagt ned, og misjonsarbeidet vart utført på norsk og ikkje på samisk. Resultatet vart fem tiår utan publikasjonar på samisk i Noreg. Ei framstilling av språkpolitikken for samisk i dei første 150 åra med samisk bokproduksjon, som mykje godt forklarar det tause halve hundreåret, er Qvigstad (1899).

Den første publikasjonen på samisk i den nye norske staten kjem allereie i 1821, med ei utgjeving av presten Christian Weldingh (*Muttom laulagak majt Ibmeli Gudnen ja Samijdi Baijas-Rakadussan*), dei neste titlane er nyutgjevingar av Leem sine tekstar. I 1832 kjem den danske lingvisten Rasmus Rask med ein lingvistisk reanalyse av Leems grammatikk, og eit framlegg til ein ny ortografi for nordsamisk. Presten Nils V. Stockfleth blir inspirert av Rask og gjev ut ein grammatikk (1840) og sju andre titlar i tida 1837–57.

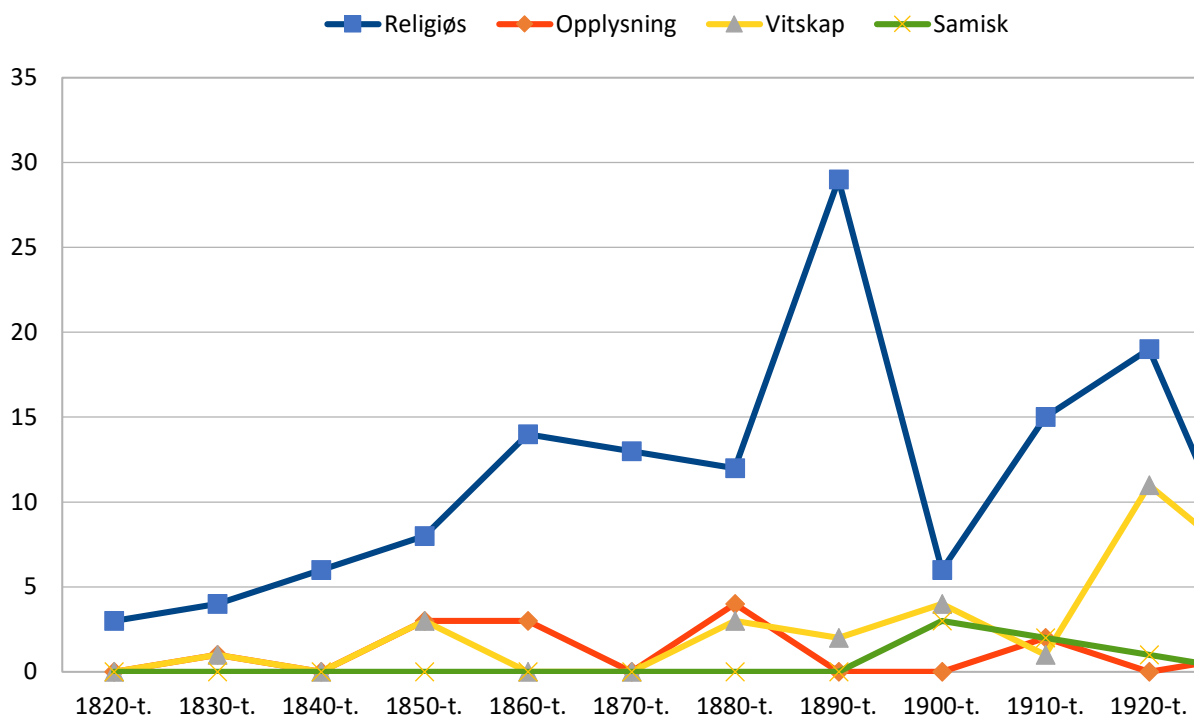
1852 er året for Kautokeino-opprøret, og det auka talet på utgjevingar for tiåra 1850–69 som går fram av figur 5.3, kan ein sjå som ein reaksjon på opprøret. Kyrkja publiserer liturgisk og annan religiøs litteratur og gjev konfirmasjonsundervisning på nordsamisk. Forfattaren som får flest publikasjonar på samisk i desse to tiåra, er Martin Luther, med omsette salmar, preiker, liturgi og katekisme, deretter kjem språkforskaren Jens A. Friis, med to salmebøker, ei lesebok, ei etnografisk eventyrsamling og ein grammatikk.

Med unntak av 1870- og 1880-talet stig talet på religiøse utgjevingar gjennom heile hundreåret, og på 1870-talet er alle samiske utgjevingar religiøse. 1890-talet ser ein ny auke, 29 av 31

utgjevingar er religiøs litteratur, dette er også tiåret på 1800-talet med størst bokproduksjon på samisk. Hundreåret toppar seg med utgjevinga av heile Bibelen på nordsamisk i 1896.

Figur 5.4 gjev eit oversyn over perioden frå 1820-talet til andre verdskrigen. Kategorien «Opplysning» inneheld både skolebøker og folkeopplysning, og kategorien «Samisk» er litteratur skriven for og av samar, anten skjønnlitteratur eller politisk litteratur.

Figur 5.4 Samiske publikasjonar i perioden 1820–1939, etter sjanger

Kjelde: Oria. Sjangerklassifisering: Trond Trosterud.

Tida frå 1884 til 1905 er i norsk politikk prega av arbeidet for norsk sjølvstende frå unionen med Sverige, og frå og med 1890-talet får dette også konsekvensar for den samiske bokproduksjonen. Styresmaktene i det nye, parlamentariske Noreg legg vekt på ei språkleg og kulturell konsolidering. Bruken av nordsamisk som undervisningsspråk blir motarbeidd, til skilnad frå kyrkja, som framleis prioriterer kristendomsundervisning på samisk.⁸⁵ I dei første par tiåra av 1900-talet blir det ført ein aktiv politikk frå samane si side. Frå og med 1904 kjem den samiske avisa *Sagai Muittalægje* ut. Organisert samisk interessearbeid ser dagens lys og toppar seg med det første samiske landsmøtet i Trondheim i 1917. I ein kvantitativ analyse av bokproduksjonen er dette politiske omslaget lite synleg. Til saman kjem det ikkje ut meir enn fem ikkje-religiøse titlar på heile 1910-talet. Ser vi på bøker gjevne ut av samar på samisk, står vi likevel framfor eit tidsskifte: Dei tre første bøkene som originalt var skrivne på samisk, kom ut dette tiåret. Johan Turi si bok *Muitalus samid birra* = En bog om lappernes liv kom ut i

⁸⁵ Qvigstad si tospråklege ABC-bok frå 1885 var ei stor pedagogisk nyvinning samanlikna med Friis si ABC-bok frå 1863. Bortsett frå eit nyoptrykk av Qvigstad si bok i 1914 kjem det ikkje ut skolebøker på samisk før Margarethe Wiig si ABC i 1951. Wexelsenplakaten av 1898 slo fast at samisk og kvensk skulle «ikke Bruges i videre udstrækning, end forholdene gjør uomgjængelig fornødent». Ei god framstilling av samisk politikk, inkludert både intensiveringa av fornorskingspolitikken på 1890-talet og den politiske striden som førte til nederlag for den samiske reisinga rundt slutten av 1910-talet, er gjeven av Zachariassen 2012.

Stockholm i 1910. Den første samiske romanen *Bæivve-alggo* («Daggry») vart skriven av lærar og redaktør Anders Larsen i 1912. I 1914 gav Pedar Jalvi ut dikt- og novellesamlinga *Muottačalmi* («Snøfnugg»). Både Larsen og Jalvi gjev ut bøkene sine for eigen kostnad.⁸⁶ Ingen av desse utgjevingane blir fanga opp av Nasjonalbiblioteket, heller ikkje den einaste av dei som kjem ut i Noreg (Larsen si bok), og berre ei (Turi si bok) er registrert i Oria. I Noreg skulle det etter Larsen si bok gå over seksti år før det kom ei ny bokutgjeving skriven av samar på samisk, antologien (og første bandet i skriftserien) *Čállagat* («Skriftstykke») frå 1973, redigert av Per Ivar Turi.

Publikasjonane av og for samar utgjer dermed ein liten, men merkbar del av dei samiskspråklege publikasjonane dei første tiåra av 1900-talet, og er ein effekt dels av konfirmasjonsundervisninga den nordsamiske kyrkja hadde stått for i tiåra før, og dels av den gryande arbeidarrørsla (Zachariassen 2012). Som stortingsdebatten om eit nytt professorat i samisk etter Friis i 1897 viser, er det usemje om samepolitikken i alle partia, men det er eit klårt fleirtal på Stortinget som står attom fornorskingspolitikken.⁸⁷ Zachariassen drøftar utviklinga i tiåra etter hundreårsskiftet og viser at Isak Saba og Anders Larsen først får støtte for den prosamiske politikken sin i Arbeidarpartiet, men etter kvart vinn den assimileriske politikken dei andre partia står for, fram også i Arbeidarpartiet. Publikasjonsverksemda i perioden stør opp om Zachariassen sin analyse: *Sagai Muittalægje* går inn, det kjem ikkje fleire publikasjonar skrivne av samar dei siste tiåra før krigen, og på 30-talet går til og med talet på religiøse publikasjonar ned. Med unntak for dei tause tiåra etter *Seminarium Lapponicum* er det ingen periode der publikasjonar på samisk utgjer så liten del av publikasjonsverksemda i Noreg som første halvta av 1900-talet, sjå figur 5.2.

Den neste toppen for bokutgjevingar kjem på 1920-talet. Sjølv om det framleis er flest religiøse utgjevingar, har tiåret eit stort innslag av vitskapleg produksjon. Det er likevel eit samband mellom den vitskapelege og den religiøse verksemda: Konrad Nielsens store grammatikk og lærebok hadde i praksis prestane i Troms og Finnmark som si primære målgruppe. Ut over dette får desse utgjevingane ikkje store konsekvensar for det nordsamiske språksamfunnet (men sjå avsnitt 5.2.3. for ei vurdering av nyutgjevinga av Nielsen sine verk i 1979).

For perioden før Bergsland-Ruong-rettskrivinga sett under eitt kan ein sjå auken i religiøs litteratur etter 1850 som ein reaksjon på Kautokeino-opprøret i 1852. Den store toppen på 1890-talet, tiåret for utgjevinga av Bibelen, er også det siste tiåret der kyrkje og stat har motsett språkpolitikk.⁸⁸ Etter dette går talet på utgjevingar sterkt nedover i resten av perioden. Berre 1920-talet, då ein stor del av utgjevingane er vitskapleg litteratur, har like mange publikasjonar på samisk som 1890-talet.

⁸⁶ For opplysningar om Jalvi, sjå Anttonen og Hirvonen 2017 s. 5ff, og for Larsen, sjå Gustavsen 2012.

⁸⁷ Jf. *Stortingstidende indeholdende sex og firtiende ordentlige Storthings Forhandlinger*. 1897 s. 85ff.

⁸⁸ Sjø likevel Hidle og Otterbech 1917 for ein eksplisitt protest mot fornorskingspolitikken frå kyrkja si side. Delar av denne boka vart også omsett til samisk og fungerte dermed som del av den samiske offentlegheita i samtida.

5.2.2 Perioden med Bergsland-Ruong-rettskriving (1947–78)

Andre verdenskrigen inneber eit skifte i den offisielle politikken andsynes nordsamisk. Både offentlege dokument og framstillingar av sentrale aktørar i samtida ser på andre verdenskrigen som det store vasskiljet i norsk samepolitikk. Denne nye samepolitikken vart streka opp i eit møte i Tromsø 29. august 1947, som ifølgje innleiinga til referatet var eit «rådleggingsmøte for drøfting av tiltak med sikte på å gi de samiske minoriteter i Norge og Sverige en hensiktsmessig opplæring og skoleutdanning, så de både kan bevare sitt kulturelle særpreg og samtidig bli fullverdige lemmer av det folkesamfunn de tilhører». Ekspedisjonssjef Einar Boyesen i Kyrkje- og undervisningsdepartementet tok initiativ til møtet, der m.a. Knut Bergsland og Israel Ruong, Per Fokstad, Margarethe Wiig og skoledirektørane i Nordland, Troms og Finnmark møtte. Boyesen grunn gav skiftet i politikk med at samane ikkje hadde gått inn i NS under krigen, og dermed fortente ein meir positiv politikk frå staten si side.⁸⁹ Ei meir sannsynleg forklaring, om enn ikkje like flatterande for dei norske styresmaktene, er at nazismen hadde diskreditert rasismen som ideologi. Ein stor del av argumentasjonen for fornorskingspolitikken før andre verdenskrigen var rasistisk,⁹⁰ og ein slik argumentasjon var i tida etter konsentrasjonsleirane ikkje lenger mogleg frå norske styresmakter si side.⁹¹

For å setje i verk den nye politikken gjekk Kyrkje- og undervisningsdepartementet aktivt inn og la til rette for ei felles samisk rettskriving for Noreg og Sverige, den såkalla Bergsland-Ruong-rettskrivinga (jf. Bergsland 1951, som går gjennom utarbeidinga av rettskrivinga i 1947 månad for månad). Hanne Gram Simensen skildrar hendinga slik i biografien over Knut Bergsland i Norsk biografisk leksikon: «Etter krigen ble norsk samepolitikk endret, og det ble tillatt å bruke samisk i skoleverket.»⁹²

Også tilrådinga frå den viktige *Samordningsnemnda for skoleverket* (Samordningsnemnda for skoleverket 1948), der Boyesen var leiar, inneheldt formuleringa «Skal samane få full nytte og personleg utvikling av skolegangen, må dei få høvelege lærebøker på morsmålet». Samordningsnemnda rekna opp lesebøker, lærebøker i religion, naturkunnskap, soge og heimstadiar, som alle burde bli laga som tospråklege lærebøker. Nemnda gjekk elles inn for, i samsvar med innstillinga til Israel Ruong (som ligg med som vedlegg til tilrådinga) at Bergsland-Ruong-rettskrivinga skulle brukast for alle samar i Noreg og Sverige, dvs. for talarar av både nord-, lule-, pite-, ume- og sørsamisk. Den same positive politikken blir vidareført både

⁸⁹ Han seier: «Det er kanskje nettopp samenes reaksjon overfor okkupasjonsmakten og N.S. som i vesentlig grad hadde vekket myndighetene til forståelse av at samenes rettigheter som minoritet i det norske fellesskap har vært sørgelig forsømt. Det var fra N.S.-hold under krigen gjort store anstrengelser for å lokke samene med på 'nyordningen', men forgjeves. Dette faktum viste verdifulle egenskaper hos denne lille folkestammen, og det forplikter oss og appellerer til vår ansvarskjensle.»

⁹⁰ Eit tilfeldig døme er når skoledirektør Chr. Brygffjeld i brev til Kyrkje- og undervisningsdepartementet av 29. juni 1923 argumenterer for at samane *som rase* ikkje er i stand til å halde ved like sitt eige språk (Brygffjeld 1923).

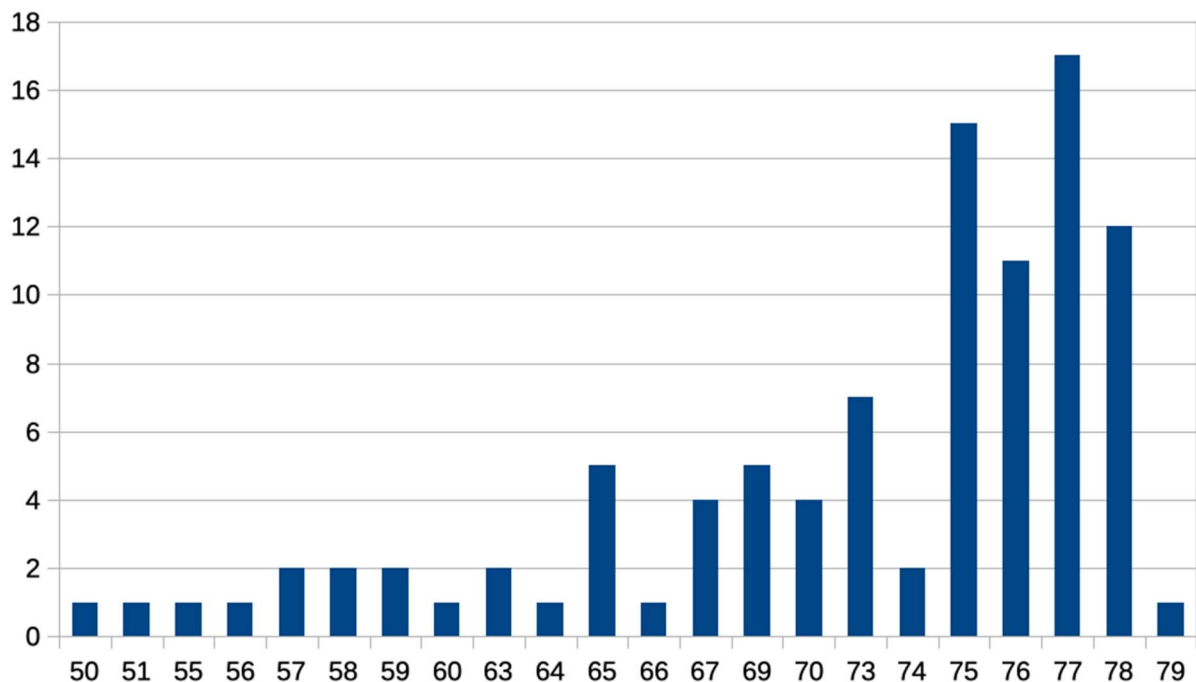
⁹¹ Den gamle tenkemåten var likevel ikkje lenger unna enn at skoledirektøren i Finnmark, Lyder Aarseth, på same møte i 1947 framheva at «I det hele er samene et verdifullt element i det norske folkesamfunn. De er mere oppvakte og intelligente og viser større åndelig plastisitet enn f.eks. kvenene.»

⁹² Sitat frå Simonsen 2009. Hanne Gram Simensen oppgjev 22.5.2020 at ho hadde fleire samtalar med Knut Bergsland om dette temaet, og at skildringa hennar av skifte av politikk også var Bergsland sitt syn på saka.

i Stortingsmelding 9 frå 1954, som mellom anna slår fast at «[s]amiske lærebøker bør utgis», i Samekomiteen av 1956 og i Stortingsmelding 21 frå 1962/63 (jf. Aarseth 2006 s. 25, 35ff, 56ff).

Går vi frå desse politiske formuleringane til dei faktiske publikasjonstala, ser vi eit heilt anna bilete. Figur 5.5 viser utgjevingane år for år, for dei åra Bergsland-Ruong-rettskrivinga var gjeldande.⁹³ Som vist i figur 5.5 får den nye politikken etter krigen berre marginale utslag i bokutgjevingane dei første tiåra. Gjennomgangen av bøkene og dei sjangrane dei representerte i Bergsland-Ruong-perioden, viser at den nye språkpolitikken ikkje blir sett ut i livet. Bokutgjevingsprosenten var framleis liten, relativt sett (jf. figur 5.2). Det kjem heller ikkje ut ein einaste roman på samisk i Noreg i løpet av denne perioden. Dei første publikasjonane som blir skrivne av samar på samisk i Noreg etter 1912, kjem med skriftserien *Čállagat* frå og med 1973. Dei er publisert med norsk skrivemaskin og diakritiske teikn (teikn for å markere samiske bokstavar) ført på med tusj, og gjevne ut med støtte frå Norsk kulturråd, som frå og med opprettinga i 1965 gjorde det mogleg å gje ut bøker utan at ein var kommersielt sjølvfinansiert eller støtta direkte av staten.

Figur 5.5 Bokutgjevingar på nordsamisk i Noreg, Bergsland-Ruong-perioden (1947–1978)

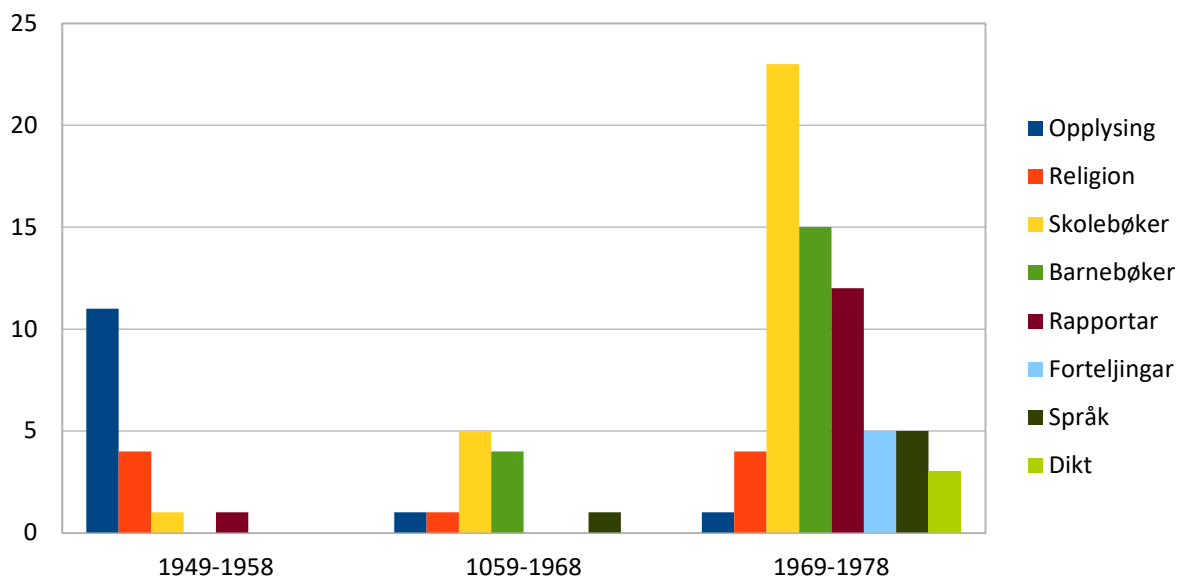

Kjelde: Nasjonalbiblioteket

Utviklinga i språkpolitikken kjem klårare fram viss vi deler opp utgjevingane etter sjanger, som i figur 5.6. Perioden er delt opp i tre tiårsperiodar til og med det siste året for rettskrivinga (1978).

⁹³ Ei einaste bok, omsetjinga *Jás buot muorat sæmmal'ag'ažat* av Jan-Magnus Bruheim, utgjeven av Noregs Boklag, kom ut på Bergsland-Ruong-rettskrivinga etter at ho vart avløyst av 1979-rettskrivinga. Elles var skiftet i rettskriving konsekvent gjennomført ved årsskiftet 1978–79.

Figur 5.6 Bøker i Bergsland-Ruong-perioden, etter sjanger

Kjelde: Nasjonalbiblioteket. Sjangerklassifisering: Trond Trosterud

Figur 5.6 viser stor skilnad i utgjevingsprofilen frå tiår til tiår. I den første tiårsperioden er det opplysingsskrift som dominerer: pamflettar om tran, om alkohol, og om vedlikehald av hus. Den nest største gruppa er religiøs litteratur. Den boka som får æra av å vere den første til å komme ut med ny rettskriving, er biskop Johan Lunde si samling av preiketekstar for barn. Den eine læreboka som blir gjeven ut i tiårsperioden, Margarethe Wiig sin ABC frå 1951, blir rett nok finansiert av Kyrkje- og undervisningsdepartementet, men prosjektet med å lage ei ABC-bok på samisk som speglar kvardagen til samiske barn, var noko Wiig tok til å arbeide med allerede på 1920-talet, i ei tid då boka var stikk i strid med den rådande politikken. Sjølv om departementet etter krigen betalte trykkekostnadene for boka,⁹⁴ var det likevel Wiig som måtte drive gjennom arbeidet med å få henne utgjeven (jf. Nystad og Lund 2009 for ei grundig framstilling av prosessen med å få gjeve ut boka).

Også det andre tiåret i Bergsland-Ruong-perioden inneheld få utgjevingar. Her er lærebøker og barnebøker gruppene med flest bøker, fem og fire bøker. Dei viktigaste lærebøkene er Inez Boon sine bøker om *Lás'se* og *Mát'te*. Det siste tiåret av Bergsland-Ruong-rettskrivinga er prega av læremiddelutgjeving. Den nest største gruppa er barnebøker, i hovudsak omsett litteratur. Den samepolitiske rørsla som voks fram på 1970-talet, er synleg i statistikken med tolv rapportar, dei fleste frå det nyoppretta *Sámi Institut'ta*, og i skriftserien *Čállagat*, som primært inneheldt munnlege forteljingar. Det er verdt å merke seg at det i heile Bergsland-Ruong-perioden ikkje kjem ut ein einaste roman på samisk. Inez Boon sine lesebøker frå 1967–69 var berekna på tida fram til jul i andre klasse, men elevane måtte deretter vente i åtte år, til 1975–77, før dei kunne få lese- og arbeidsbøker for resten av grunnskolen. Som ventetida viser, er kontrasten mellom behovet til elevane og utgjevingstakta slåande.

⁹⁴ Kvitteringar for ulike kostnader og kopi av ein ekstensiv korrespondanse med ulike forlag om utgjeving av boka er dokumentert i Kyrkje- og undervisningsdepartementet sitt arkiv frå åra før 1951.

Også lærebøker kjem det berre ei handfull av på samisk før 1970, og ingen av dei er resultat av ein planmessig politikk for å følgje opp til dømes føringane frå innstillinga til Samordningsnemnda for skoleverket. Margarethe Wiig si ABC, som vart gjeven ut i 1951, hadde vore under arbeid sidan 1920-talet, og var i høg grad eit privat initiativ frå ei viljesterk dame som stod i sterk opposisjon til språkpolitikken frå før krigen, og som i kraft av posisjonen sin i samfunnet (mannen hennar var biskop i Hålogaland) var i stand til å argumentere for læreboka si. Dei neste lærebøkene, Inez Boon sitt læreverk *Lás'se ja Mát'te*, hadde rett nok eit forord underteikna av Folkeskolerådet, men ifølgje forfattaren kom bøkene i stand på følgjande måte:

Det var vel en ren tilfeldighet at daværende skoleinspektør Lydolf Lind Meløy kom over en artikkel om tospråklig undervisning i frisisktalende områder (Friesland) i Nederland, samtidig som han hadde en nederlender i lærerstaben sin. Men det var nå i hvert fall dette sammentreffet som gjorde at jeg i desember 1963 drog på studietur til Friesland og spurte meg selv om de frisiske tospråklige skoler, og de erfaringene man der hadde samlet, kunne nyttiggjøres i de samisktalende distriktene (Boon 2005).

Ingen av lærebøkene i samisk før 1970-talet var med andre ord resultat av eit planmessig arbeid frå norske skolestyresmakter. Dei første *Lás'se ja Mát'te*-bøkene kom ut i 1967 og var laga for tida fram til jul i 2. klasse, men for å få lærebok for 3. klasse måtte elevane vente i åtte år.

Lærebøkene for neste klassetrinn, Hatle og Jernsletten sine bøker *Ginna*, *Gal'ka*, *Bor'ta*, *Snår'ra* (1975–1977), hadde som dei første samiske lærebøkene ein samisk lærar som forfattar. Desse bøkene var ei logisk oppfølging av Mønsterplan for grunnskolen 1974, som set følgjande læringsmål for faget *Samisk m/skriftforming*: «Undervisninga i samisk skal ta sikte på å utvikle evna hos elevane til å bruke morsmålet sitt i tale og skrift» (Mønsterplan 1974, s. 116). Læreplanen for faget *Samisk m/skriftforming* går over 12 tospalta sider og inneheld detaljerte delmål for lesing og skriving gjennom heile den niårige grunnskolen. Dette var altså planen for eit fag som då planen vart utarbeidd, berre hadde lesebøker for dei første 1 1/2 åra. Mønsterplanen var også den første læreplanen som nemner samiskfaget; verken *Normalplanane for folkeskulen* (1947, 1954, 1964) eller 1960- eller 1963-utgåva av *Læreplan for forsøk med 9-årig skole* nemner samisk i det heile. Sjølv om dei sentrale aktørane i samtida opplevde det som om fornorskingspolitikken var over allereie i 1945, og sjølv om stortingsmeldingane i 1954 og 1962/63 gjekk inn for at samiske elevar skulle ha tilgang til lærebøker på samisk, var det altså først i 1974 samiskfaget kom inn i Mønsterplanen. Då faget endeleg kom inn der, fekk det straks effekt: Allereie året etter kom dei første lærebøkene som ikkje var utslag av private eller tilfeldige initiativ.

Spørsmålet er så kva det var som var opphavet til denne 30-årige forseinkinga. Ei mogleg forklaring blir fremja av Larsen 2012: Ho hevdar at styresmaktene hadde ein ny samepolitikk i tida etter andre verdskrigen, men at han vart stogga av motstand i dei samiske kommunane.⁹⁵

⁹⁵For eit oversyn over denne motstanden, sjå særleg Larsen 2012, s. 50f, 79ff, sjå også Aarseth 2006, s. 26ff, 40f.

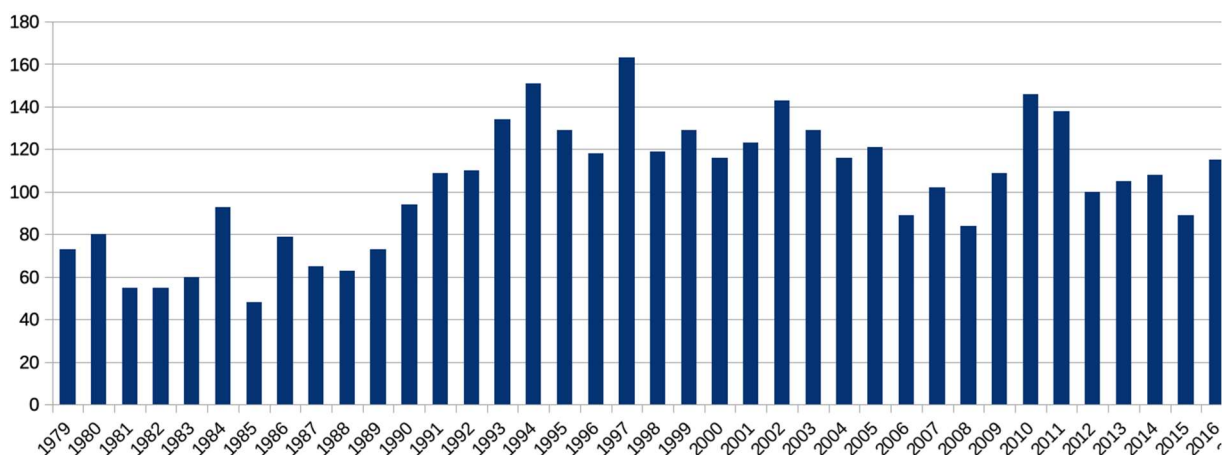
Ein alternativ analyse av desse åra gjev Bjørklund 2011, som ser motstanden mot den nye samepolitikken i Karasjok rundt 1960 som ein del av den lokale politiske striden mellom Ap og dei borgarlege partia. Han ser også måten den nye samepolitikken vart gjennomført, som ein politikk for sosial likskap, der kulturell likskap vart sett som ein føresetnaden for den sosiale likskapen (Bjørklund 2011 s. 195ff).

Det er i alle fall klart at den «nye samepolitikken» som vart introdusert implisitt med opprettinga av Bergsland-Ruong-rettskrivinga og eksplisitt med Samordningsnemnda og seinare Samekomitéen av 1956, ikkje vart følgt opp med ein konkret politikk før på midten av 1970-talet.

5.2.3 Perioden med den noverande rettskrivinga

Figur 5.7 viser bokproduksjonen i perioden etter innføringa av den nye rettskrivinga i 1979.

Figur 5.7 Bokutgjeingar på nordsamisk i Noreg i perioden etter innføringa av den noverande rettskrivinga

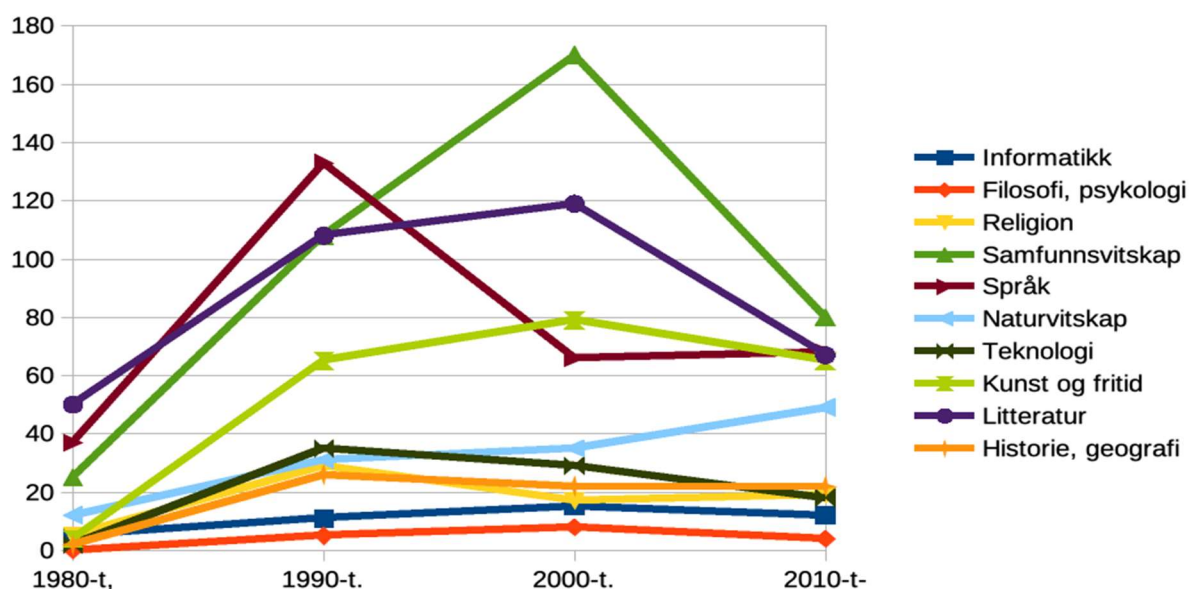
Kjelde: Oria.

Figur 5.7 viser eit taktskifte i publiseringa i åra rundt innføringa av ny ortografi. Deretter held utgjevingstakta seg jamn det neste tiåret og fordoblar seg så fram til 1994. Deretter held ho seg jamn, med ein nedgang mot slutten av perioden (denne nedgangen kan vere eit resultat av at ikkje alle utgjeingar er digitalisert og registrert hos Nasjonalbiblioteket enno). Nesten halvparten av utgjevingane i 1979, 32 bøker, er skolebøker. Dette er meir enn under heile perioden med Bergsland-Ruong-rettskrivinga. Rett nok er brorparten av dei ganske små matematikkbøker, og det er tydeleg at forlaga har venta på den nye ortografien, men dei representerer likevel ein heilt ny skolepolitikk, der læremiddel på samisk blir noko meir enn leseboka og bibelhistoria. Også Hatle og Jernsletten sine bøker kjem snart i nye opplag med ny ortografi. Med samisk som fag på læreplanen må det norske skoleverket no for første gong sørge for at det til kvar tid er lærebøker som oppfyller krava i læreplanen. I tillegg blir Konrad Nielsen si lærebok og ordbok, til saman åtte band, gjevne ut på nytt i 1979, i faksimile. Sjølv om bøkene ikkje er i samsvar med den nye rettskrivinga, er utgjevinga av dei i samsvar med

den nye språkpolitikken: For første gong på snart hundre år trengst det verkeleg ein grammatikk og ei ordbok som tar språket alvorleg.

Fort aukar bokproduksjonen likevel ikkje. Etter å ha auka frå under 10 til over 50 publikasjonar i året frå og med byrjinga av 1970-talet held talet på årlege publikasjonar seg konstant i nesten 20 år, før det blir dobla, til det nivået det har halde sidan. Denne siste oppgangen fell saman i tid med ei institusjonalisering av den nye samepolitikken, med opprettinga av Sametinget i 1989 og innføringa av dei første fem kommunane i det samiske forvaltningsområdet i 1990. Også her blir med andre ord ytre politiske endringar reflektert direkte i publiseringstatistikken. I løpet av denne siste perioden kjem det samiske utgjevingar innanfor alle sjangrar, først lærebøker, deretter skjønnlitteratur og til slutt meir faglitteratur. Figur 5.8 viser bokutgjevingane fordelt på sjanger.

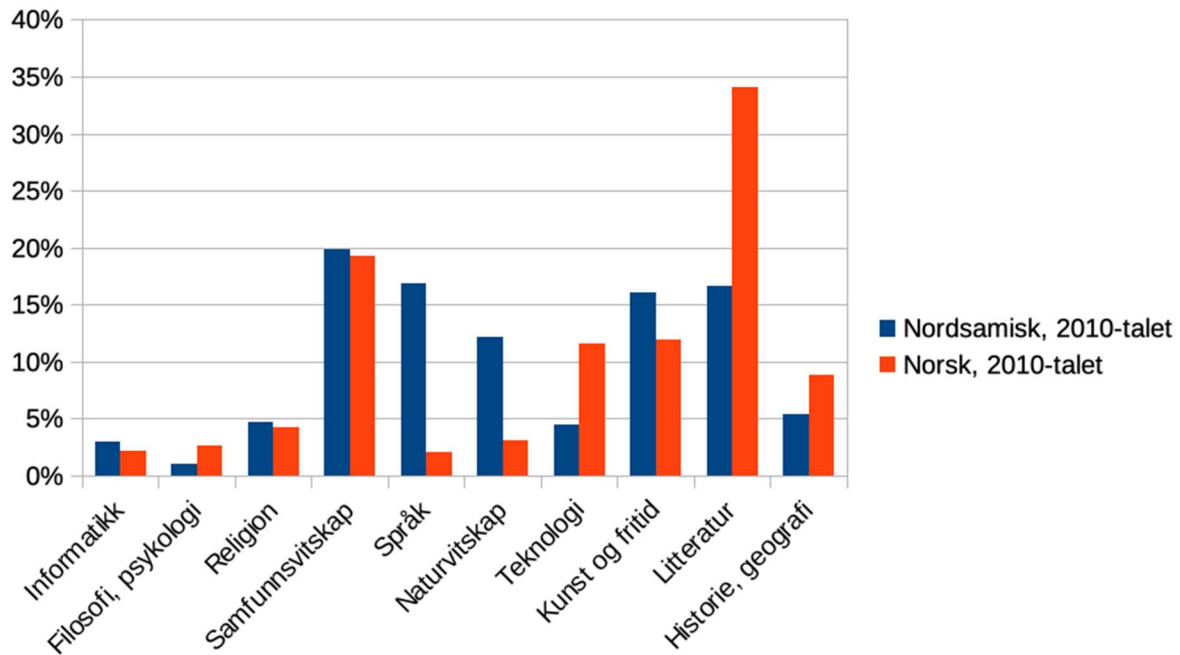
Figur 5.8 Bokutgjevingar etter sjanger i perioden etter innføringa av den nye rettskrivinga, 1980–2019

Kjelde og sjangerinndeling: Nasjonalbiblioteket

Som figur 5.8 viser, blir det no publisert bøker innanfor fleire sjangrar enn før. Visse skilnader er det likevel mellom publikasjonar på nordsamisk og publikasjonar generelt, som vist i figur 5.9.

Figur 5.9 Relativ fordeling av publikasjonar etter sjanger, nordsamisk og norsk

Kjelde: Nasjonalbiblioteket. N=404 (nordsamisk), N=70959 (norsk)

Den nordsamiske og den norske sjangermessige utgjevsprofilen i Nasjonalbiblioteket sin base på 2010-talet er svært like, med eit par unntak: For nordsamisk er det relativt sett ti gonger så mange utgjevingar om språk og naturvitenskap som det er for norsk, og for norsk er det meir enn dobbelt så mange utgjevingar innanfor teknologi og skjønnlitteratur. Bortsett frå det er den relative fordelinga for dei to språksamfunna mykje godt dei same. Det som ikkje kjem fram i Nasjonalbiblioteket si sjangerinndeling, er at 30 % av dei nordsamiske bøkene på 2010-talet er skolebøker. Mest dominerer skolebøkene i kategoriene *naturvitenskap* og *språk*, der dei utgjør høvesvis 76 % og 68 % av utgjevingane.⁹⁶ Den tilsvarande prosenten for norsk (målt berre for 2010) er 37 % og 30 %. At skolebøker utgjør ein større prosent på nordsamisk, er naturleg. Kvar skoleelev treng like mange skolebøker uavhengig av kor mange talarar språket har. Med rundt rekna ti skolefag og tre–fire bøker per fag over tolv skoleår trengst det langt fleire enn dei rundt 120 lærebøkene som kom ut på nordsamisk på 2010-talet.

Figur 5.9 viser elles at den religiøse dominansen frå tidlegare tiår er fullstendig forsvunnen; bøker om religion på nordsamisk utgjør omtrent like mykje som for norsk, relativt sett (5 % og 4 %). Satsinga på skolebøker for nordsamisk gjev seg utslag i ein relativt sett lågare prosent skjønnlitteratur («Litteratur» i figur 5.8 og 5.9) for nordsamisk, 17 % mot 34 % for norsk.

⁹⁶ Basert på ein manuell gjennomgang av bøkene på 2010-talet fordeler skolebøkene seg slik: informatikk 0 %, filosofi, psykologi 75 %, religion 42 %, samfunnsvitenskap 16 %, språk 68 %, naturvitenskap 76 %, teknologi 17 %, kunst og fritid 3 %, litteratur 0 %, historie, geografi 32 %. Med «lærebok» meiner eg «bok som er skriven som pensumbok for eit skolefag» (uansett skoleslag).

5.3 Det materielle grunnlaget for samisk bokproduksjon

Nordsamisk har rundt 20 000 talarar (jf. Eberhard mfl. 2020), og i nesten heile perioden med samisk bokproduksjon har få eller i lange periodar ingen samiskspråklege lært å lese eller skrive på morsmålet sitt. Dette inneber at det kommersielle potensialet for samiskspråklege utgjevingar manglar, bøkene treng finansiering ut over salsinntektene for å komme ut. Som vi har sett, var den alt dominerande delen av samiskspråklege utgjevingar fram til andre verdskrigen religiøse. Dei vart gjevne ut av kristne forlag som til dømes *Norges Finnemisjons-selskap* og *Selskapet til kristelige andagtsbøkers utgivelse*. Den eine skjønnlitterære boka på samisk som vart gjeven ut i Noreg før 1970-talet, *Bæivve-Alggo*, gav forfatternen ut på eigen kostnad. Det økonomiske grunnlaget for den store auken i bokproduksjonen frå og med 1970-talet (jf. figur 5.1) kom av to politiske tiltak: For det første auka skolebokproduksjonen ved at nordsamisk kom inn i Mønsterplanen, slik at staten måtte finansiere utgjevinga av skolebøker på samisk. For det andre tok det til å komme skjønnlitterære utgjevingar, ved at det i 1971 vart oppretta ein komité for samisk litteratur under Karasjok bibliotek, finansiert av Norsk kulturråd. Čállagat-skriftseria (jf. avsnitt 2.3 ovanfor) var eit direkte resultat av dette. Norsk kulturråd løyvde 90 000 kr i året i 1971, gradvis auka til 651 000 kr for 1986, og innførte ei innkjøpsordning for samisk litteratur, kombinert med stipend for samiske forfattarar (NOU 1987: 34, s. 58).

Ei anna viktig endring i vilkåra for samisk bokproduksjon skjedde i denne siste perioden: opprettinga av eigne samiske forlag, med forlagsredaktørar som la vekt på redigering og utgjeving av bøker på samisk. Forlaget *Jár'galæd'dji* gav ut bøker frå og med 1976, etter kvart kom også *DAT* (1985), *Girjegiisá* (1987), *Davvi Girji* (1990), *Iđut* (1991) og *ČálliidLágadus* (1999) til. Kombinasjonen av læreplanar, forlag og støtte til forfattarar og publisering var dei faktorane som måtte vere til stades før vi fekk den auken i bokutgjevingane vi ser i perioden 1990–94 (jf. figur 5.7).

Overgangen frå to til ei rettskriving for nordsamisk frå og med 1979 fekk også konsekvensar for bokproduksjonen. Nordsamisk vart eit skriftspråk som sameina talarane over ei majoritets-språkgrense, noko som også var eit sentralt argument for rettskrivingsreforma (jf. Magga 1994). Den viktigaste effekten av at alle nordsamar no hadde same skriftspråk, var at forfattarar frå finsk side fekk tilgang til støtteordningane den nye samepolitikken i Noreg førte med seg, og at dei samiske lesarane på norsk side fekk tilgang til ein mykje større litteratur. Bortimot halvparten av dei 50 skjønnlitterære verka som vart gjevne ut på 1980-talet i Noreg (figur 5.8), hadde forfattarar frå finsk side av grensa.

5.4 Konklusjon

Statistikken over bokproduksjon på samisk i Noreg endrar seg i brå kast opp gjennom hundreåra. Sjølv om nokre av svingingane før andre verdskrigen fell saman med meir eller mindre produktive periodar hos sentrale forskarar, er utgjevingstakta og utvalet politisk styrt gjennom

heile perioden, og publikasjonsstatistikken kan dermed gje eit viktig bidrag til å forstå politikken som til kvar tid har vore rådande.

Publikasjonstala før 1900-talet var styrt av dei vekslande prioriteringane til Kyrkja. Frå og med 1900-talet følgjer publikasjonstakta den til kvar tid rådande statlege samepolitikken. Ser vi bort frå religiøse og vitskaplege publikasjonar, kjem det i heile perioden 1890–1939 ut berre ti publikasjonar på nordsamisk (figur 4), halvparten av dei kjem på samisk initiativ. Mellom 1913 og rettskrivingsskiftet i 1979 kjem det heller ikkje ut ein einaste roman på samisk i Noreg. I åra frå 1950 fram til 1973 blir rett nok utgjevingstakta tredobla, men trass i klåre politiske styringsdokument frå 1948 og framover kjem det nesten ikkje ut skolebøker før i 1974, og dei få som kjem ut, gjer det som resultat av private initiativ og tilfeldigheter. Gjennomgangen av publikasjonsstatistikken for bøker på nordsamisk viser at det skulle ta ein generasjon frå den nye politikken vart formulert til han vart sett ut i live.

Overgangen til eitt nordsamisk skriftspråk i 1979 samlar det nordsamiske språksamfunnet, og den nye tilgangen på forfattarar frå finsk side bidrar sterkt til etableringa av ein samisk skjønnlitteratur. Frå og med 1990-talet blir bokproduksjonen dobla på ny. Auken kjem dels på grunn av at det blir meir utdanning med nordsamisk som undervisningsspråk, men dels fell det saman med at samisk blir konsolidert som administrativt språk.

Etter det reelle skiftet i språkpolitikken etter 1970 går den relative delen av samisk bokproduksjon frå 2 ‰ og attende til dei rundt 8 ‰ av den samla bokproduksjonen som det var i tida før den aktive fornorskingstida (jf. figur 2). Sjølv om til dømes talet på lokalhistoriske verk og debattbøker er avhengig av storleiken på språksamfunnet dei oppstår i, er det likevel ikkje slik at det er eit direkte samband mellom kor mange talarar eit språksamfunn har, og kor mange boktitlar dei treng. Skal det eksistere samiskspråklege samfunn i ei moderne tid, treng elevane lærebøker, lærarane lærarrettleiingar, ungdommen treng tekstar for dei nye tankane som sprenger seg fram i løpet av ungdomstida, på det språket det sprenger seg fram på. Alle aldersgruppene treng forfattarar for å uttrykke det som elles ikkje kan bli sagt, og språksamfunnet treng tekstar om sentrale tema som opptar det. Og skal tekstane ta dei opp med eit samisk perspektiv, må dei vere skrivne på samisk. For å komme så langt er det ikkje nok med ein bokproduksjon på åtte promille av det som kjem ut på norsk.

5.5 Tiltak

- Eit skoleverk der størstedelen av undervisninga er på nordsamisk og med nordsamiske læremiddel gjev no for første gong på hundre år ein generasjon samar som er meir heime i morsmålet sitt enn i norsk, også som skriftspråk. Dette bør få konsekvensar for den samiske bokproduksjonen.
- Satsinga på nordsamisk lærebokproduksjon dei siste tiåra må halde fram. Det trengst framleis nye titlar, og kontinuerlege læreplanrevisjonar krev også nye lærebøker.

- Lærebøker i historie, religion og samfunnsfag som originalt er skrivne på nordsamisk, har gjort det mogleg å gje undervisninga eit innhald som er relevant for dei samiske elevane. Når den sør- og lulesamiske skolen etter kvart blir styrkt, vil det vere naturleg å omsetje og tilpasse desse lærebøkene heller enn å omsetje tilsvarande lærebøker frå norsk.
- Å få eitt samla nordsamisk skriftspråk viste seg å vere ein styrke for den samiske skjønnlitteraturen. Dette samarbeidet bør halde fram. Sjølv om ulike læreplanar i dei ulike landa gjer det vanskeleg å bruke same lærebøker i fleire land, bør lærebokforfattarar og forlag i dei ulike landa i større grad dra nytte av kvarandre.
- Fleire sentrale tekster, som *Veien til førerkortet* og *Jegerprøveboka*, eksisterer ikkje på samisk. Slike publikasjonar trengst for å kunne få eit funksjonelt samiskspråkleg samfunn. Faglitteratur ut over pensumlitteratur for skoleverket er i det heile eit svakt punkt for den nordsamiske litteraturen.
- Attom den samiske skjønnlitteraturen står det framleis ganske få forfattarar. Å få fram fleire forfattarar krev tiltak som samiskspråkleg forfattarskole og målretta forfattarstipend.
- Samisk tekst er ein svært verdifull ressurs, og det bør vere gode rutinar for å gjere alle samiske publikasjonar tilgjengelege for språkteknologisk forskning og utvikling, til nytte for heile det samiske språksamfunnet.

5.6 Referansar

- Anttonen, Kaija, & Hirvonen, Vuokko (red.) (2017). Pedar Jalvi: Lumihitaleita ja pieniä pakinoita. Enare: Kieletär Inari.
- Bergsland, Knut (1951). Hvordan den nye samiske rettskrivingen ble til. Sámi ællin I (s. 28–50). Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjørklund, Ivar (2011). Påskeresolusjonen i 1960 – Karasjoks etnopolitiske oppgjør. *Heimen* 3 (s. 195–206).
- Boon, Inez (2005). Tospråklig undervisning – for barnets skyld / Guovttegielalaš oahpahuš – máná dihtii. I: *Samisk skolehistorie* 1. Henta frå <http://skuvla.info/skolehist/boon-n.htm>, <http://skuvla.info/skolehist/boon-s.htm>
- Boyesen, Einar (1956). Samenes skole- og utdannelsesspørsmål. *Sameliv – Same Ællin. Samisk Selskaps Årbok* 1956–1958.
- Brygfjeld, Chr. (1923). Brev til Kirke- og undervisningsdepartementet 29. juni 1923. Henta frå <http://skuvla.info/skolehist/brygfjeld-fhs-tn.htm>
- Eberhard, David M., Simons, Gary F. & Fennig, Charles D. (red.) (2020). *Ethnologue: Languages of the World. Twenty-third edition*. Dallas, Texas: SIL International. Henta frå <http://www.ethnologue.com>
- Forsøksrådet for skoleverket (1960). *Læreplan for forsøk med 9-årig skole*. Utgitt i kommisjon hos Aschehoug.
- Gustavsen, John (2012). Hvem var Anders Larsen? Nordlys, 3. mai 2012. Henta frå <https://www.nordlys.no/kronikk/hvem-var-anders-larsen/s/1-79-6042397>
- Hidle, Johannes, & Otterbech, Jens (red.) (1917). *Fornorskningen i Finmarken*. Kristiania: Lutherstiftelsens bokhandel.
- Kulturdepartementet (1987). *Samisk kultur og utdanning. De enkelte sektorer. Administrasjon*. NOU 1987: 34.
- Kyrkje- og undervisningsdepartementet (1974). *Mønsterplan for grunnskolen*. Oslo: Aschehoug. Henta frå http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007061901032

- Larsen, Camilla Bakken (2012). *Oppgjøret som forsvant? Norsk samepolitikk 1945–1963*. Tromsø: UiT. Henta frå <https://hdl.handle.net/10037/4296>
- Magga, Ole Henrik (1994). Hvordan den nyeste nordsamiske rettskrivingen ble til. *Festskrift til Ørnulv Vorren* (s. 269–281). Tromsø museum, Universitetet i Tromsø.
- Nystad, Kristine & Lund, Svein (2009). Samisk lærebokhistorie – glimt frå ei uskriven historie. I: Skjelbred/Aamotsbakken (red.): *Norsk lærebokhistorie II – En kultur- og danningshistorie*, Novus forlag 2009. Henta frå <http://skuvla.info/sambok-n.htm>
- Qvigstad, Just (1899). Uebersicht der geschichte der lappischen sprachforschung. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* XVI, 3 (s. 11–29).
- Samordningsnemnda for skoleverket (1948). Tilråding III om samiske skole- og opplysningsspørsmål. Oslo: Brødrene Tengs trykkeri.
- Simonsen, Hanne Gram (2009). Knut Bergsland. *Norsk biografisk leksikon*. Henta frå <https://nbl.snl.no>.
- Zachariassen, Ketil (2012). *Samiske nasjonale strategar. Samepolitikk og nasjonsbygging 1900–1940*. Isak Saba, Anders Larsen og Per Fokstad. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Aarseth, Bjørn (2006). *Norsk samepolitikk 1945–1990*. Oslo: Vett & viten.

6 Samiske tall – faste tabeller

Anders Sønstebo, seniorrådgiver, Statistisk sentralbyrå (SSB)

6.1 Innledning

I dette kapitlet presenteres en del sentrale tabeller som gir et bilde av situasjonen på viktige områder for samiske samfunnsforhold i Norge i dag. Dette er faste tabeller som vil gå igjen i hver utgave av publikasjonen, og som dermed vil gi innsikt i hvordan ulike forhold utvikler seg over tid. Kapitlet inneholder i denne utgaven 16 tabeller og fem figurer fordelt på sju fagområder som alle belyser viktige temaer innenfor det samiske samfunnet. I størst mulig grad er situasjonen i de samiske områdene sammenliknet med andre områder nord for Saltfjellet, og Norge som helhet. Statistikken er geografisk basert, og de samiske områdene er i denne sammenhengen definert som de kommuner og deler av kommuner som inngår i virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet (STN-området).

I denne utgaven har vi valgt å holde fast på gammel kommunestruktur, dvs. at 1.1.2020 er byttet ut med 31.12.2019 for noen av tabellene. Dette er gjort for å gjøre det lettere å sammenligne tallene over tid.

Det første temaet er befolkning, hvor det er lagt vekt på å vise hvordan folkemengden utvikler seg, og hvilke forhold som påvirker befolkningsutviklingen, dvs. antall fødte og døde, og innflytting og utflytting. Sammensetningen av befolkningen etter alder og kjønn vises, og situasjonen belyses på ulike geografiske nivåer, for STN-området, kommuner og landet som helhet.

Det andre temaet er utdanning. Statistikken gir tall for utdanningsnivå hvor STN-området sammenliknes med øvrige områder nord for Saltfjellet og hele Norge. Her vises også en tabell som belyser frafall i videregående skole.

Bruk av samiske språk i skole og barnehage er tredje tema. Her er det tre tabeller som gir informasjon om hvordan bruk av samiske språk utvikler seg, henholdsvis i barnehagen, grunnskolen og videregående skole.

Inntekt og sysselsetting er fjerde og femte tema og er belyst gjennom to tabeller, gjennomsnittlig inntekt og skatt for personer, og sysselsatte personer etter kjønn og næring. Sjette tema er næringsutvikling. Det er to næringstabeller, hvor en tabell viser bedrifter etter næringshovedområde, og en ser spesielt på reindriftsnæringa.

Sjuende og siste tema er sametingsvalget. Det er vist to valgtabeller basert på siste sametingsvalg (2017), som viser godkjente stemmer etter parti/valgliste og innvalgte representanter på Sametinget.

6.2 Noen kommentarer til tabellene

Befolkning

Det var 54 307 personer som bodde i STN-områdene 1. januar 2020, en nedgang på 494 personer fra året før. Etter en seksårsperiode fra 2011 med stabile befolkningstall så vi i 2017 en tydelig tilbakegang, som ble ytterligere forsterket i 2018 og videreført i 2019. Det er bare to år (2003 og 2006) etter tusenårsskiftet som har hatt større reduksjon i folkemengden i STN-områdene. Mens antall personer bosatt i kongeriket Norge økte med 0,7 prosent i løpet av 2019, var tilbakegangen i STN-området på hele 0,9 prosent, identisk med året før.

Det har vært sammenhengende fødselsunderskudd i STN-området helt siden tusenårsskiftet, dvs. at det har vært flere dødsfall enn fødsler. Etter to år med dystre «rekorder» kunne en i 2019 registrere både litt færre dødsfall enn på mange år og samtidig noen flere nyfødte. Samlet gjorde dette at en havna på samme nivå som for 7–8 år siden, med 40 færre personer i fødselsunderskudd enn året før og nesten 60 færre enn i 2017. Norge nord for Saltfjellet hadde, på tross av fødselsoverskudd, en samlet befolkningsnedgang på 0,3 prosent, noe som har skapt mye oppmerksomhet.

I perioden 2011–2016 kompenserte netto innflytting for fødselsunderskuddet, men i 2018 snudde befolkningsutviklingen tilbake til den negative trenden vi så i tida 1990–2010. For 2019 registrerer vi en forsterkning av denne utviklingen, og det var nesten 300 flere som flyttet ut av enn inn til STN-området. Hovedårsaken er en utflyttingstakt som er tilbake på nivået fra tidlig 2000-tall, samtidig som tilflyttingen også er svekket. En stadig eldre befolkning med færre kvinner i reproduktiv alder tilsier at fødselsunderskuddet neppe vil reduseres vesentlig i nær framtid, så om folketallet skal stabiliseres, må flyttestrømmen snus tilbake til nivået rundt 2013–2014.

Senere års positive nettoinnflytting har utelukkende skyldtes netto innflytting fra utlandet, og det er denne effekten som nå er sterkt svekket. Mens en i 2018 først og fremst så en reduksjon i antall innflyttinger fra utlandet, var det i 2019 en betydelig økning i antall som flytta motsatt veg, dvs. til utlandet. Mens STN-området i 2019 «mista» 503 personer til andre kommuner i Norge, var nettoinnflyttingen fra utlandet 211 personer.

Det er flere menn enn kvinner som bor i STN-området. 52,3 prosent er menn og 47,7 prosent kvinner, det utgjør en forskjell på 2 500 personer. Det er også et knapt flertall av menn i Norge totalt, men forskjellen mellom antall kvinner og menn er relativt sett betraktelig mindre i landet som helhet enn i STN-området. Kjønnsubalansen har vært en stabil størrelse i lang tid, men viste i en periode tegn til bedring. Nå er imidlertid forskjellen større enn noen gang tidligere i denne statistikkens levetid.

Alderssammensetningen i STN-området har endret seg siden 1990. 31 prosent av innbyggerne var 60 år og over per 1. januar 2020, mens andelen i denne aldersgruppen var 10 prosentpoeng lavere i 1990. Tilsvarende har andelen personer under 30 år blitt redusert fra 43 prosent i 1990 til 32 prosent i 2020. Alderssammensetningen har også endret seg i resten av Norge, men endringene er klart større i STN-området.

Flyttingene bidrar også til å påvirke den stadig skjevare aldersfordelingen. I 2019 var det netto utflytting for alle aldersgrupper bortsett fra aldersgruppen 45–69 år, og det gjelder nå begge kjønn. At det også er flere av de eldste (70+ år) som flytter ut av enn inn til STN-området, var en ny tendens i 2018, en tendens som viste seg å bli videreført i 2019. Selv om det bare var i den eldste yrkesaktive aldersgruppa vi så positivt flyttereignskap, dvs. positiv netto innflytting, var det klart størst netto innflytting fra utlandet i gruppen 20–44 år, og her var det en overvekt av kvinner.

Det er store regionale forskjeller innen STN-området når det gjelder befolkningsutvikling. Nordreisa i Troms er nå den eneste kommunen med økt folketall fra 1990, og selv der var det 1,0 prosent nedgang i 2019. Storfjord og Karasjok har i 2019 for første gang falt under streken for langsiktig negativ befolkningsendring. Aller mest dramatisk har utviklingen vært i Loppa kommune, der befolkningen er nesten halvert siste 30 år, men også i Kvalsund, Tysfjord, Kåfjord, Gratangen og Kvænangen er folkemengden redusert med mer enn 25 prosent i denne perioden. Det er verdt å merke seg at den delen av storkommunene Tromsø og Alta som inngår i STN-området, også har blitt nær halvert befolkningsmessig fra 1990. Måsøys STN-del telte ved inngangen til denne perioden 399 bosatte, som per 31.12.2019 er redusert med over 60 prosent. Bare det siste året var det der en reduksjon på hele 5,5 prosent. Porsanger, Tana og Skjervøy er de eneste kommunene som har hatt en positiv befolkningsutvikling det siste året.

Utdanning

Det er stadig færre som faller fra i videregående skole sammenliknet med de siste årene. Frafallet er fortsatt høyere i STN-området enn i resten av landet, men avstanden blir stadig mindre. Av kullet som startet på videregående trinn 1 i 2013, hadde 70,8 prosent oppnådd studie- eller yrkeskompetanse høsten 2019. Tilsvarende tall for øvrige områder nord for Saltfjellet var 73,2 prosent og 78,1 prosent for hele Norge.

Samisk i barnehage og skole

893 elever hadde nordsamisk som førstespråk i grunnskolen i 2019. Det er én mer enn året før og det høyeste antallet etter 2011. I tillegg var det 1 288 elever med nordsamisk som andrespråk. Det er litt flere enn året før og det høyeste antallet siden 2008.

Inntekt og sysselsetting

Bruttoinntektene er betydelig lavere i STN-området enn i resten av landsdelen, og i enda større grad sammenliknet med Norge samlet sett. Det skilte i 2018 nesten 70 000 kroner opp til landsgjennomsnittet og 50 000 til øvrige områder nord for Saltfjellet. Dette er helt normalt i områder med stor andel primærnæringer. Når næringsinntektene gjennomsnittlig er omtrent

10 000 kroner høyere, er det bare en del av det samme årsaksbildet som forklarer inntektsnivået i STN-området.

Næringsutvikling

Næringsstrukturen i STN-området målt som sysselsettingsandel i næringene har ikke gjennomgått dramatiske endringer siste tiåret. Primærnæringene er fortsatt viktige, selv om det nå bare er i underkant av hver tiende sysselsatte person som jobber innen jordbruk, skogbruk eller fiske. Andelen har falt med 1,8 prosentpoeng siden 2009, men dette er en utvikling vi ser i hele Norge. Mer bemerkelsesverdig er det at andelen som arbeider i industrien, har økt fra 5,7 til 7,7 prosent siden 2009. I resten av Norge nord for Saltfjellet har denne andelen falt fra 6,2 til 5,5 prosent i denne perioden. Det er også verdt å merke seg at andelen sysselsatte i bygg- og anleggsvirksomhet er høyere i STN-området enn ellers i Norge nord for Saltfjellet.

6.3 Tabeller og figurer

Med STN-området menes *Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet*. Inndeling per 1/1-2012 er lagt til grunn.

Tabell 6.1 Folkemengde per 1. januar, fødte, døde og flyttinger. STN-området i alt

	Folkemengde per 1. januar						Folketilvekst ***				
	<i>I alt</i>	<i>Menn</i>	<i>Kvinner</i>	<i>Lev- ende- fødte *</i>	<i>Døde</i>	<i>Fød- sels- over- skudd</i>	<i>Inn- flytt- inger **</i>	<i>Ut- flytt- inger **</i>	<i>Netto inn- flytt- ing</i>	<i>I alt</i>	<i>Pro- sent</i>
1990	65 147	33 955	31 192	918	764	154	2 218	2 583	-365	-343	-0,5
1995	63 850	33 160	30 690	862	732	130	2 090	2 819	-729	-718	-1,1
2000	59 972	31 101	28 871	749	680	69	2 591	3 005	-414	-308	-0,5
2001	59 664	30 919	28 745	642	659	-17	2 493	2 741	-248	-484	-0,8
2002	59 180	30 665	28 515	625	692	-67	2 292	2 590	-298	-283	-0,5
2003	58 897	30 531	28 366	553	676	-123	2 129	2 422	-293	-617	-1,0
2004	58 280	30 188	28 092	575	638	-63	2 146	2 399	-253	-413	-0,7
2005	57 867	29 987	27 880	569	583	-14	2 109	2 427	-318	-354	-0,6
2006	57 513	29 771	27 742	603	627	-24	2 054	2 671	-617	-598	-1,0
2007	56 915	29 507	27 408	565	666	-101	2 236	2 559	-323	-395	-0,7
2008	56 520	29 284	27 236	527	593	-66	2 111	2 303	-192	-378	-0,7
2009	56 142	29 045	27 097	546	627	-81	2 225	2 281	-56	-208	-0,4
2010	55 934	28 951	26 983	507	608	-101	2 302	2 434	-132	-299	-0,5
2011	55 635	28 858	26 777	492	621	-129	2 532	2 367	165	-4	0,0
2012	55 631	28 862	26 769	444	620	-176	2 562	2 291	271	21	0,0
2013	55 652	28 921	26 731	472	639	-167	2 588	2 349	239	-33	-0,1
2014	55 619	28 904	26 715	481	597	-116	2 569	2 437	132	-45	-0,1
2015	55 574	28 891	26 683	469	609	-140	2 558	2 414	144	12	0,0
2016	55 586	28 963	26 623	448	597	-149	2 779	2 594	185	-42	-0,1
2017	55 544	29 021	26 523	407	632	-225	2 455	2 374	81	-241	-0,4
2018	55 303	28 923	26 380	394	603	-209	2 243	2 437	-194	-502	-0,9
2019	54 801	28 651	26 150	425	594	-169	2 303	2 595	-292	-494	-0,9
2020	54 307	28 401	25 906								

* Som levendefødte regnes foster som viser livstegn ved fødselen.

** Gjelder flyttinger til/fra andre steder i Norge og utlandet.

*** Folketilveksten regnes som differansen mellom 1. januar i det aktuelle året og 1. januar det påfølgende året. På grunn av registreringsrutinene og avvik i kvaliteten på flyttedata for grunnkretser i enkelte kommuner vil føde-døde+innflytting-utflytting vise andre tall. På kommunenivå vil disse forskjellene være små, men de kan være betydelige for deler av enkelte kommuner, som i statistikk for STN-områdene.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.2 Folkemengde i STN-området, etter kjønn og alder per 1. januar

Kjønn Alder	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2020 i prosent
I alt	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 574	54 307	100,0
0-9 år	7 969	8 255	7 706	6 756	5 852	5 372	4 719	8,7
10-19 år	10 133	8 178	7 573	7 688	7 594	6 693	6 031	11,1
20-29 år	10 055	10 356	7 821	6 375	5 810	6 500	6 422	11,8
30-39 år	8 814	8 268	7 964	7 735	6 273	5 526	5 519	10,2
40-49 år	8 357	8 938	8 120	7 617	7 715	7 746	6 646	12,2
50-59 år	6 343	6 729	7 898	8 447	7 841	7 669	7 937	14,6
60-69 år	6 299	5 796	5 709	6 198	7 486	8 027	7 551	13,9
70-79 år	4 894	4 838	4 573	4 358	4 593	5 143	6 333	11,7
80-89 år	2 027	2 203	2 273	2 305	2 342	2 385	2 651	4,9
90 år og eldre	256	289	335	388	428	513	498	0,9
0-5 år	4 807	5 124	4 556	3 748	3 370	3 035	2 673	4,9
6-15 år	8 542	7 849	7 701	7 719	6 998	6 076	5 560	10,2
16-66 år	42 756	41 785	38 902	37 722	36 361	35 992	34 330	63,2
67 år og eldre	9 042	9 092	8 813	8 678	9 205	10 471	11 744	21,6
Menn	33 955	33 160	31 101	29 987	28 951	28 891	28 401	100,0
0-9 år	4 118	4 233	4 012	3 442	2 935	2 670	2 382	8,4
10-19 år	5 162	4 221	3 911	4 027	3 987	3 473	3 110	11,0
20-29 år	5 556	5 625	4 219	3 462	3 087	3 504	3 554	12,5
30-39 år	4 781	4 442	4 311	4 130	3 325	2 977	2 944	10,4
40-49 år	4 609	4 918	4 383	4 031	4 100	4 095	3 536	12,5
50-59 år	3 429	3 618	4 271	4 592	4 214	4 103	4 230	14,9
60-69 år	3 179	3 017	2 994	3 259	3 982	4 282	4 042	14,2
70-79 år	2 208	2 156	2 088	2 102	2 278	2 625	3 238	11,4
80-89 år	822	820	828	838	932	1 006	1 204	4,2
90 år og eldre	91	110	84	104	111	156	161	0,6
0-5 år	2 481	2 635	2 368	1 875	1 699	1 488	1 376	4,8
6-15 år	4 399	4 050	3 981	4 044	3 609	3 088	2 792	9,8
16-66 år	23 059	22 494	20 892	20 202	19 349	19 258	18 428	64,9
67 år og eldre	4 016	3 981	3 860	3 866	4 294	5 057	5 805	20,4
Kvinner	31 192	30 690	28 871	27 880	26 983	26 683	25 906	100,0
0-9 år	3 851	4 022	3 694	3 314	2 917	2 702	2 337	9,0
10-19 år	4 971	3 957	3 662	3 661	3 607	3 220	2 921	11,3
20-29 år	4 499	4 731	3 602	2 913	2 723	2 996	2 868	11,1
30-39 år	4 033	3 826	3 653	3 605	2 948	2 549	2 575	9,9
40-49 år	3 748	4 020	3 737	3 586	3 615	3 651	3 110	12,0
50-59 år	2 914	3 111	3 627	3 855	3 627	3 566	3 707	14,3
60-69 år	3 120	2 779	2 715	2 939	3 504	3 745	3 509	13,5
70-79 år	2 686	2 682	2 485	2 256	2 315	2 518	3 095	11,9
80-89 år	1 205	1 383	1 445	1 467	1 410	1 379	1 447	5,6
90 år og eldre	165	179	251	284	317	357	337	1,3
0-5 år	2 326	2 489	2 188	1 873	1 671	1 547	1 297	5
6-15 år	4 143	3 799	3 720	3 675	3 389	2 988	2 768	10,7
16-66 år	19 697	19 291	18 010	17 520	17 012	16 734	15 902	61,4
67 år og eldre	5 026	5 111	4 953	4 812	4 911	5 414	5 939	22,9

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.3 Folkemengde 1. januar, etter kommuner som helt eller delvis er definert som STN-området

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020*
STN-området i alt	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 574	54 307
2030 Sør-Varanger, STN	1 869	1 790	1 517	1 476	1 602	1 505	1 383
2030 Sør-Varanger, øvrige områder	7 772	8 123	8 015	7 987	8 136	8 716	8 775
2027 Nesseby	1 037	1 048	965	901	884	934	926
2025 Tana	3 195	3 272	3 074	3 037	2 912	2 909	2 918
2023 Gamvik	1 424	1 455	1 288	1 114	1 009	1 116	1 132
2022 Lebesby, STN	501	438	390	379	341	325	319
2022 Lebesby, øvrige områder	1 253	1 140	1 073	1 051	1 001	1 018	971
2021 Karasjøk	2 652	2 788	2 901	2 876	2 789	2 708	2 628
2020 Porsanger	4 475	4 461	4 451	4 299	3 991	3 925	3 998
2019 Nordkapp, STN	757	737	667	629	595	585	543
2019 Nordkapp, øvrige områder	3 218	3 177	2 850	2 786	2 590	2 693	2 619
2018 Måsøy, STN	399	334	248	194	170	177	154
2018 Måsøy, øvrige områder	1 440	1 386	1 229	1 199	1 097	1 064	1 071
2017 Kvalsund	1 394	1 266	1 106	1 080	1 026	1 049	973
2014 Loppa	1 687	1 552	1 426	1 266	1 087	989	888
2012 Alta, STN	1 625	1 472	1 245	1 152	1 013	906	862
2012 Alta, øvrige områder	13 232	14 866	15 592	16 476	17 667	18 992	19 927
2011 Kautokeino	2 953	3 141	3 068	2 997	2 949	2 914	2 910
1943 Kvænangen	1 615	1 602	1 435	1 401	1 316	1 226	1 191
1942 Nordreisa	4 697	4 905	4 821	4 744	4 757	4 882	4 861
1941 Skjervøy	3 082	3 081	2 934	3 003	2 881	2 895	2 927
1940 Kåfjord	2 819	2 677	2 369	2 288	2 207	2 182	2 071
1939 Storfjord	1 836	1 939	1 872	1 934	1 888	1 898	1 829
1938 Lyngen	3 595	3 479	3 225	3 158	3 152	2 922	2 794
1936 Karlsøy	2 774	2 611	2 496	2 372	2 371	2 289	2 200
1933 Balsfjord	6 378	6 085	5 749	5 560	5 515	5 720	5 559
1925 Sørreisa, STN	711	655	626	614	609	607	603
1925 Sørreisa, øvrige områder	2 727	2 818	2 668	2 716	2 757	2 844	2 861
1923 Salangen	2 586	2 505	2 346	2 244	2 211	2 219	2 146
1920 Lavangen	1 149	1 117	1 052	1 029	1 012	1 008	1 034
1919 Gratangen	1 483	1 416	1 345	1 268	1 150	1 137	1 091
1913 Skånland	3 409	3 303	3 109	2 954	2 855	2 988	2 979
1902 Tromsø, STN	1 416	1 209	1 039	920	845	796	731
1902 Tromsø, øvrige områder	49 132	54 467	58 106	61 638	66 460	71 885	76 243
1853 Evenes, STN	236	328	295	274	256	249	236
1853 Evenes, øvrige områder	1 494	1 293	1 228	1 143	1 101	1 136	1 112
1850 Tysfjord	2 622	2 465	2 302	2 150	2 007	1 996	1 912
1849 Hamarøy, STN	317	296	277	230	219	229	235
1849 Hamarøy, øvrige områder	1 995	1 919	1 731	1 606	1 533	1 582	1 509
1805 Narvik, STN	454	423	334	324	315	289	274
1805 Narvik, øvrige områder	18 143	18 497	18 266	18 188	18 087	18 564	18 237

* For 2020 er det brukt tall for 31.12.2019, slik at kommunestrukturen er direkte sammenlignbar.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.4 Folkemengde 31. desember 2019 og endringene i 2019, Norge nord for Saltfjellet, STN-området regionalisert

	Folke- mengde 1.1. 2019	Lev- ende- fødte*	Døde	Fød- sels- over- sk- udd	Innflytting**		Utflytting		Netto inn- flytting	Folketilvekst***		Folke- mengde 31.12. 2019
					I alt	Av dette fra ut- landet	I alt	Av dette til ut- landet		I alt	Pro- sent	
Norge nord for Saltfjellet i alt	407 974	3 771	3 553	218	19 390	3 839	20 906	2 111	-1 516	-1 290	-0,3	406 684
STN-området i alt	54 801	425	594	-169	2 718	504	3 010	293	-292	-494	-0,9	54 307
Øvrige områder **** i alt	353 173	3 346	2 959	387	16 672	3 335	17 896	1 818	-1 224	-796	-0,2	352 377
Øst- Finnmark	24 820	218	242	-24	1 178	259	1 472	179	-294	-319	-1,3	24 501
- STN	3 827	25	50	-25	211	61	243	56	-32	-67	-1,8	3 760
- Øvrige områder	20 993	193	192	1	967	198	1 229	123	-262	-252	-1,2	20 741
Indre Finnmark	12 441	122	123	-1	610	67	593	40	17	13	0,1	12 454
- STN	12 441	122	123	-1	610	67	593	40	17	13	0,1	12 454
Vest- Finnmark	38 602	388	305	83	1 922	393	2 092	251	-170	-85	-0,2	38 517
- STN	3 464	17	37	-20	227	37	254	20	-27	-44	-1,3	3 420
- Øvrige områder	35 138	371	268	103	1 695	356	1 838	231	-143	-41	-0,1	35 097
Nord- Troms	18 065	134	189	-55	783	155	920	86	-137	-192	-1,1	17 873
- STN	18 065	134	189	-55	783	155	920	86	-137	-192	-1,1	17 873
Sør-/Midt- Troms	149 137	1 448	1 177	271	7 535	1 543	8 220	903	-685	-408	-0,3	148 729
- STN	14 319	108	178	-70	770	163	869	77	-99	-176	-1,2	14 143
- Øvrige områder	134 818	1 340	999	341	6 765	1 380	7 351	826	-586	-232	-0,2	134 586
Nordre Nordland	164 909	1 461	1 517	-56	7 362	1 422	7 609	652	-247	-299	-0,2	164 610
- STN	2 685	19	17	2	117	21	131	14	-14	-28	-1,0	2 657
- Øvrige områder	162 224	1 442	1 500	-58	7 245	1 401	7 478	638	-233	-271	-0,2	161 953

* Som levendefødte regnes foster som viser livstegn ved fødselen.

** Gjelder flytting til/fra andre steder i Norge og utlandet og flyttinger innen området

*** Folketilveksten regnes som differansen mellom 1. januar i det aktuelle året og 1. januar det påfølgende året. På grunn av registreringsrutinene og avvik i kvaliteten på flyttedata for grunnkretser i enkelte kommuner vil fødtedøde+innflytting-utflytting vise andre tall. På kommunenivå vil disse forskjellene være små, men de kan være betydelige for deler av enkelte kommuner, som i statistikk for STN-områdene.

**** Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

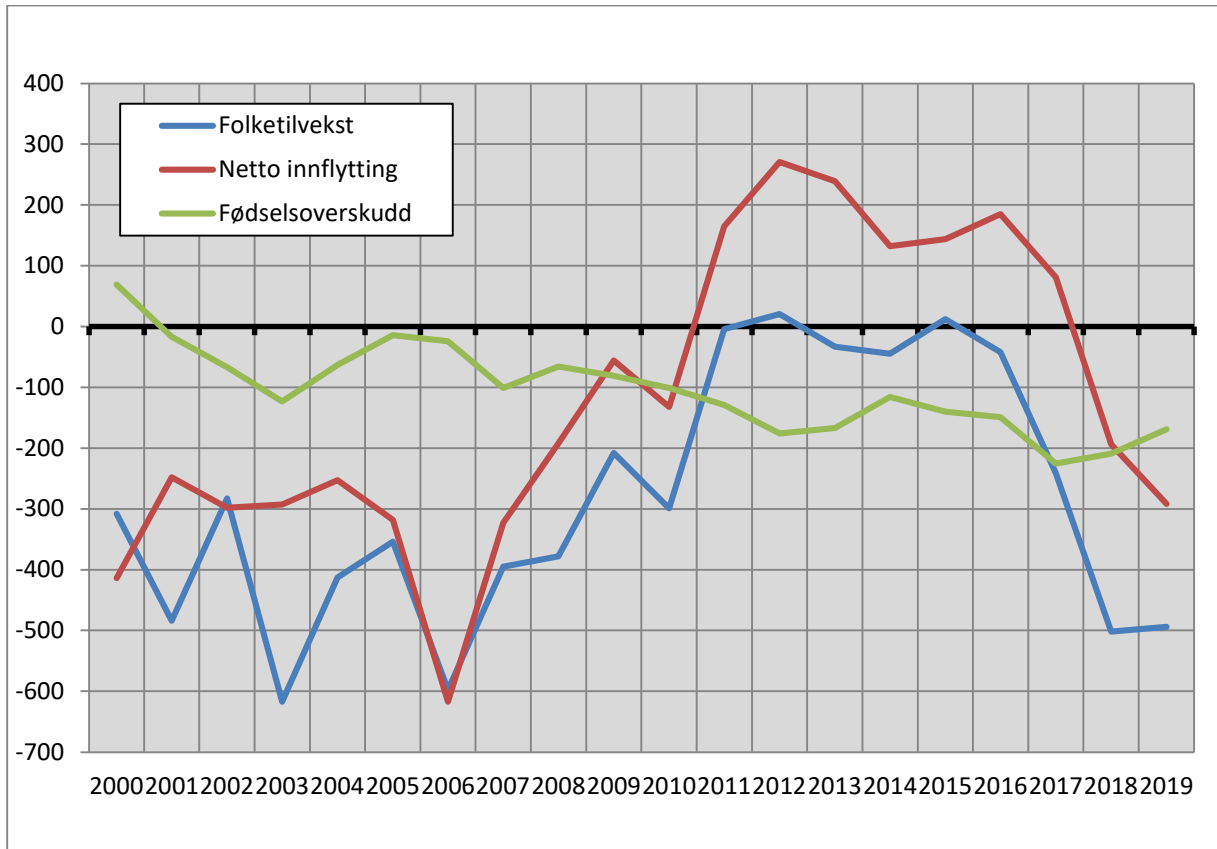
Tabell 6.5 Innflytting og utflytting til/fra STN-området, etter kjønn og alder i 2019

	<i>Norge i alt</i>			<i>Øvrige områder nord for Saltfjellet*</i>			<i>Resten av landet</i>			<i>Utlandet</i>		
	<i>Totalt</i>	<i>Menn</i>	<i>Kvin-ner</i>	<i>Totalt</i>	<i>Menn</i>	<i>Kvin-ner</i>	<i>Totalt</i>	<i>Menn</i>	<i>Kvin-ner</i>	<i>Totalt</i>	<i>Menn</i>	<i>Kvin-ner</i>
Innflytting i alt	1 799	957	842	1 159	606	553	640	351	289	504	277	227
0-5 år	111	55	56	85	41	44	26	14	12	34	18	16
6-15 år	152	77	75	94	46	48	58	31	27	64	39	25
16-19 år	94	49	45	58	32	26	36	17	19	58	34	24
20-44 år	970	523	447	613	324	289	357	199	158	274	140	134
45-69 år	425	223	202	278	144	134	147	79	68	70	45	25
70+ år	47	30	17	31	19	12	16	11	5	4	1	3
Utflytting i alt	2 302	1 200	1 102	1 355	704	651	947	496	451	293	170	123
0-5 år	163	90	73	93	55	38	70	35	35	22	13	9
6-15 år	187	91	96	121	66	55	66	25	41	30	13	17
16-19 år	194	106	88	109	52	57	85	54	31	18	9	9
20-44 år	1 328	702	626	781	413	368	547	289	258	158	96	62
45-69 år	368	179	189	216	99	117	152	80	72	62	37	25
70+ år	62	32	30	35	19	16	27	13	14	3	2	1
Nettoflytting i alt	-503	-243	-260	-196	-98	-98	-307	-145	-162	211	107	104
0-5 år	-52	-35	-17	-8	-14	6	-44	-21	-23	12	5	7
6-15 år	-35	-14	-21	-27	-20	-7	-8	6	-14	34	26	8
16-19 år	-100	-57	-43	-51	-20	-31	-49	-37	-12	40	25	15
20-44 år	-358	-179	-179	-168	-89	-79	-190	-90	-100	116	44	72
45-69 år	57	44	13	62	45	17	-5	-1	-4	8	8	0
70+ år	-15	-2	-13	-4	0	-4	-11	-2	-9	1	-1	2

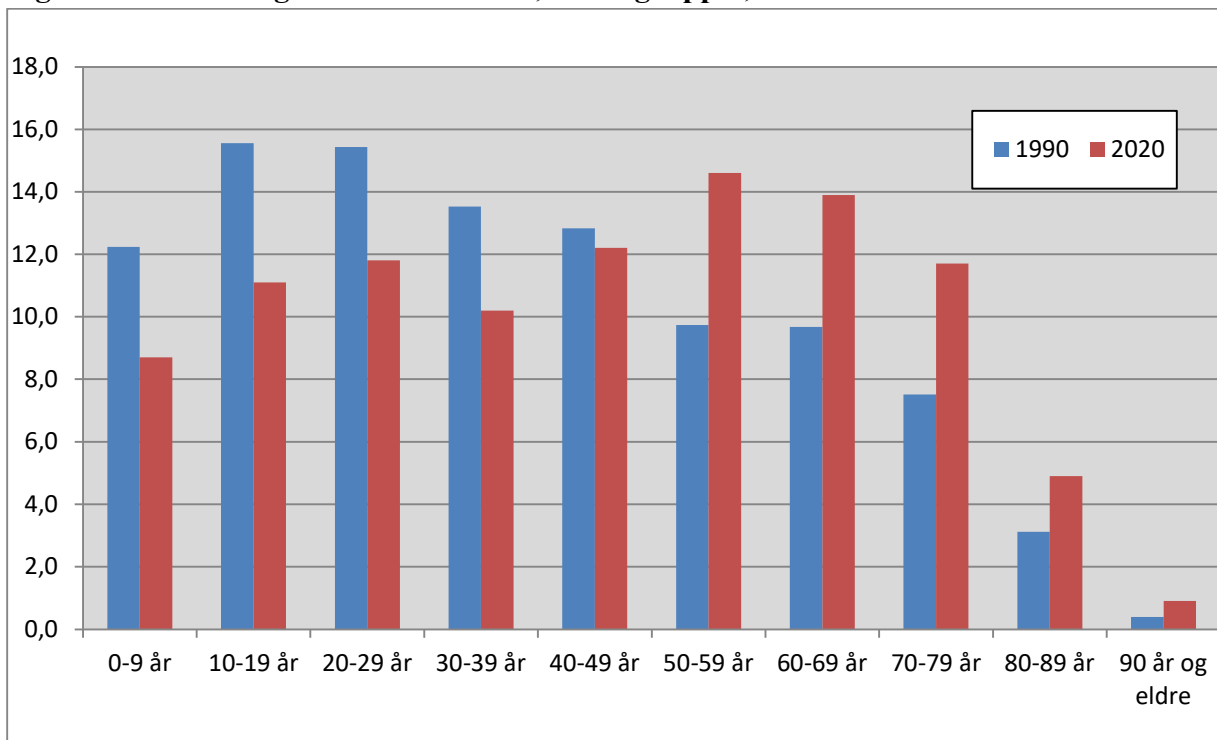
* Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

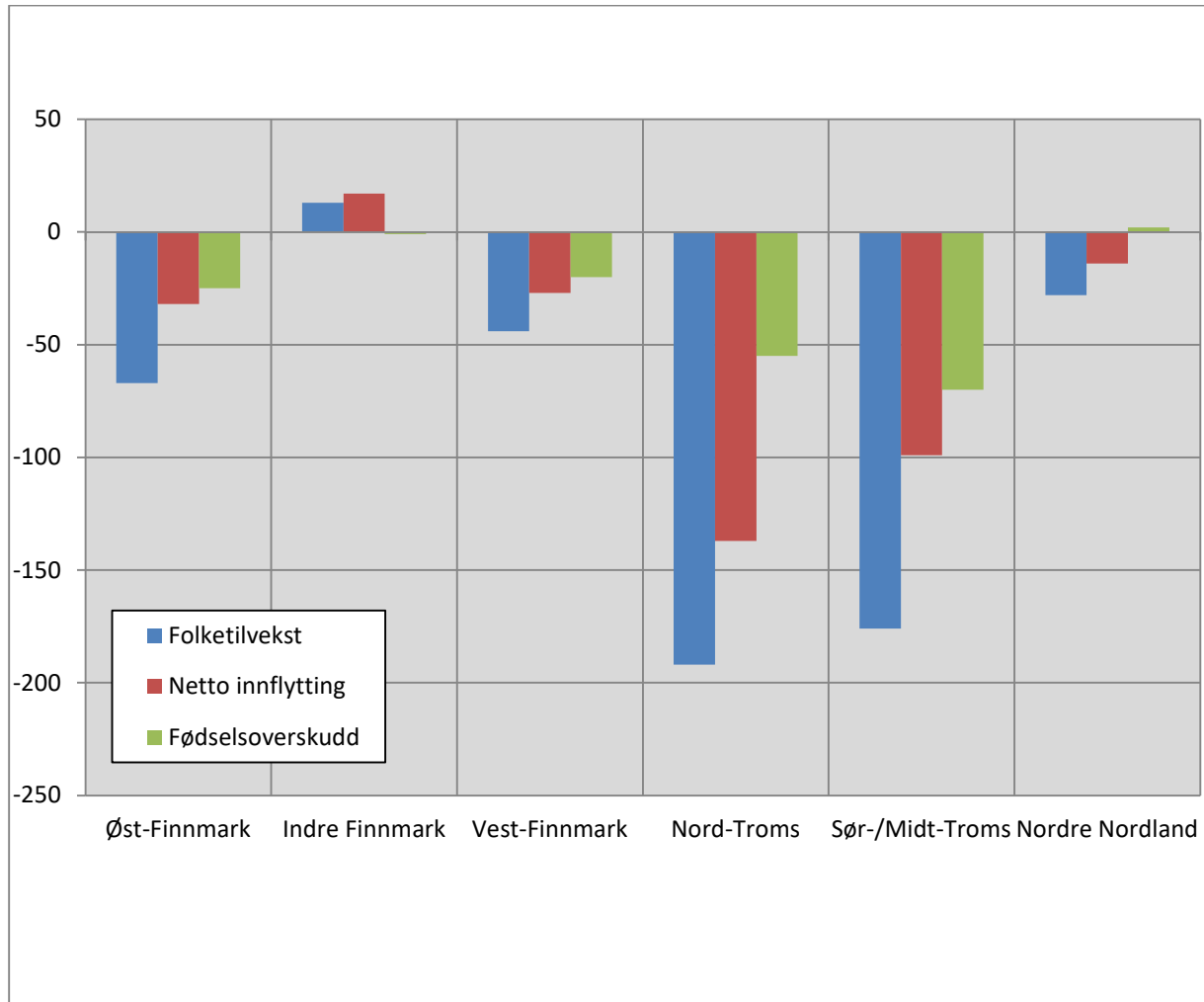
Figur 6.1 Befolkningsutvikling STN-området, 2000-2019

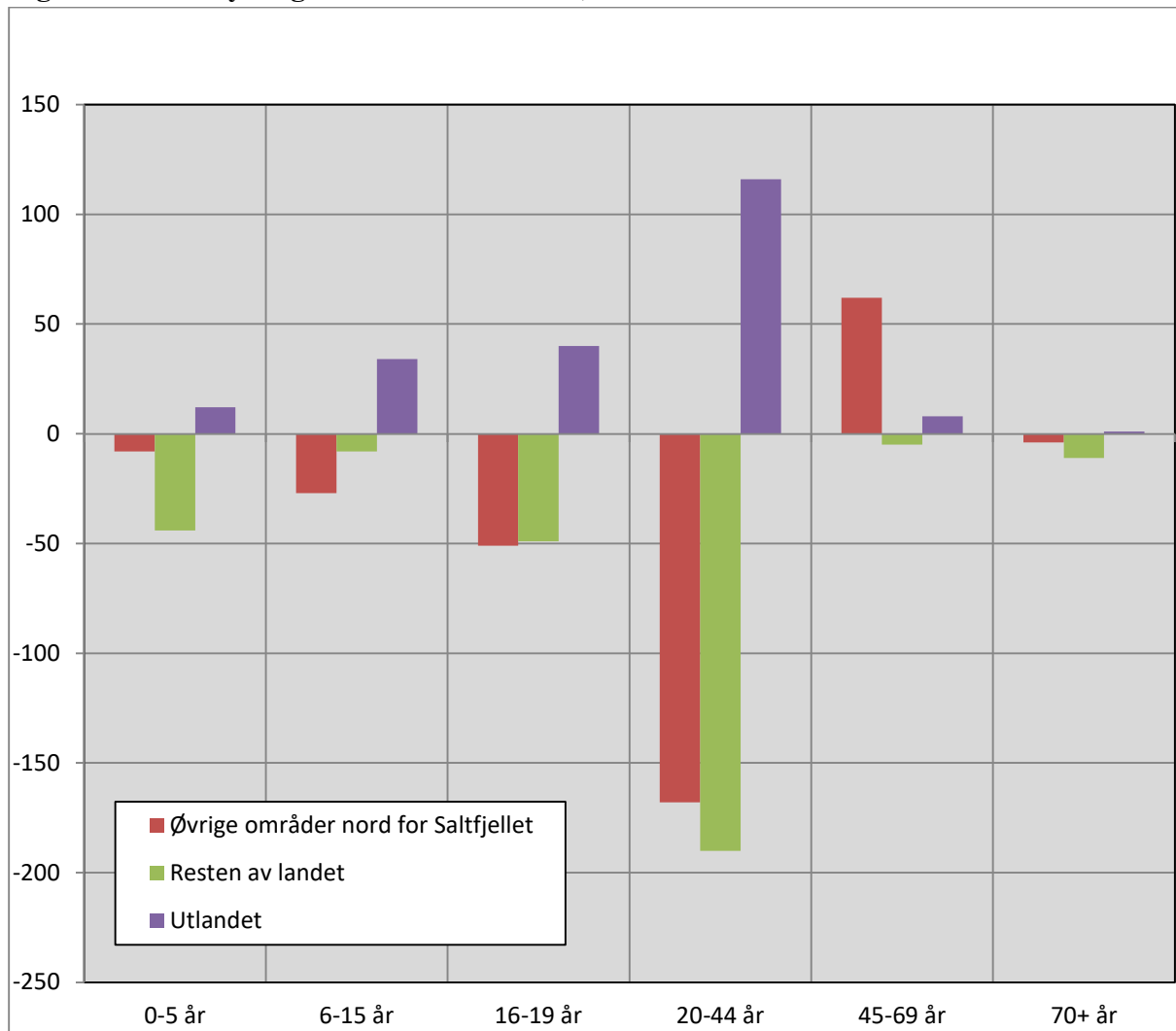
Figur 6.2 Folkemengde i STN-området, aldersgrupper, andel

Figur 6.3 Befolkningsutvikling STN-området regionalisert, 2019

Figur 6.4 Nettoflytting til/fra STN-området, etter alder 2019

Tabell 6.6 Personer 16 år og over, etter høyeste fullførte utdanning*. Kommuner som er helt eller delvis definert som STN-området, 1. oktober 2019. Prosent

	<i>I alt</i>	<i>Grunn- skolenivå</i>	<i>Videregå- ende skole- nivå ****</i>	<i>Universitets- og høgskole- nivå, kort*****</i>	<i>Universitets- og høgskole- nivå, lang*****</i>
STN-området** i alt	100,0	35,7	41,1	18,3	4,0
Øvrige områder***** i alt	100,0	27,9	39,9	22,9	8,5
2030 Sør-Varanger, STN	100,0	36,5	42,0	15,2	5,5
2030 Sør-Varanger, øvrige områder	100,0	27,0	41,0	23,6	7,4
2027 Nesseby	100,0	33,7	41,1	18,7	5,8
2025 Tana	100,0	35,8	38,7	19,2	5,2
2023 Gamvik	100,0	42,0	36,4	15,7	4,4
2022 Lebesby, STN	100,0	33,3	49,1	13,3	1,8
2022 Lebesby, øvrige områder	100,0	40,5	34,6	19,5	4,1
2021 Karasjok	100,0	33,3	33,9	26,2	5,7
2020 Porsanger	100,0	30,1	43,5	21,1	4,4
2019 Nordkapp, STN	100,0	49,3	34,0	11,9	3,8
2019 Nordkapp, øvrige områder	100,0	35,9	39,5	18,5	4,9
2018 Måsøy, STN	100,0	51,8	33,6	10,2	4,4
2018 Måsøy, øvrige områder	100,0	39,1	40,8	14,3	3,9
2017 Kvalsund	100,0	39,4	40,7	14,9	3,7
2014 Loppa	100,0	45,4	33,9	15,4	3,3
2012 Alta, STN	100,0	36,2	43,0	17,1	3,1
2012 Alta, øvrige områder	100,0	29,2	37,5	25,7	6,7
2011 Kautokeino	100,0	37,4	31,3	23,5	6,4
1943 Kvænangen	100,0	35,7	44,4	15,6	3,4
1942 Nordreisa	100,0	31,8	42,4	20,7	4,1
1941 Skjervøy	100,0	37,8	41,9	16,1	2,8
1940 Kåfjord	100,0	40,4	39,1	16,5	3,4
1939 Storfjord	100,0	34,6	42,5	18,9	3,4
1938 Lyngen	100,0	38,4	41,0	16,5	3,4
1936 Karlsøy	100,0	43,6	38,7	13,5	3,3
1933 Balsfjord	100,0	36,4	45,0	15,1	2,8
1925 Sørreisa, STN	100,0	35,0	42,3	19,2	3,3
1925 Sørreisa, øvrige områder	100,0	28,6	46,4	20,7	3,9
1923 Salangen	100,0	28,9	44,0	20,6	5,1
1920 Lavangen	100,0	36,0	42,2	18,1	3,1
1919 Gratangen	100,0	35,2	42,8	17,1	3,8
1913 Skånland	100,0	30,3	44,4	20,8	4,0
1902 Tromsø, STN	100,0	45,3	39,1	12,6	2,1
1902 Tromsø, øvrige områder	100,0	22,4	34,2	26,3	16,3
1853 Evenes, STN	100,0	29,0	49,5	17,8	3,7
1853 Evenes, øvrige områder	100,0	31,9	46,7	17,5	3,3
1850 Tysfjord	100,0	34,7	43,8	16,8	3,4
1849 Hamarøy, STN	100,0	35,9	43,9	19,2	1,0
1849 Hamarøy, øvrige områder	100,0	30,2	41,1	21,0	6,5
1805 Narvik, STN	100,0	29,9	47,0	16,3	5,6
1805 Narvik, øvrige områder	100,0	24,4	44,1	23,4	7,3
Øvrige kommuner nord for Saltfjellet	100,0	29,8	41,5	21,6	6,3

* Definisjonene av de ulike utdanningsnivåene som brukes i statistikken om befolkningens utdanningsnivå, ble endret i 2006.

*** Ikke medregnet personer med uoppgitt eller ingen fullført utdanning.

**** Inkludert nivået "Påbygging til videregående utdanning" som omfatter utdanninger som bygger på videregående skole, men som ikke er godkjent som høyere utdanning.

***** Universitets- og høskolenivå, kort, omfatter høyere utdanning t.o.m. fire år.

***** Universitets- og høskolenivå, lang, omfatter utdanninger på mer enn fire år, samt forskerutdanninger.

***** Områder nord for Saltfjellet som ikke er definert som virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringsutvikling.

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

6.7 Elever* som startet i videregående trinn 1 for første gang høsten 2013, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem/seks år, utdanningsprogram og kjønn. STN-området. Prosent

Utdanningsprogram i videregående trinn 1, utdanningsprogram og kjønn	Elever i alt	Fullført med studie- eller yrkes- kompetanse**		Fullført med plan- lagt grunn- kompe- tanse innen 6 år	Ikke oppnådd studie- eller yrkeskompetanse		
		<i>Fullført på nor- mert tid</i>	<i>Fullført på mer enn nor- mert tid</i>		<i>Fortsatt i videregå- ende opp- læring etter 5/6 år</i>	<i>Gjennom- ført VG3 el- ler gått opp til fagprøve, ikke bestått</i>	<i>Sluttet under- veis</i>
STN-området i alt	698	52,7	18,1	1,1	5,4	5,9	16,8
<i>Studieforberedende utdan- ningsprogram</i>	295	72,5	12,2	0,0	3,1	5,8	6,4
• Menn	139	63,3	17,3	0,0	4,3	7,9	7,2
• Kvinner	156	80,8	7,7	0,0	1,9	3,8	5,8
<i>Studiespesialisering</i>	230	72,6	13,5	0,0	3,0	6,1	4,8
- Idrettsfag	41	80,5	4,9	0,0	0,0	4,9	9,8
- Musikk, dans og drama	24	58,3	12,5	0,0	8,3	4,2	16,7
<i>Yrkesfaglig studieretninger</i>	403	38,2	22,3	2,0	7,2	6,0	24,3
• Menn	249	36,5	25,7	1,2	8,0	5,2	23,3
• Kvinner	154	40,9	16,9	3,2	5,8	7,1	26,0
- Bygg- og anleggsteknikk	33	27,3	33,3	0,0	12,1	3,0	24,2
- Design- og håndverk	20	10,0	25,0	5,0	15,0	5,0	40,0
- Elektrofag	61	44,3	23,0	1,6	9,8	3,3	18,0
- Helse- og sosialfag	73	45,2	16,4	2,7	6,8	5,5	23,3
- Medier og kommunikasjon	37	51,4	10,8	0,0	0,0	16,2	21,6
- Naturbruk	37	32,4	24,3	5,4	0,0	2,7	35,1
- Restaurant- og matfag	18	50,0	11,1	5,6	0,0	16,7	16,7
- Service og samferdsel	25	44,0	28,0	0,0	0,0	4,0	24,0
- Teknikk og industriell pro- duksjon	99	32,3	26,3	1,0	11,1	5,1	24,2
Øvrige områder nord for Saltfjellet***	4546	56,5	16,7	1,2	5,0	5,6	15,0
<i>Studieforberedende utdan- ningsprogram</i>	2213	73,7	11,0	0,3	2,7	6,2	6,1
• Menn	939	69,1	12,3	0,3	3,6	7,8	6,8
• Kvinner	1274	77,1	10,0	0,3	2,0	5,1	5,5
<i>Studiespesialisering</i>	1754	74,7	10,5	0,2	2,9	6,0	5,6
- Idrettsfag	316	72,5	13,0	0,0	1,3	7,9	5,4
- Musikk, dans og drama	143	63,6	11,9	2,8	3,5	5,6	12,6
<i>Yrkesfaglig studieretninger</i>	2333	40,2	22,2	2,1	7,2	4,9	23,4
• Menn	1374	38,0	23,0	2,2	7,9	4,8	24,1
• Kvinner	959	43,5	20,9	2,0	6,1	5,1	22,4
- Bygg- og anleggsteknikk	233	29,6	26,6	2,1	8,2	4,7	28,8
- Design- og håndverk	127	29,9	17,3	1,6	9,4	5,5	36,2
- Elektrofag	409	48,4	19,6	0,0	9,8	4,2	18,1
- Helse- og sosialfag	514	44,7	18,9	3,1	6,0	6,0	21,2
- Medier og kommunikasjon	155	55,5	12,9	1,9	2,6	9,7	17,4
- Naturbruk	103	39,8	21,4	3,9	9,7	1,9	23,3
- Restaurant- og matfag	134	26,9	29,1	6,0	5,2	4,5	28,4
- Service og samferdsel	171	34,5	28,1	3,5	5,8	5,8	22,2
- Teknikk og industriell pro- duksjon	487	37,4	26,1	1,0	7,0	3,3	25,3

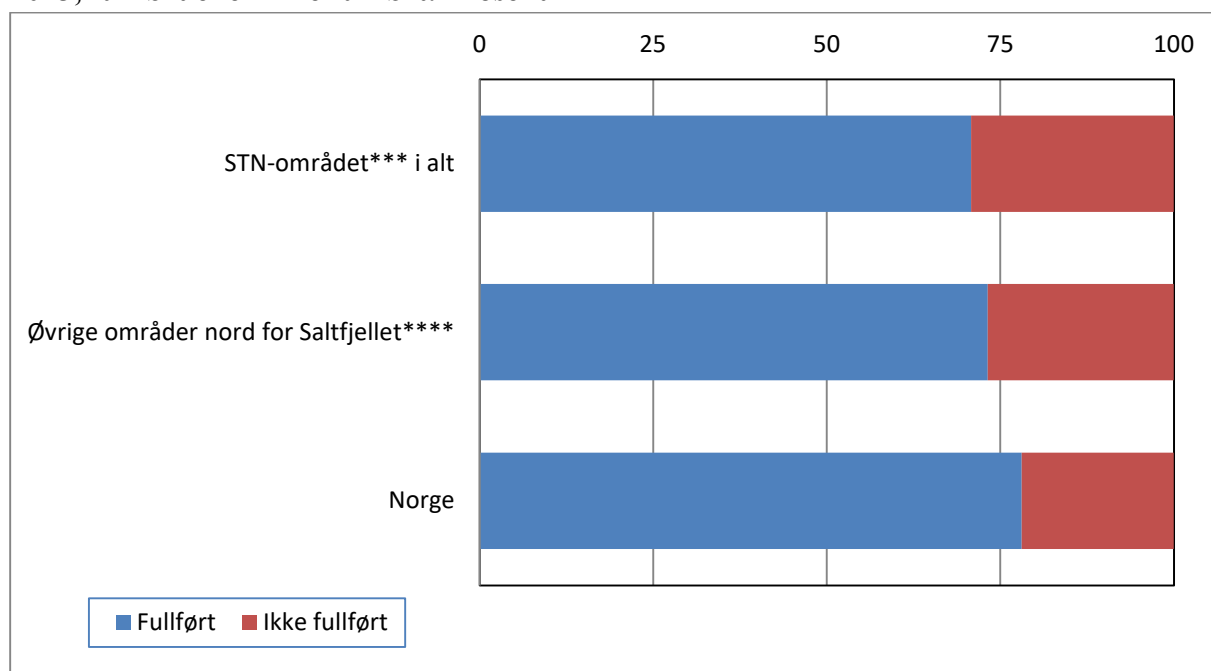
* Elever i alternativ opplæring er inkludert

** Fullført opplæring betyr at eleven/lærlingen har bestått alle årstrinn i videregående opplæring som fører til vitnemål eller fag-/svennebrev.

Elevens bosted ved fylte 16 år.

*** Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

Figur 6.5 Status for oppnådd nivå for elever som startet videregående utdanning høsten 2013, fullført eller ikke fullført. Prosent

Tabell 6.8 Barnehager med samisk språktilbud og antall barn som mottok samisk tilbud i barnehagen 2005-2019

	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Barnehager med samisktilbud i alt	64	67	61	63	52	58	60	58	60	59	52
Antall barn	925	817	823	826	822	815	783	798	845	853	850
Samiske barnehager og samiske barnehageavdelinger i norske barnehager	46	37	33	30	30	31	31	32	31	32	31
Antall barn	882	758	728	660	669	688	668	691	716	686	740
Norske barnehager med annet samisk tilbud	18	30	28	33	22	27	29	26	29	27	24
Antall barn	43	59	95	166	153	127	115	107	129	167	110

Kilde: Sametinget

Tabell 6.9 Antall elever med samisk som 1. eller 2. språk. Grunnskolen per 1. oktober. Hele landet. 2006-2019

	2006*	2008*	2010*	2012*	2014*	2016*	2018*	2019*
Elever i alt ***	619 038	614 033	614 020	614 894	618 996	629 275	637 091	637 015
Elever med <i>samisk</i> som opplæringsmål-form** i alt	991	940	893	873	812	814	833	857
Elever med <i>nordsamisk</i> som førstespråk	971	997	928	879	878	875	892	893
Elever med <i>nordsamisk</i> som andrespråk*	1 508	1 342	1 145	1 054	1 065	1 045	1 276	1 288
Elever med <i>lulesamisk</i> som førstespråk	31	27	29	30	22	26	34	33
Elever med <i>lulesamisk</i> som andrespråk*	46	50	68	68	77	78	81	76
Elever med <i>sørsamisk</i> som førstespråk	18	19	18	21	15	26	26	28
Elever med <i>sørsamisk</i> som andrespråk*	98	82	72	74	59	74	85	82

* Samisk som andrespråk omfatter elever som gjennomfører nivå 1-4 og nivå 1-7 etter samisk lærerplan.

** Elever som har samisk som opplæringsmålform, får all undervisning på samisk. Dette gjelder elever i de kommunene som kommer inn under det samiske forvaltningsområdet

*** Fra og med skoleåret 2011/2012 er spesialskoler og ordinære skoler slått saman i grunnskolestatistikken.

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.10 Antall elever med samisk i fagkretsen i den videregående skolen, etter fylke. 2009/2010-2019/2020

	Skoleåret 2009/2010			Skoleåret 2013/2014			Skoleåret 2017/2018			Skoleåret 2019/2020		
	<i>Første-språk</i>	<i>Andre-språk</i>	<i>Totalt</i>	<i>Første-språk</i>	<i>Andre-språk</i>	<i>Totalt</i>	<i>Første-språk</i>	<i>Andre-språk</i>	<i>Totalt</i>	<i>Første-språk</i>	<i>Andre-språk</i>	<i>Totalt</i>
Hele landet	215	154	369	243	209	452	209	242	451	178	264	442
Finnmark	180	103	283	198	157	355	189	172	361			
Troms	10	30	40	19	24	43	14	35	49	170	231	401
Nordland	21	7	28	21	16	37	1	17	18	0	24	24
Trøndelag	-	-	-	4	9	13	4	11	15	4	6	10
Resten	4*	14*	18*	1	3	4	1	7	8	4	3	7

* Resten av landet inkluderer også Trøndelag

Kilde: Utdanningsdirektoratet

Tabell 6.11 Gjennomsnittlig inntekt og skatt for bosatte personer 17 år og eldre. Hele landet og STN-området, 2018

	<i>Hele landet</i>	<i>STN-området</i>	<i>Øvrige områder*</i>
Bruttoinntekt	466 400	396 900	446 400
- Personinntekt lønn	326 100	252 200	313 800
- Personinntekt pensjoner	20 300	19 800	19 600
- Næringsinntekt	68 800	78 900	69 200
- Renter bankinnskudd	3 000	2 000	2 400
- Mottatt aksjeutbytte**	14 600	7 100	8 800
Inntektsfradrag	119 900	114 500	118 700
- Minstefradrag	77 900	78 300	79 700
- Renter av gjeld	24 200	23 400	22 800
- Underskudd i næring, inkl. tidligere år	5 100	2 900	2 500
Toppskattegrunnlag	435 000	385 200	426 100
Alminnelig inntekt etter særfradrag	350 500	280 700	327 000
Sum utlignet skatt***	117 500	80 700	105 200
Av dette****:			
Toppskatt	14 500	9 400	12 500
Fellesskatt	25 900	19 800	23 700
Medlemsavgift til folketrygden	33 600	31 800	31 600
Antall bosatte personer 17 år og eldre	4 268 876	45 782	265 684

* Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

** Både skattepliktig og skattefritt aksjeutbytte

*** Sum utlignet skatt (inkl. formuesskatt) er redusert med skattefradrag, mens de enkelte skattene er før skattefradrag blir trukket ut.

Kilde: Skattestatistikk for personer, Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.12 Sysselsatte personer 15-74 år, etter kjønn og næring. STN-området og øvrige områder nord for Saltfjellet. 4. kvartal 2009 og 2019. Antall og prosent

	2009	2019			2009	2019		
	<i>I alt</i>	<i>I alt</i>	<i>Menn</i>	<i>Kvinner</i>	<i>I alt %</i>	<i>I alt %</i>	<i>Menn %</i>	<i>Kvinner %</i>
<i>STN-området* i alt</i>	27 088	25 981	14 079	11 902	100,0	100,0	100,0	100,0
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	2 956	2 360	1 988	372	10,9	9,1	14,1	3,1
05-09 Bergvergsdrift og utvinning	337	342	319	23	1,2	1,3	2,3	0,2
10-33 Industri	1 544	1 997	1 533	464	5,7	7,7	10,9	3,9
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	403	438	391	47	1,5	1,7	2,8	0,4
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	2 377	2 524	2 328	196	8,8	9,7	16,5	1,6
45-56 Varehandel, transport, hotell- og restaurantvirksomhet	5 259	4 508	2 833	1 675	19,4	17,4	20,1	14,1
58-63 Informasjon og kommunikasjon	340	342	219	123	1,3	1,3	1,6	1,0
64-66 Finansiering og forsikring	141	75	41	34	0,5	0,3	0,3	0,3
68-82 Forretningsmessig tjenesteyting, eiendomsdrift	1 567	1 561	907	654	5,8	6,0	6,4	5,5
84 Offentlig administrasjon, forsvar og sosialforsikring	2 061	2 023	1 118	905	7,6	7,8	7,9	7,6
85 Undervisning	2 667	2 497	741	1 756	9,8	9,6	5,3	14,8
86-88 Helse- og sosialtjenester	6 451	6 326	1 196	5 130	23,8	24,3	8,5	43,1
90-99 Andre sosiale og personlige tjenester	811	809	354	455	3,0	3,1	2,5	3,8
Uoppgitt næring	174	179	111	68	0,6	0,7	0,8	0,6
<i>Øvrige områder* i alt</i>	170 451	180 542	94 909	85 633	100,0	100,0	100,0	100,0
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	7 456	6 549	5 558	991	4,4	3,6	5,9	1,2
05-09 Bergvergsdrift og utvinning	1 922	2 365	2 031	334	1,1	1,3	2,1	0,4
10-33 Industri	10 508	9 921	7 598	2 323	6,2	5,5	8,0	2,7
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	2 304	2 672	2 179	493	1,4	1,5	2,3	0,6
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	12 841	15 889	14 550	1 339	7,5	8,8	15,3	1,6
45-56 Varehandel, transport, hotell- og restaurantvirksomhet	39 998	39 176	23 637	15 539	23,5	21,7	24,9	18,1
58-63 Informasjon og kommunikasjon	3 309	2 948	2 172	776	1,9	1,6	2,3	0,9
64-66 Finansiering og forsikring	2 172	1 421	779	642	1,3	0,8	0,8	0,7
68-82 Forretningsmessig tjenesteyting, eiendomsdrift	13 546	14 780	8 690	6 090	7,9	8,2	9,2	7,1
84 Offentlig administrasjon, forsvar og sosialforsikring	14 234	15 866	8 863	7 003	8,4	8,8	9,3	8,2
85 Undervisning	16 740	17 985	6 460	11 525	9,8	10,0	6,8	13,5
86-88 Helse- og sosialtjenester	39 613	44 125	9 446	34 679	23,2	24,4	10,0	40,5
90-99 Andre sosiale og personlige tjenester	5 149	6 094	2 456	3 638	3,0	3,4	2,6	4,2
Uoppgitt næring	659	751	490	261	0,4	0,4	0,5	0,3

Tabell 6.13 Virksomheter etter næringshovedområder og størrelsesgrupper etter antall ansatte. STN-området i alt. 1. januar 2020

Næring	I alt	Størrelsesgrupper etter antall ansatte								
		Ansatte i alt	Uten ansatte	1-4 ansatte	5-9 ansatte	10-19 ansatte	20-49 ansatte	50-99 ansatte	100-249 ansatte	250 eller flere ansatte
STN-området i alt	6 995	22 477	4 488	1 363	510	351	215	61	6	1
A - Jordbruk, skogbruk og fiske	2 097	896	1 870	191	12	13	9	2	-	-
B - Bergverksdrift og utvinning	27	223	13	6	3	2	2	-	1	-
C - Industri	281	1 940	160	47	27	19	18	9	-	1
D - Elektrisitets-, gass-, damp- og varmtvanns-forsyning	25	159	3	10	9	1	2	-	-	-
E - Vannforsyning, avløps- og renovasjonsvirksomhet	38	254	16	8	7	2	4	1	-	-
F - Bygge- og anleggsvirksomhet	714	2 207	406	176	63	48	19	2	-	-
G - Varehandel, reparasjon av motorvogner	506	1 903	204	137	99	62	4	-	-	-
H - Transport og lagring	313	935	156	106	26	15	9	1	-	-
I - Overnattings- og serveringsvirksomhet	248	737	129	82	16	13	7	1	-	-
J - Informasjon og kommunikasjon	119	299	77	31	2	7	1	-	1	-
K - Finansierings- og forsikringsvirksomhet	15	29	6	8	-	1	-	-	-	-
L - Omsetning og drift av fast eiendom	420	178	349	61	9	1	-	-	-	-
M - Faglig, vitenskaplig og teknisk tjenesteyting	327	474	212	79	28	6	1	1	-	-
N - Forretningsmessig tjenesteyting	336	648	242	59	14	10	11	-	-	-
O - Offentlig administrasjon og forsvar, og trygdeordninger underordnet offentlig forvaltning	150	1 520	10	51	36	31	21	-	1	-
P - Undervisning	217	2 493	68	58	29	22	26	13	1	-
Q - Helse- og sosialtjenester	669	6 920	246	127	96	90	77	31	2	-
R - Kulturell virksomhet, underholdning og fritidsaktiviteter	284	292	207	59	12	4	2	-	-	-
S - Annen tjenesteyting	201	370	106	67	22	4	2	-	-	-
T - Lønnet arbeid i private husholdninger	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
- Uoppgitt	7	-	7	-	-	-	-	-	-	-

Kilde: Virksomhets- og foretaksregisteret, Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.14 Antall rein i vårflokk per 31. mars*, etter reinbeiteområde. Reindriftsårene 2004/2005-2018/2019

	2004/05	2009/10	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19**
<i>Hele landet</i>	234 608	248 188	209 036	211 690	213 956	212 868	215 144
- Øst-Finnmark	78 332	84 885	65 419	66 874	68 190	69 187	69 554
<i>Polmak/Varanger</i>	24 664	25 711	23 751	23 950	24 124	24 074	24 121
<i>Karasjok</i>	53 668	59 174	41 668	42 924	44 066	45 113	45 433
- Vest-Finnmark	92 714	96 930	77 836	78 965	78 679	77 366	80 054
- Troms	11 272	11 773	11 651	11 920	11 857	11 773	12 040
- Nordland	14 142	15 661	14 435	14 220	14 184	13 692	13 743
- Nord-Trøndelag	12 377	13 029	14 031	13 871	14 143	13 972	13 818
- Sør-Trøndelag/ Hedmark	13 616	13 805	13 024	12 972	13 763	13 965	13 760
- Tamreinlagene	12 155	12 105	12 640	12 868	13 140	12 913	12 175

* 31. mars benyttes fordi 1. april er fristen for å gi melding om reindriften det siste driftsåret til distriktsstyret.

** Ukorrigerte tall.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 6.15 Sametingsvalget 2017. Godkjente stemmer, etter parti/valgliste og valgkrets

	Valgkrets							
	<i>Hele landet</i>	1. Østre	2. Ávjovárri	3. Nordre	4. Gáisi	5. Vesthavet	6. Sør-samisk	7. Sør-Norge
I alt	11 757	1 770	2 803	1 764	1 804	1 150	746	1 720
- NSR - Norske Samers Riksforbund	3 303	-	782	385	685	509	286	656
- Det norske Arbeiderparti	1 998	445	324	297	324	161	152	295
- Árja	911	161	340	118	117	47	0	128
- Senterpartiet	889	259	225	140	125	42	51	47
- Fremskrittspartiet	879	125	102	303	140	62	23	124
- Nordkalottfolket	772	-	119	366	117	-	-	170
- Høyre	752	109	125	130	92	191	34	71
- NSR - Norske Samers Riksforbund og Samefolkets partis fellesliste	493	493	-	-	-	-	-	-
- Johttisápmelaccaid listu	291	-	291	-	-	-	-	-
- Siella	272	-	80	25	39	78	-	50
- Samefolkets parti	238	0	59	0	0	0	0	179
- Samenes Folkeforbund (tidligere Samenes Valgforbund)	204	61	-	-	83	60	-	-
- Áarjel-Saemiej Gielh (ÅaSG)	200	-	-	-	-	-	200	-
- Fastboendes liste på Sametinget	177	-	177	-	-	-	-	-
- Samedemokratene og Siella	117	117	-	-	-	-	-	-
- Jiehkkevárri	82	-	-	-	82	-	-	-
- Sámieana	78	-	78	-	-	-	-	-
- Fastboende liste / Guovdageainnu Dálon searvi	76	-	76	-	-	-	-	-
- Sosialistisk Venstreparti	25	-	25	-	-	-	-	-

Kilde: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.16 Sametingsvalget 2017. Valgte representanter, etter parti/valgliste*, kjønn og valgkrets.

	Parti/valgliste									
	Totalt		NSR		Ap		Nordkalott		NSR+SfP	
	<i>I alt</i>	<i>Kvin- ner</i>	<i>I alt</i>	<i>Kvin- ner</i>	<i>I alt</i>	<i>Kvin- ner</i>	<i>I alt</i>	<i>Kvin- ner</i>	<i>I alt</i>	<i>Kvin- ner</i>
Hele landet	39	17	16	7	9	2	3	2	2	1
1. Østre	5	3	-	-	2	1	-	-	2	1
2. Ávjovári	8	4	3	2	1	-	-	-	-	-
3. Nordre	6	2	2	1	1	-	2	1	-	-
4. Gáisi	5	2	3	1	2	1	-	-	-	-
5. Vesthavet	5	1	3	1	1	-	-	-	-	-
6. Sørsamisk	4	2	2	1	1	-	-	-	-	-
7. Sør-Norge	6	3	3	1	1	-	1	1	-	-

	Parti/valgliste (forts.)									
	Sp		ÅSG		Ária		Fastbo		Johtti	
	<i>I alt</i>	<i>Kvin- ner</i>	<i>I alt</i>	<i>Kvin- ner</i>	<i>I alt</i>	<i>Kvin- ner</i>	<i>I alt</i>	<i>Kvin- ner</i>	<i>I alt</i>	<i>Kvin- ner</i>
Hele landet	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1
1. Østre	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Ávjovári	1	-	-	-	1	1	1	1	1	1
3. Nordre	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4. Gáisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. Vesthavet	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Sørsamisk	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-
7. Sør-Norge	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

	Parti/valgliste (forts.)					
	SfP		H		FrP	
	<i>I alt</i>	<i>Kvin- ner</i>	<i>I alt</i>	<i>Kvin- ner</i>	<i>I alt</i>	<i>Kvin- ner</i>
Hele landet	1	1	1	-	1	-
1. Østre	-	-	-	-	-	-
2. Ávjovári	-	-	-	-	-	-
3. Nordre	-	-	-	-	1	-
4. Gáisi	-	-	-	-	-	-
5. Vesthavet	-	-	1	-	-	-
6. Sørsamisk	-	-	-	-	-	-
7. Sør-Norge	1	1	-	-	-	-

* NSR (Norske samers riksforbund), Ap (Det norske Arbeiderparti), Nordkalott (Nordkalottfolket), NSR+SfP (Norske Samers Riksforbund og Samefolkets Partis fellesliste), Sp (Senterpartiet), ÅSG (Åarjel-Saemiej Gielh - ÅaSG), Fastbo (Dáloniid listu / Fastboende Liste, Johtti (Johttisápmelaccaid listu), SfP (Samefolkets parti), H (Høyre), FrP (Fremskrittspartiet).

Kilde: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.